

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

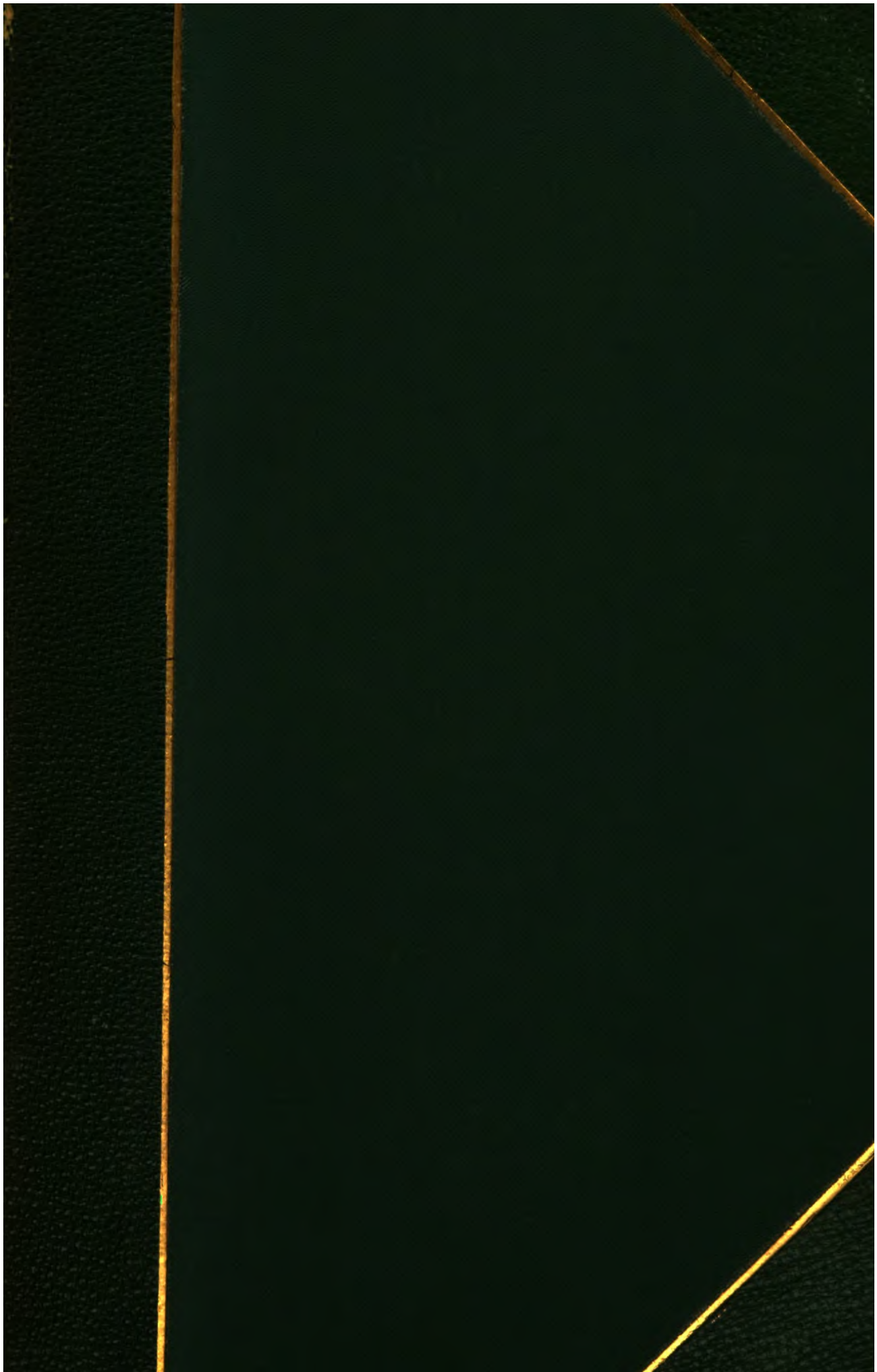
This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

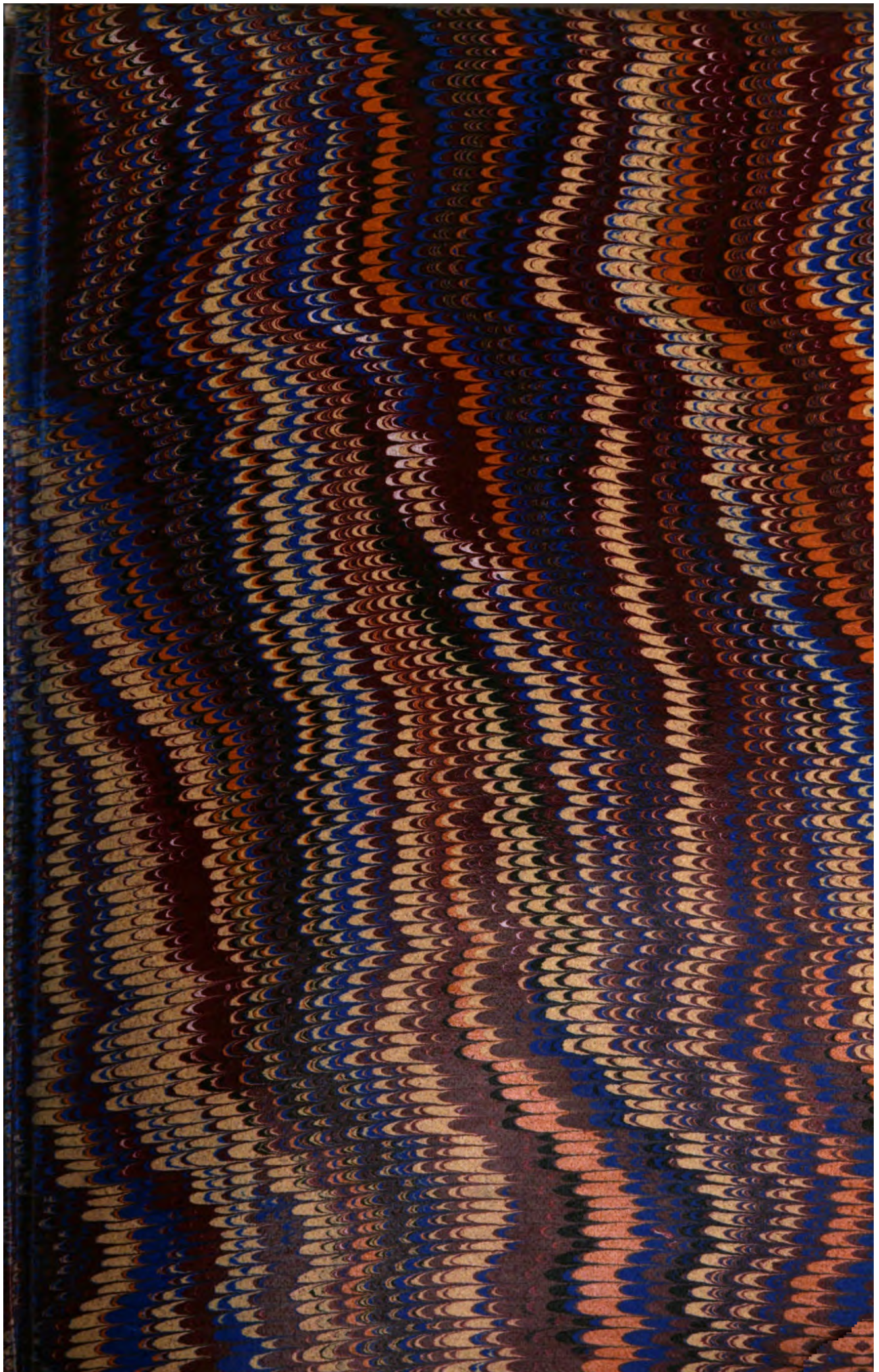

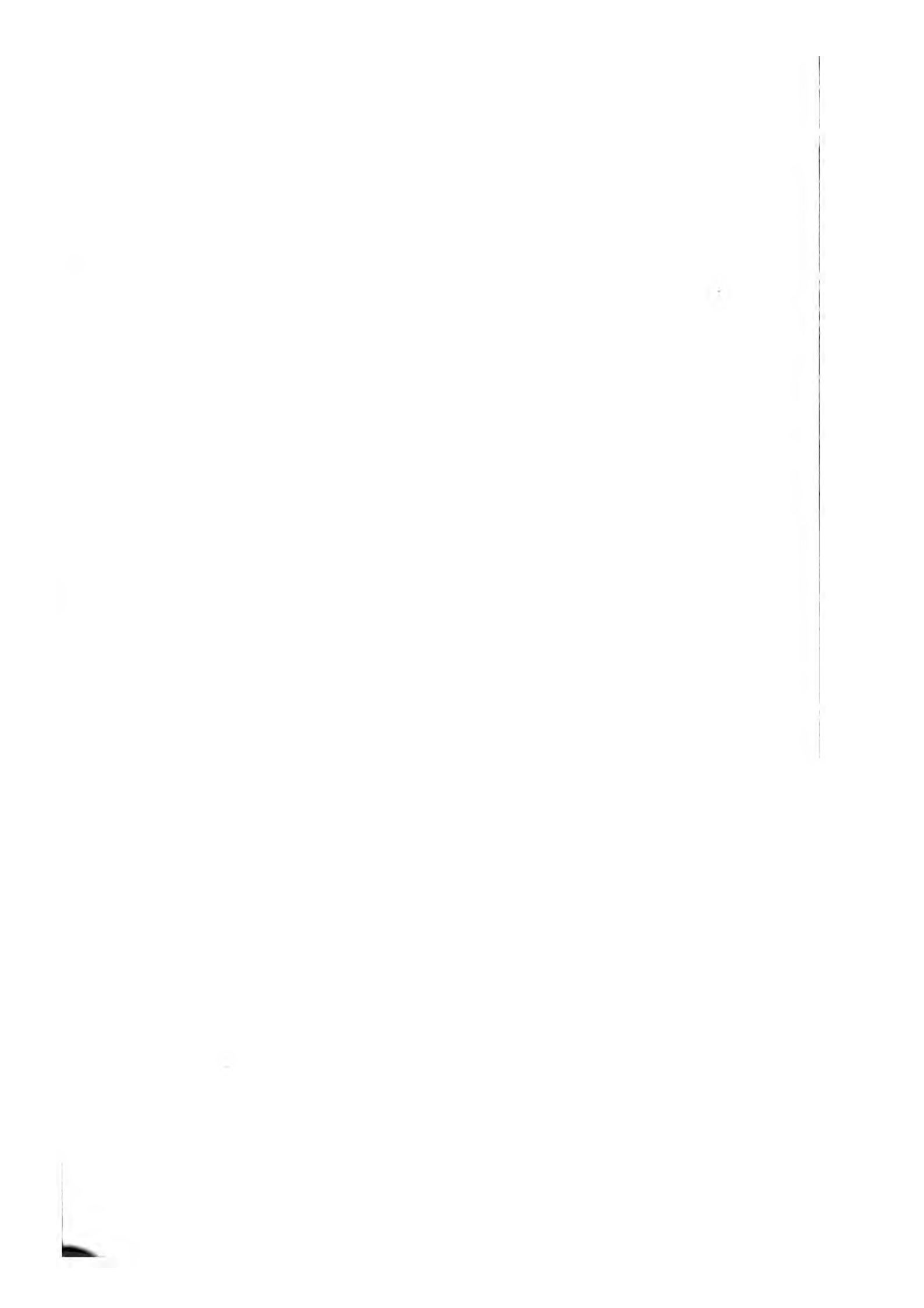
✓
~~26924~~

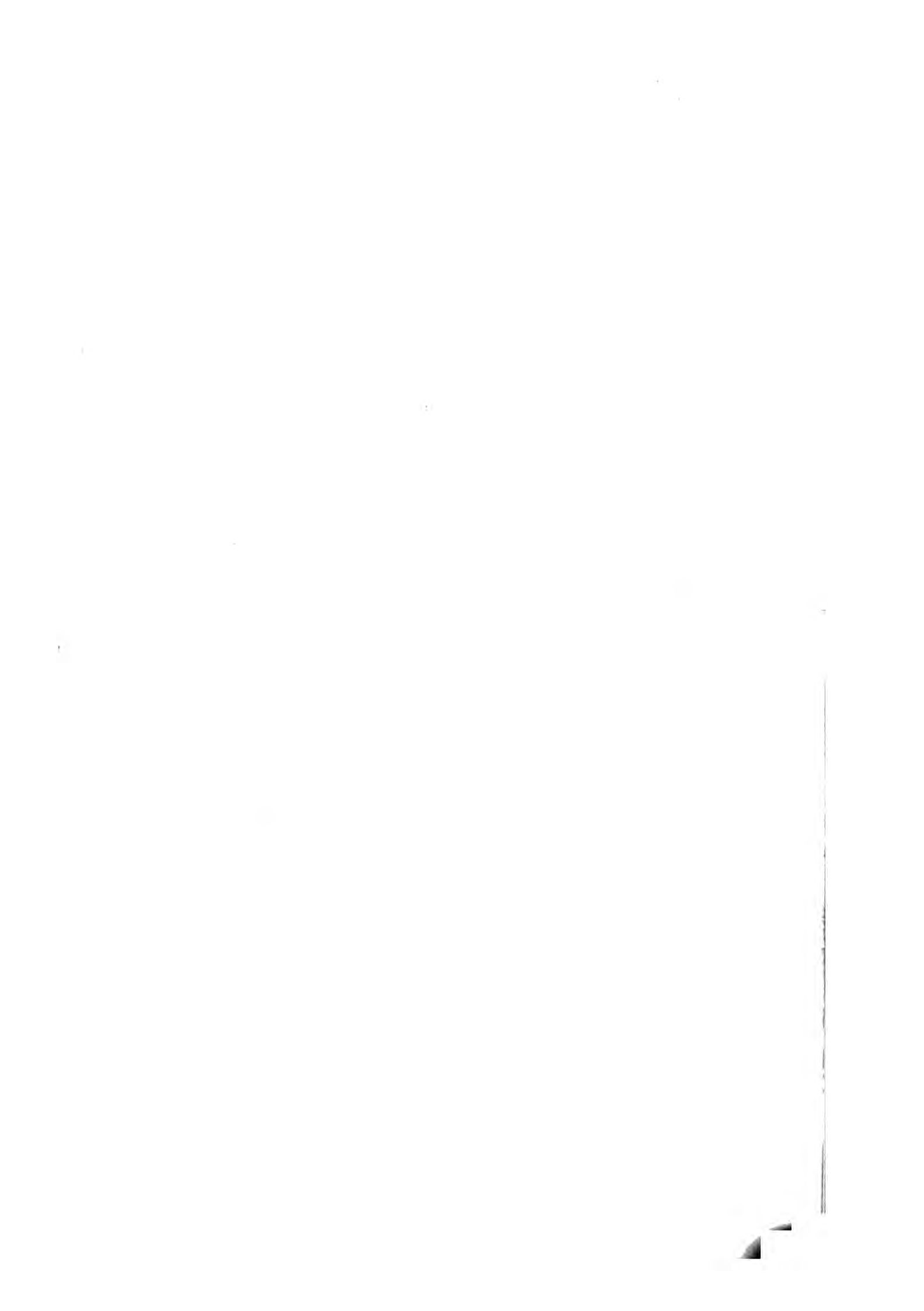
~~28327~~

SWE 6 D STR 20

Äkt och Oäkt.

1:

OM

DET ALLMÄNNA

MISSNÖJET,

DESS ORSAKER OCH BOTEMEDEL

AF

AUGUST STRINDBERG.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

953 4-1

STOCKHOLM.
A. B. BONNIERS BOKTRYCKERI 1884.

Inledning.

Efter att i fyra månader ha lefvat i franska republiken, som är en idyll mot kejsardömet, och der hemtat många lärdomar, anträdde jag en resa till Schweiz, dels för att hvila, dels för att känna behaget af att lefva i ett land der folket styr sig sjelft och aflönar sin valde ordförande med 12,000 francs om året, der folket försvarar sig sjelft och der ett anständigt uppförande icke är så sällsynt, att det behöfver särskildt utpekas genom yttre kontramärken i lysande färger, och, ännu en sak, der naturen är af den öfverväldigande beskaffenhet, att den trotsat alla

civilisationens attentat. Man har visserligen fått ett hål i Mont Cenis, men Alperna äro ännu lika höga, sjöarne lika blå, och luften troligen lika ren som för tusen år sedan.

Nåväl! Vid gränsen möta oss gendarmer och tullbetjening. Alltså »ordning och ekonomi»! Efter att i Lausanne på ett andra klassens hotell ha blifvit serverad en tvångstable-d'hôte på åtta rätter mat, hvilket gaf en hög föreställning om landets välstånd, gick jag till en behöflig hvila. Efter ett par timmars sömn väcktes jag likväl af trumslag. Klockan var då mellan elfva och tolf på natten och hela huset kom i rörelse. Derpå hördes skott. Troende att elden var lös sökte jag komma till visshet härom, men erhöll den upplysningen, att bullret härledde sig af de om dagen hållna »valen» till kantonrådet, och sedan jag lugnats med den underrättelsen att de »liberala» segrat gick jag ånyo till sängs. Följande morgon gick jag ut i staden. Husväggarne voro här och der beklustrade med proklamationer i olika färger. Alla började med: Citoyens! Den som var undertecknad med de »oberoende liberale» vädjade till patriotismen och dylikt och tycktes vara nära slägt med våra »verkligt frisinnade», d. v. s. konservative. Den som var undertecknad »demokrater» gick på sak och hade siffror. Så här ungefär: Kantonen Vaud har omkring 200,000

innevånare och betalar i skatter 4,500,000 frcs samt ökar ändock skulden! Är det för mycket? *Ja!* Kantonen Vaud har 200,000 innevånare och öfver 2,000 embetsmän! Äro de för många? *Ja!* De som vilja en revision af författningen rösta på den demokratiska listan!

Segern var alltså hos de konservative!

Jag gick förbi en kyrka längre fram på dagen. Vid porten stodo några karlar och utdelade trycksaker. Det var listor till kompletteringsvalet, och röstningen företogs inne i kyrkan der altaret fordom varit; det var nu borta, ty kyrkan var »reformerad». I kyrkan träffade jag den skomakare, hos hvilken jag några ögonblick förut handlat. Han var mycket missnöjd med valet föregående dag och sade att landet ruinerades af embetsmän; upp-gaf sig ha hört att Sverige var ett mycket lyckligt land, hvilket jag utan att vara öfverdrifven patriot bejakade. Jag gick derpå in i en boklåda för att skaffa mig litteratur om det nuvarande Schweiz. Men man hade ingenting om det nyare Schweiz, men deremot en hel mängd om Vilhelm Tell. Slutligen hittade jag på disken: Lausanne's polisreglemente, på 192 sidor. Det var alldeles som vårt! Kanske värre! Jag bläddrade och fann ett kapitel om kyrkogårdar, deri hvarje medborgare förbjöds att låta sköta grafven af annan än kommunens trädgårdsmästare. Närings-

friheten tycktes inskränkt, ty ingen fick borsta stöflar (i gathörnen) utan en personlig tillåtelse af styrelsen, efter en taxa à 20 centimer för skor, 30 för stöflar. Den som vill slagta sin häst (äfven för egen räkning) skall först vända sig till polisinspektören, som skall konstatera djurets helsa (närmare bestämdt i sex paragrafer). Vidare: tio paragrafer om *Kalf-polisen* (La police sur les veaux!!!) hvaraf tredje paragrafen lydde:

»Vid en kalfs födelse bör egaren, antingen han är böjd att uppföda den, döda den eller sälja den, om födelsen underrätta boskapsinspektören inom 48 timmar, och gifva honom ett detaljeradt signalement på kalfven.»*

När man har så mycken omtanke om kalfvarne, tänk då hur man skall omhulda människorna! Och det gör man också! De behandlas som barn och därför bli magistrarne också så dyra. Att åka nedför vissa branta backar är belagdt med plikt på 6 francs, oak-

* För att icke bli misstänkt för dikt måste jag citera källan:

»Arrêté du 15 Décembre 1857 concernant la police sur des veaux.

Art. 3. A la naissance d'un veau, le propriétaire, qu'il ait l'intention de l'élever, de le tuer ou de le vendre, devra aviser de cette naissance l'inspecteur de bétail de la commune dans les 48 heures, et lui donner le signalement détaillé du veau.»

tadt hvem som helst kan se att en störtad häst och en afbruten hals skulle bli den naturliga plikten.

Men vidare: i boklådan funnos politiska karrikaty rer. Jag frågade fruntimret som förestod butiken hvad de skulle betyda.

— Åh det är bara de missnöjda, svarade hon. — Ni ha alltså också missnöjda? — Sådana finnas öfverallt, svarade hon. — Det var rätt svaradt!

Här finnes också en profkarta på missnöjen. Missnöje med den dyrbara styrelsen och det myckna styrandet, yttrande sig i proklamationer och karrikaty rer. Missnöje med ekonomin, yttrande sig i arbetarnes fordran på arbete, understöd och dyr fattigvård. Missnöje med alltsammans, hela tillvaron, hvilket yttrar sig i stundliga tankar på himlen, många yttre gudstjenster, anslag på väggar af »Kom till Jesus» o. d. Ja man har till och med missnöje med reformerna, som man nyss helsat med jubel. Dödsstraffet, som afskaffades 1874 har blifvit återinfördt i en del kantoner och de andra hålla på med petitioner om dess upptagande! Industrin är missnöjd, ty den saknar afsättning, jordbruket emedan jorden ger så litet. Boskapsskötseln likaså. När nu detta skett på det färskaste trädet i hela Europa, hvad skall då icke ske på alla de torra? Behöfver jag tala om Rysslands nihilism, Tysklands soci-

alism, Englands fenier, Frankrikes anarkister, och — törs jag tala om Sverige? Det finnes optimister, yrkesoptimister, som genom börd, vana, ställning och konjunkturer se sig oförhindrade att förneka missnöjet. De tala om telefoner, konsumtionsföreningar, höga arbetslöner, oljefärgstaflor och lättade kommunikationer, de peka på banker (som icke ramlat), välgörenhetsinrättningar (med pietism och förödmjukelser), om elektriskt ljus (som förstör ögonen och förlänger arbetsdagen — för arbetaren), likasom icke allt detta vore idel ytt-ringar af ett feberaktigt jagande efter ett bättre. De tala om afund, liksom om icke afunden vore en sida af rättskänslan, de tala om oförnöjsamhet, ty de tro att menniskan lefver bara af bröd! De förstå icke i sin sjelfviskhets att andra kunna lida, därför att de sjelfva äro oberörda af allt som lider omkring dem, de ha aldrig känt den ammoniakaliska luft, den får andas, som ser allt lågt upphöjas, allt naturvidrigt lofvas, allt bestående prisas; de ha aldrig känt opinionens unkna bolstrar tryckas mot munnen, de ha aldrig sörjt sig sjuka öfver det lönlösa arbetet för framåtskridandet, der det är som att röra i en myrstack ena dagen och komma igen den andra och se att allt är hopplockadt; de ha aldrig känt sig olyckliga, så olyckliga som den, hvilken en dag vaknar upp och finner sig inspärrad bland

dårar, hvilka alla ha den fixa idén att de arbeta för eget och andras väl, men i sjelfva verket knoga på sin undergång. Hvad värre är: de väpna sig med nya vapen och förfäkta, att det bestående är en följd af utvecklingen och sålunda berättigadt, men glömma, att ett sjukligt anlag också kan utvecklas ända till sjukdom, utan att sjukdomen därför är något godt.

Jag lemnar optimisterna och återgår till de missnöjda! Jag vill antaga för denna gång på försök att vi alla äro sjuklingar och vill behandla oss derefter; jag vill icke tro att några elaka menniskor ha förgiftat oss, jag vill icke tro att några brottslingar finnas som kunna göra oss alla så ondt, då de dermed ju skada sig sjelfva! Jag vill hellre tro att det är felaktigheter i inrättningarne, äfven om jag derigenom gör mig skyldig till ett ännu värre brott än att angripa personer, nämligen att angripa samhället; och hvad värre är, äfven om jag skulle råka in i en bevisnings-cirkel som lyder så här: det är samhället som förstört menniskan, men menniskan har skapat samhället. Hvems är skulden?

Härur kan jag endast reda mig genom att lemna frågan om skulden och blott se på saken; det vill här säga orsaken till det allmänna missnöjet.

Att jag ser bara svart är icke sant, ty jag har botemedlen i bakfickan och skall taga fram dem i sinom tid, ehuru med föga hopp om att de skola bli använda. Att jag hemtat dem från sådana män som Rousseau*, Spencer, Mill, talar ju godt för dem, i synnerhet hvad Rousseaus medikament beträffar, ty de ha ju den stora obestridliga fördelen att vara gamla och, hvad bättre är, pröfvade — snart i hundra år! Att jag sjelf analyserat dem under loppet af tio år betyder väl icke så mycket, men att jag tror på dem, det fredar mitt samvete, då jag går att föreskrifva dem.

* Det är en egendomlig företeelse att hvarje förslag till förbättring i människornas vilkor, som går ut på ett naturenligt behandlingssätt, genast anses kullkastadt bara man säger: det är ju Rousseau! Och ändå: det är ju Rousseau som vi lefvat på i 100 år; det är han som »gjort» franska revolutionen, det är hans Emile som gjort om uppfostran, det är han som gjort om romantiken (huru förfuskad den än blifvit), det är han som gjort 1848 och det är han som skall göra framtiden.

Samhället, som nu i våra dagar får bära skulden till mensklighetens lidanden, företer verkligen en anordning, som minst sagdt kan kallas upp och ner vänd, och visar så många motsägelser, att man knappast kan tro att det uppkommit på naturlig väg, hvilka misstankar också ha bekräftat sig.

Staten uppger sig ha till ändamål att befördra framåtskridande, utveckling, att arbeta på allas väl. För att uppnå detta ändamål uppletar staten alla de personer som gjort sig fördelaktigt kända för att vilja hindra utvecklingen och sätter dem att styra. Staten håller till och med en statstidning, der hvarje medborgare som söker befördra utvecklingen stämplas som en brottling, der allt som för det ännu i växten stående släktet är heligt, stort och välsignelsebringande smädas, hånas och dras ned i smutsen. Den nyare filosofien erkänner endast ett slags brott

såsom brott, och det är brott mot naturen. Den som söker hindra den naturliga utvecklingen är den enda veritabla och alltså största brottslingen, då ju också hans förbrytelse drabbar hela släktet, under det mördarens, tjufvens i vanliga fall endast drabbar en eller ett par individer. Nu har så tillgått att staten uppsöker, utmärker och belönar alla dessa brottslingar, hvilka jag, enligt mitt försöksantagande att människan är jmförelsevis oskyldig, vill kalla dårar. När staten drifver sådana satser i praxis, är det så underligt att hela släktets föreställningssätt blifvit upp och ner vändt? Det finnes något som kallas »socialt anseende». För att vinna detta måste man, följdriktigt nog, söka på allt sätt motarbete utvecklingen, göra sig känd som en förföljare af alla förbättringsförsök, och göra sig döf för alla de nödrop orättvisan framkallar. Det första sålunda en man har att göra är att afhända sig det sociala anseendet; men derigenom beröfvas ju hans ord hvarje vigt, ty samhällsmedlemmarne äro så förgiftade af fördomarne, att de icke tro på en mans ord som afsagt sig det sociala anseendet. Så insnärjdt i motsägelser är hela samhällslifvet, och därför står också den enskilda personens tänke- och verksamhetssätt i den blodigaste motsägelse mot samhällsmänniskans, den offentliga personens.

Det fins också något som kallas politik. Politik betyder stundom ett svekfullt förfarande

för att vinna något. Men politik betyder äfven alla åtgöranden som befordra samhällets välfärd. Nu menar yrkes-styrelsen att samhällets välfärd (politiken) icke får omhänderhafvas af hvar man. Vi hafva nyligen med sorg sett huru en ärlig och varmhjertad framstegsman varnat arbetarne för att syssla med politik, det vill säga sin nästas välfärd. Hvad skall detta betyda? Vi ha sett huru skalder, som, så länge de roade allmänheten med skådespel smickrande för nationalfåfängan och rörande likgiltiga ting, uppbyro en halft gudomlig dyrkan, men hvilka så snart de togo befattning med frågor om nästans väl och ve, hånades och smädades och ansågos som fallna storheter. Är detta också samhällets skuld? Vi måste svara ja, ty det är ju samhället som förstör människan och vi måste ju beklaga i stället för att anklaga. Nu skola vi i stället för att beklaga söka förklara huru detta förvända uppkommit och måste därför skärskåda samhället.

Först en bild som belyser, om den ock icke bevisar. Den moderna trädgårdskonsten, som älskar abnormiteter eller missbildningar, har nyligen börjat pryda våra parker med varieteter af våra vanliga trädslag, hvilka utmärka sig genom ett missbildadt yttre. Jag finner sålunda i experimentalfältets årskatalog och priskurant en varietet af almen som är lågväxt och har slokande grenar som tårpilen, hängasken m. fl. Sådana varieteter kallas vanligen pendula. Nu säger man

att, efter som trädgårdsmästaren icke tuktat till dem i denna façon, de äro naturliga och alltså inga missbildningar. Men hur hafva de då uppkommit! Vanliga vildväxande almen är ett träd som kan blifva åttio fot högt; träffas nu det unga trädets topp af en stormil och blir afbruten, eller kommer en insekt och med sina bett rubbar kärlets läge inne i stammen, så kan det inträffa att en topp eller en gren tar riktningen nedåt i stället för uppåt och trädets fortfar att utveckla sig — nedåt. Så kommer trädgårdsmästaren och tar ympqvistar af missbildningen, sätter dem på lämpliga andra stammar och gör sålunda missbildningen konstant. Med detta vill jag sålunda visa, att en utveckling kan för det första störas af tillfälliga rubbningar, och för det andra kan rubbningen bevaras och utvecklas. Så menar jag tillgått med samhällets utveckling och den första störande rubbningen var arbetets för långt utsträckta delning. När hvarje menniska tog en bit, en detalj för sig, blef han utmärkt färdig i den detaljen, men krympling i alla andra, och vi äro duktiga specialister, från leksaksfabriksarbetaren i Nürnberg, som tillbringar hela sitt lif med att måla rocken på tennsoldaten, till den lärde filosofen, som kan Grekernas och Romarnes filosofer på grundspråket, men icke kan läsa Spencer därför att han ej lärt engelska; vi äro utmärkta i hvar sin detalj men äro dåliga samhällsmenniskor. Vi äro genom

specialiseringen så angripna af andliga yrkessjukdomar, att vi ej förstå hvarannan oaktadt vi tala samma språk. Se vi icke hela utvecklingsarbetet i våra dagar försiggå under en sådan förbistring att vänner hugga hvarandra och fiender gå arm i arm; se vi icke välmenande känsliga själar arbeta på samhällets ofärd och till och med taga martyrskapet, allt med den brinnande tron att de göra väl, ja att de äro »sända» till och med för att rädda människorna ifrån förderfvets inbrytande flodvåg! Hvad vållar detta? Jo, att de inkastats genom födseln i en samhällsklass der man varit van och inlärd att tänka, tala och se på det sättet. Genom att bilda samhällsklasser har människan förlorat förmågan att öfverskåda det hela, och det är endast genom att utgå ur samhället, genom tillfällig isolering man så småningom kan kämpa mot det ärfda och inuppfosttrade åskådningssättet och se det hela, och det var icke för ro skull eremiten drog sig undan världen när han ville tänka öfver verldsplanen. Genom att oupphörligt se världen från en samhällsklass synpunkt får hjernan slutligen den benägenheten att öfverskatta sitt och endast anse sitt berättigadt, och därför finnas också lika många tycken som sinnen. Af alla de stora frågorna på dagordningen anse sålunda arbetarne sin vara den enda som kan lösa samhällsfrågan, bönderna sin, qvinnan sin, tjenstfolket sin och dock kunna alla dessa frågor endast lösas i sitt

sammanhang med alla andra. Jag tillhör icke något politiskt parti, har inga partipassioner som förblinda mig, men tror, efter att ha varit inne i alla klasser, från tjenarens (som informator) till embetsmannens, att jag fått se sakerna från en mängd synpunkter, har sedan i böckerna verifierat och justerat mina omdömen och slutligen i ensamheten sökt reda hvad jag left och lärt. När jag således går att yttra mig om samhället, är det icke därför att jag känner mig fullt kompetent dertill, men därför att jag anser mig lika berättigad dertill som de, hvilka hafva anseende af att vara kompetenta, och jag gör det dessutom som en pligt, tung men bindande.

* * *

Samhället indelar sig sjelft af naturen i två genomgående klasser: de outhärliga och de outhärliga (de närande och de tärande). Den första stora tänkare som gjorde det ekonomiska samhället till föremål för vetenskap, de Quesnay, och hvilken kallas nationalekonomiens grundläggare, benämde dessa grupper de produktiva och de improduktiva. Att sedermera ett parti anser Adam Smith ha vederlagt denna indelning betyder icke detsamma som att den förra meningen är vederlagd, och skulle jag räkna mig till någon skola, skulle det vara till den Fysiokratiska som de Quesnays kallas, ty den

har det ovederläggliga för sig, nemligen naturen och det verkliga förhållandet.

Om vi anse att menskliga lifvets första uppgift är att underhålla tillvaron, så äro de hvilka frambringa tillvarons hufvudvilkor — mat, kläder, husrum och bränsle de oundärliga. Så länge nu de oundärliga bytte sins emellan af varor, som den ena orten saknade och den andra egde i öfverflöd, så funnos ännu inga samhällsklasser. — Men när mellanhänder befordrade bytet uppstod en handelsklass, som intet frambragte, och med handelsklassen uppstod städer, med städerna lyx, med lyxen nöd och nöden uppfann alla dessa konstgjorda sysselsättningar som när de äro som bäst, såsom vetenskap och litteratur, endast gå ut på att återställa det naturliga tillståndet eller införa surrogater för de naturalster eller naturkrafter som antingen uttömts genom lyx eller blifvit nerlagda. Det kostar på den andliga högfärden att höra det hon äter bondens bröd, men hon gör det lika fullt. Genom denna arbetsdelning föddes hos de icke-producerande klasserna så småningom den origtiga föreställningen att bonden var en tjenande broder och hans arbete blef ringaktadt. Hvarje improduktiv samhällsklass åt sig in i den meningen, att han var i en undantagsställning som befriade honom från arbetet och hvarigenom han stod öfver den klass som arbetade under honom. Huru dessa föreställningar ur-

artat, nedärfts, och gjort samhället till ett sådant förbistradt Babylon i våra dagar skola vi se genom att betrakta de andliga yrkessjukdomarne, som de i våra dagar visa sig. Vi skola dervid på samma gång se huru de stridiga intressena uppkommit, hvilka slita samhället och göra hvarje operation så olidligt smärtsam. Vi skola dervid upptäcka, att indelningen umbärliga och oumbärliga sammanfaller med kulturmenniskan och naturmenniskan, eller icke alltför strängt taget stadsbon och landtbon, och det är just der frågan stramar som värst i våra dagar, icke blott i vårt land, utan i alla länder, och det är der som striden står. För att undvika de förhatliga benämningarne närande och tärande vill jag begagna naturmenniskan och kulturmenniskan, med det förra namnet menande den egentliga befolkningen, landtfolket, som gjorde landet till ett land genom jordens odling, den enda eröfring som erkännes (och hvilken äfven finnes gå igen i inmutningslagen, som dömer nödigt att jag inom viss tid bearbetar grufvan jag upptäckt på andras mark om jag skall få bli egare till den andres jord), med det senare menande stadsbon, arbetaren, som för den intet producerande stadsbon förvandlar till lyxartiklar eller nödvändighetsartiklar de råämnen som tagas ur naturen, embetsmannen som »styr» och »förvaltar», artisten som roar, vetenskapsmannen som upplyser om miss-

tag och våld på naturen eller upptäcker nya utvägar då de gamla äro stängda, o. s. v.

Bonden, hvilken anses ha stannat i utvecklingen (den sjukliga nemligen), är den som minst begagnar sig af arbetsdelningen och är därför egentligen en motsats mot stadsbon, och han skulle, om ej det »sociala anseendet» funnes, aldrig känna sig tryckt, och han skulle aldrig vara olycklig eller i nöd om han aktade sig för att skapa nya behof. Han har i regel en stark kropp, god helsa och godt förstånd, och öfvergår derigenom kulturmenniskan såsom genomsnittsmenniska. Hans sinnen äro oförstörda; hans öra är icke förderfvadt af gatubuller, men genom iakttagelser så skärpt, att han kan höra på längre håll än stadsbon; hans öga är oförderfvadt och han behöfver sällan glasögon; hans nerver äro mindre känsliga och han är derigenom besparad en mängd lidanden som kulturmenniskan är underkastad, ju mer ju högre hon står; hans blod är sundt och han lider icke af blodbrist, om ock hans föda är knapp, ty hans hjernförbränning är icke så stor, och hans friska luft och naturenlige lefnadssätt gifva honom icke anledning till onödiga nattvak och utsväfningar, som den olycklige stadsbon måste tillgripa för att skaffa sig någon illusion i sin stenpyramid, der han är lefvande begrafven. Man har bland annat vant sig att anse bonden som en ointelligent natur med låga själsförmögen-

heter, och man blygs icke i staden tala om hans låga ståndpunkt. Fordras då mer intelligens att sätta hufvudet på knappnålen än att veta när man skall plöja och så, hvilket beror på en hel mängd noggranna iakttagelser öfver meteorologiska fenomen som icke stå i Almanackan eller i några tabeller. Fordras det mindre intelligens att sköta sig sjelf i alla förhållanden än att som embetsmannen sköta en bokföring, uppbära sin lön och sedan vara så hjälplös, att han icke kan tända eld i sin kakelugn en gång. Om jag skulle ta Darwin till hjälp skulle jag få alla dennes anhängare att erkänna det bonden är det fullkomligaste species af släktet menniska, för så vidt som han eger alla kroppsliga och andliga egenskaper som fordras att hålla ett kraftigt slägte vid lif. Att han af kulturmenniskan anses stationär eller konservativ därför att han stannat vid det ändamålsenligaste, det är en förebråelse som är ett beröm. Han älskar icke landtbruksakademiens opröfvade teorier, därför att han har sin praxis; han vill icke skuldsätta sig för att köpa en engelsk plog då hans gamla är lika god, om den ock tar något mera arbete, på hvilket bonden har tillgång, då pengar deremot oftast saknas. Han tröskar hellre med en slaga under de långa vinterdagarne, då folket stundom kan gå sysslöst af brist på arbete, än han köper ett tröskverk för en 3 à 400 kronor, en summa som

motsvarar ett litet årsarrende. Han är för klok att köpa artificiella gödningsämnen med grekiska namn, hvilka i många fall icke tillföra jorden nya näringsämnen, utan endast, genom de kemiska föreningar de framkalla, påskynda näringsämnenas framforcerande ur jordarterna och därför åstadkomma hastiga resultat med åtföljande utmattning. Han är för vis att vid sin gård anställa en agronom som kan göra en kvantitativ analys på en jordart men icke köra en rät plogfåra. Och för allt detta kallar man bonden stationär. Han älskar icke att ta barnen från arbetet för att sätta in dem i kaserner, der de få lära sig judiska fabler och konungalängder, men han låter gerna farmor på lediga stunder lära barnen läsa och skriva och räkna så mycket han för sina små villkor kan behöfva. Att veta det nyttiga är godt, men att veta det onyttiga är ondt, äfven om det under nuvarande förhållanden kan medföra mera socialt anseende att säga latinska namnet på en sällsynt ört (helst utländsk) än att kunna skilja på råg och korn. Man säger att okunnigheten är en olycka. Ja, så länge den har mera anseende som känner hufvudets ben hos Pottfisker än den som under lifvets alla förhållanden kan hjälpa sig sjelf. Man talar om bondens själsmördande sysselsättning. Jag vill påstå att det icke fins något arbete så intelligent och genom sin omvexling så litet själsdödande som bon-

dens, och detta icke minst därför, att han har de krafter till sin hjälp, hvilka skänkas med slösande hand af naturen. Han bygger sitt hus sjelf, förfärdigar sina kläder, bakar sitt bröd, brygger sitt öl, smider sin spik, skor sina hästar, förfärdigar sina vagnar, redskap, båtar, fisknät. Han är sålunda utom jordbrukare, fiskare, boskapsskötare och jägare, tillika väfvare, bagare, kock, mjölnare (understundom), skraddare, smed, sotare, sjöman (understundom), snickare, skomakare (understundom), vagnmakare och köpman. Han är tillika sin egen polis, brandsyn, kommunalman, oftast äfven läkare, och har icke alls visat sig vara oduglig till statsman när det har behöfts, och detta utan att ha tagit studentexamen. Han är ganska litet trakasserad af polisreglementen, och det välförstådda intresset afhåller honom från att i onödan bråka med grannar, ty derpå skulle han förlora sjelf genom grannens repressalier. Der han mest råkar på styrelsens ingrepp är hos presterskapet, som fordrar att han skall ega kännedom om Mose lagar innan han får gifta sig; landets lagar behöfver han ej känna, och styrelsen ser ogera att han tar någon underrättelse om dem. Med dessa mångahanda sysselsättningar, som i staden kräfver hvar och en sin man, afhålls han från att förfalla i yrkessjukdomar, och han är oftast en sund själ i en sund kropp, lider icke af griller eller sjukliga drömmar, är en

man för sig, som vet hvad han vill och icke hoppas mer än han vet, med ett ord den minst ensidiga af samhällets medlemmar, den lyckligaste och den fullkomligaste af sin art. Hans arbete är tungt, men det demoraliserar honom icke genom osundhet eller enformighet, och han glömmet icke, att han har naturens hjälp att tacka för de skördar jorden ger, ty det växer verkligen på åkern medan bonden sofver, om ock det icke växer utan att han plöjer och sår. Han känner sig därför som gäldenär till naturen eller försynen hvad han eljes kallar den, och sin skörd tar han in under festlig glädje, bara en gång om året visserligen, men med helt annat sinnelag än den buttre embetsmannen, som qvitterar sin aldrig tillräckliga lön en gång i månaden eller den förtviflade arbetaren en gång i veckan. Inga klockslag, och solen är hans ur, och lediga stunder kan han ta sig utan att det hela går sönder, och hvilat är hans största lyx. Hvarje årstid medför omvexling i hans göromål. Om vintern kör han timmer och ved ur skogen, fiskar på isen, ser om ladugården, sköter om redskapen, bygger nät i stugan, slöjdar och hvilar sig vid brasan; om våren plöjer han och sår och röjer ängar; om sommaren bergar han fodret och på hösten skördar han.

Men hans missnöje? Ja dertill återkomma vi längre fram!

Om man betraktar en individ af den klass, som framför andra anser sig ha kommit högst på utvecklingens stege, därför att hans förfäder slägte efter slägte afhållit sig från att arbeta och endast njutit urvalda näringsämnen och skyddat sig från ett kallt klimats olägenheter, så finner man, att det som mannen af börd eller ädlingen anser som sin stolthet är de hvita händerna och eljes den hvita hyn, den förnäma hållningen, smidigheten i lemmanne. Men dessa äro just tecknet på hans degeneration, ty för att vara så genomskinlig, att den låter blodkärlen lysa igenom, har huden redan förlorat sin viktigaste egenskap att skydda. Ädlingen, som skulle vara typen för arten menniska genom det skydd han fått i kampen för tillvaron, är deremot motsatsen; hans fysiska egenskaper försämras genom brist på kroppsarbete och hans hjerna, som icke behöfver arbeta med omtankar för uppehälle, blir småningom ur stånd att utföra något svårare tankearbete. Derfor gå de gamla ätterna också ut, oftast också med föregående förfall.

Och kulturmänniskan i allmänhet, hvilken får anstränga sin hjerna för mycket med omtanke för näringen, hvilken eländig varelse är ej den! Förstörda nerver, hjernanemi, evig oro, dålig sömn, fruktan för dålig ekonomi och dermed skadadt socialt anseende; jägtande efter befordran, och den tärande ängslan att bli förbigången. Och kroppsligen förderfvad genom att andra göra

alla »lägre» sysslor. Han kan icke bära hem ett paket från boden, icke bädda sin säng, icke tända i sin kakelugn, och han skulle svälta ihjel vid de olagade ingredienserna till en måltid, af okunnighet om beredningssättet. Saknande de största njutningar lifvet ger, luft och ljus, måste han söka ersättningar i konstlade njutningar. En evigt tärande oro öfver att en — låt oss kalla den dumhet — är begången, måste döfvas genom musikaliskt buller, glasens klang och samqväm. Kulturmenniskan tyckes jagad af ett ondt samvete, som gör att han jemt skall ha sällskap, och hvaraf han byggt den lärosatsen att »menniskan är ett sällskapligt djur». Kommer han ut i den stora naturen, blir han ängslig, och skulle i en djup skog få hallucinationer om han lemnades ensam. En dunkel drift vaknar hvarje vår och han får en oemotståndlig »längtan till landet». Deraf för de förmögnare sommarnöjet. Men för att stadsbon skall trifvas på sommarnöjet måste det något litet påminna om staden; räta gångar, jemna häckar, putsadt och öfverskådligt, och nära grannar! Deraf den lille pariserkrämarens lifsdröm att arbeta ihop så mycket att han kan sluta och köpa en gård på landet.

Men vi känna alltför väl kulturmenniskans tillstånd med hennes sundhetspolis, jerntinkurer och morfinspruta, och vi skola nu se huru samhällsklasserna hafva bildat sig genom arbetets för långt drifna delning och hvilka andliga yrkesjukdomar som deraf uppstått.

Vi börja i toppen och råka dervid på en mycket gammal bekant:

Försten.

En folkförsamling anser sig behöfva en stadigvarande ordförande och väljer, inkallar och hedrar med uppdraget en lämplig eller olämplig person. Folkförsamlingen, som upphöjt privatmannen till förste, vill nu att han skall hållas fri från alla privatmannens små intressen, ger honom ett så, eljes orimligt, stort anslag att han icke behöfver tänka på sin utkomst. I egenskap af ordförande med imperativt mandat af ministrarne är han icke och kan icke vara ansvarig för regeringens, det vill säga ministrarnes, beslut; hans gerningar och person äro därför mot åtal fredade. Skulle folket ha lemnat någon magt åt försten, så skulle folket också ha gjort försten ansvarig. Som nu folket icke gifvit någon magt ifrån sig åt sin ordförande, har det icke heller ansett vådligt att låta ordförandeskapet vara ärftligt, men deri låg ett misstag. Ty genom känslan af arf, som ursprungligen är gåfva, insmyger sig snart känslan af rättighet. En son som ärfver sin far anser sig icke ha fått något: han inträder endast i sin rättighet.

Hur kan då den af folket upphöjda privatmannen och hans efterkommande råka in i

så falska föreställningar som att de ega landet, att de ega magten och att folket är till för deras skull? Jo genom att lemna åt en person ett detaljlif, utbildades han ensidigt, och kan icke se tingen från mer än en enda synpunkt. I andra slägtledet, då den unge försten uppfostras till en undantagsmänniska, födes med alla de värdigheter och utmärkelser, som medborgaren får efter ett långt lif af arbete, uppfödes hos honom den föreställningen, att han är öfver alla andra. Alla beröringar med det verkliga lifvet förnekas honom och han blir van att se allting uppifrån. Hans väg löper jernad och krattad fram och han sluter deraf, att det är lätt att vandra på lifvets väg; han får allt sitt vetande i andra hand. Han får en årlig redogörelse om rikets tillstånd och behof, tryckt på satineradt papper, med de tydligaste siffror uppsatta af redliga män på hvilka han litar, men hvilka som han blifvit vanda att se allting abstrakt, det vill säga utan hänsyn till det verkliga lifvet sådant det är. Alla hans menliga böjelser få underordna sig, såsom vid valet af maka, der ej hans tycke får råda, hvaraf dålig afkomma blir följen. Genom att vänjas vid att »representera» folket och på dess vägnar uppbära beröm, tar han snart, genom vanans allmagt, allt beröm åt sig personligen, och gör sig identisk med allt utmärkt som kan finnas hos nationen. Han blir sålunda en dubbelnatur, en söndergången varelse, en abstraktion, som minst

af alla duger att vara ordförande, ty han vet till sist icke hvad diskussionen gäller. Som meniska är han säkerligen mycket olycklig och förtjenar det största deltagande.

Embetsmannen,

som af naturen är en folkets tjenare, råkar oftast in i samma yrkessjukdom som försten: att han tar sin ställning som öfverordnad, då han är underordnad. Folket, af hvilket han får kost och lön och som är hans husbonde, betraktas af honom som tjenare.

Den *civile embetsmannen*, hvars stillasittande, enformiga arbete, gör honom till en knarrig, af allmänheten ganska fruktad person, har i de flesta fall tagit sysslan för lönen, ty sysslan kunde ju med sin tråkighet ej locka honom. Lönen blir sålunda hufvudsak och magtutöfningen vid sysslans skötande hans tröst; ty ett så ointelligent arbete som afskrifning skulle förnedra honom om han icke i sjelfförsvaret satte känslan af magt. Hans omtalade knarrighet är en mycket naturlig sjuklighet, härrörande af sysslans beskaffenhet, såsom då han skall sitta och svara på samma frågor dagen i ända. När han svarat samma svar hundra gånger, kommer han ju lätt på den tron, att hela menskligheten bör ha reda på saken. Domaren vänjer sig lätt vid den tanken

att han är lagen sjelf och tar åt sig personligen den helgd, som skänkes honom endast som lagens handhafvare.

Den *militäre embetsmannen*, som ursprungligen var afsedd till landets försvar, har sedan fått en annan bedröflig uppgift, nemligen att ställas gentemot eller öfver folket. Det egentliga råa i hans syssla, den kroppsliga strid, dödande eller slagtande hvad man vill kalla den, måste för menskliga blygdens skuld öfverskylas med estetiska medel: grann toalett och turkisk musik. Som under krigstid de borgerliga lagarne annulleras, får militären lätt den föreställningen att han står öfver lagen. Som hans förnämsta göromål består i att öfva trupp i lydriad, blir han sjelf en befallande och får slutligen, der allmänt militärtvång är infördt, den fixa idén att hela folket är en trupp som skall lyda honom. I fredstid blir han snart en beskedlig gendarm, som hjälper polisen att upprätthålla ordningen och får dervid just den idén, att han är stäld emot folket.

Den *andlige embetsmannen* är kanske mest af alla utsatt för villfarelsen att han är en annan än en examinerad student. Hur han kan komma till den tron, att han är sänd till att tala i det högsta väsendets namn, är en psykologisk gåta, då han ju vet, att hvilken lekman som helst kan få bli prest, om han lär sig utantill de och de böckerna och låter några professorer förhöra sig.

Troligen är det väl vanan att tala i Guds person från altaret och det underliga bruket att presten skall representera Gud vid livvets viktigaste tillfällen, födelsen, giftermålet och döden, som orsakat detta. Jemför han sin egen syndiga obetydliga person med den diktade han skall föreställa, så blir han oharmonisk, och genomskådar han en dag det falska i sin ställning, så ligger olyckan nära, och han är då genom klassställning dömd till ett fruktansvärdt hyckleri, ur hvilket han knappast skall vara mächtig att rycka sig. Han är då den mest beklagansvärda af alla samhällets offer.

Huru, frågar man sig, hafva dessa skaror af embetsmän som nu utgöra tronens stöd och folkets fasa uppkommit? Hafva människorna genom kulturen blifvit så oregerliga och oärliga att man skall behöfva skriftligt på allting? Det vore ju att tala emot kulturen! — Nej, saken har sin enkla förklaring i hvad jag kallar villomeningen om det sociala anseendet. En embetsmans son kan ju icke bli annat än embetsman, ty att »stignar» det kan han ej. Nåväl, embetsmännen föröka sig de som andra och deras söner fördrå bröd och socialt anseende, ja de sätta det senare öfver det förra. Alltså måste nya tjänster uppfinnas och uppfinningsförmågan är i detta fall stor. Ett stående motiv vid en ny tjänsts inrättande är att folkmängden ökats! Det är ett grufligt sannt motiv och just mitt eget, om nem-

ligen med folkmängden menas embetsmännen. När människovärdet en gång blir omtaxerat och den sociala skalan blir rättvänd, så skola icke så många sökande uppträda till dessa delvis förnedrande göromål under knarriga husbönder och evigt befordringsäflande kamrater, der framkomsten är beroende på ett dödsfall eller en kamrats felsteg. De som afundas embetsmannen veta icke hvilket lif af förödmjukelser, personliga kränkningar, våldföringar på karakteren han har att utstå. Hans ställning är sämre än tjenarens, ty han kan icke byta husbonde; han har många husbönder i stället för en, han är jmförelsevis illa lönad, och hans arbete är ofta icke mera intelligent än en ladugårdspigas! Och ändå, ändå vilja så många dit! Ja det är för att vinna det der — sociala anseendet. Eller skulle embetsmännens söner ärfva predispositioner, anlag, böjelser för embetsmannayrket, hvilka icke kunna öfvervinnas? Hvem vet? Luftseglaren Sivel föddes med så afgjorda anlag för luftsegling, att han redan i skolan funderade öfver ballongers styrande, sedermera gifte sig med en luftseglares dotter och slutligen dog af qväfning 8,000 meter öfver hafsytan i ballongen Zenith.

Läkaren.

Det fins ingen som på så nära håll får se människans andliga och kroppsliga skröpligheter

som läkaren, helst då denne genom vidsträckt praktik kommer att få se in i alla samhällsklassers förhållanden. Att han icke talar om för världen allt hvad han ser, kommer dels af hans tysthetsed, dels af att han blygs på mensklighetens vägnar; men säkert skulle samhället vinna litet mera på att få del af hans iakttagelser på samhällslifvet och människan såsom samhällsmedlem än af hans lärda sjukdomsberättelser i facktidskriften. Men han hindras derifrån af de två anförda skälen, och genom att oupphörligt endast se lidanden måste han förhärda sina nerver, sätta skärm för ögonen och laga sig ett döföra.

I dag kallas han att bota en rik som har förätit sig till magkatarr och i morgon till en fattig som svultit sig till hungertyfus. Hvad skall han ordinera? Jo att den rike må äta litet mindre och den fattige mycket mer. Men hvem skall bestå den fattiges medikament när de skola utgöras af biffstek och porter? Fattigvården? Nej den består endast apotekarens pulver eller droppar, om den består det!

Hvad tänker då läkaren? Det säger han icke, men hvad han känner, det sväljer han!

Hans dubbelställning såsom välgörare, ty det är han, och hans såsom människa den der skall lefva, gör hans ställning pinsam. Han skall utöfva välgörenhet, men han skall också lefva, han måste ha betaldt. Men man kan icke be-

gära att en finkänslig människa skall ha taxa eller skriva ut räkningar. Problemet är olöst och läkarens tillvaro är prekär man kallar. För att godtgöra honom har samhället ställt honom öfver all rang liksom excellenserna. I den moderna komedien har han fått den vackraste rolen af den upplyste som genomsådat samhällseländet.

Ingen skulle emellertid som han kunna leda sjukdomarnes ursprung från afvikelser från naturen och ingen skulle som han kunna uttala domen öfver den prisade kulturen; men samhället är ett ordenssällskap som icke tillåter att någon röjer dess hemlighet. Ve den som gör det.

Läkarne hafva emellertid icke alltid, och detta till lycka, varit så tystlåtna. Hemlighetsmakeriet går undan och naturmedicinen synes numera undantränga medikamentsmedicinen. En sådan bok som till exempel Handbuch der Gewerbe-Hygiene*, på mer än 900 sidor, har upplyst mycket om de offer kulturen kräfver.

Läraren.

Han går igenom skolan; slutar den lyckligt och väl; kommer till universitetet; slutar sin examen der. Och då får han börja om i skolan igen. Kanske stanna i en skolklass och hela sitt

* Af H. Eulenburg, Berlin 1876.

lif hålla på att lära ut samma sak år ut och år in. Detta är formeln för det mest olyckliga tillstånd af enformighet. Det är som att få baklexa på en lexa som man kan; det är att stanna i växten. Otack af lärjungar, rektor som husbonde, föräldrar i bakgrunden som skylla allt på magistern; ringa socialt anseende. Kommer dertill, att han oftast får ämnen att undervisa uti, om hvilkas nytta han hyser tvifvel, så skall han icke anse sitt lif mycket värddt. Sjelf pinas han af att lära ut dumheter; lärjungarne ser han också pinas af dumheternas inhemtande, men det finnes ingen återgång. Är det kunskapsbegär som skickar barnen i skolan? Nej, det finns ingen som föds med ett osläckligt begär att få veta hur amo heter i supinum eller året när konung Sigismund dog; det är föräldrarnes harm att deras barn icke skola veta så mycket som »de andras» barn. Det är kampen för det sociala anseendet.

Köpmannen.

Köpmannen producerar intet, men påstås ge varan sitt värde genom att uppsöka och alltid kunna tillhandahålla afnämare. Genom att besitta sådana hemligheter blir han ett slags försyn för både köparen och säljaren och intar sålunda en ståndpunkt öfver dessa, som samhället

äfven medgifver honom, om han nemligen lyckas. Hans ställning blir ändå högre om varan aldrig passerar hans händer och han endast blir spekulant eller börsman. Att veta hvar man skall köpa billigt och sälja dyrt är hans vetenskap och den är väl så god som någon annan. Hvilka oblodiga strider han får utkämpa med konkurrenter, hvilka offer af personliga hänsyn, hvilket bortarbetande af finkänslighet! Han ser menniskorna slutligen endast såsom köpare och säljare, och stora olyckor, såsom missväxt, krig, kriser kunna stundom göra hans lycka, hvilket väcker illvilja mot hans klass.

Den märkvärdiga dikt, som kallas penningen och hvilken i större myckenhet endast förekommer hos köpmannen, har utstrukit det sociala strecket som skiljer honom från embetsmannen, och han kan mottagas i hvilken societet som helst, der till och med den fattige embetsmannen är utestängd. Då han ser att han värderas för sina pengars skull, anlägger han naturligtvis samma värdemätare på andra, dock icke alltid. Det är emellertid orättvist att kalla köpmannen obildad och säga att endast hans pengar ge honom värde. Ty hans mångfaldiga beröring med alla samhällsklasser, hans sysslande med verkligheter, hans ständigt ökade kunskap om naturalsterna och deras förekomstorter, om tillverkningsätt och nya uppfinningar håller honom vid vigör och ger honom något allmänmenschligt, kosmopolitiskt, som

gör honom angenäm i umgänget med de bättre lottade, men obehaglig för de fattiga klasserna, ty hans ställning och yrke har gifvit honom den falska åsigten, att »all fattigdom är sjelfförvållad». Att han öfverger den meningen då han tillfälligtvis blir ruinerad, visar, att åsigten blott är en klass-åsigt, en yrkessjukdom.

Sjömannen

är en arbetare åt köpmannen. Han blir så specialist på sjön att landet för honom endast blir en hamn der det fins krogar eller i bästa fall en väntande hustru. Han har till och med sitt eget språk fullt af tekniska termer, som ännu mer söndrar honom från landets bebyggare. Om det är en kung eller en drottning i landet bryr honom icke. Hans yrke, som härdar hans mod och ger honom en stark kropp, gör honom icke sällan öfvermodig, så att han anser alla som bo på land vara stackare. Detta är hans yrkessjukdom, hvilken dock icke har något vidare inflytande på samhället då han så sällan är hemma. Den enda myndighet han någon gång kommer i beröring med är redaren och polisen. Hans umgänge har något uppfriskande för kulturmenniskan, som hos honom påträffar en behaglig frihet från landbäckens fördomar. Sjömannens förakt för lärdom är bekant. Han kallar allt lärdt folk för »Abla-

tivus» och han beledsagar detta ord med ett löje, som anger, att han icke menar det skämtsamt, utan på allvar.

Handtverkaren

som tillverkar nyttigheter skulle enligt det mensklige förnuftets ordning stå öfver den som byter, men som den sociala skalan nu en gång är upp och nervänd, så sättes han under köpmannen. Många yrken fordra en lång öfnings-tid, mycket studier och stundom konst- och smak-sinne. Att hvarje handtverkare vet bestämdt huru svårt hans yrke är, men icke vet något om andras, åstadkommer oftast, att hvar och en i sitt slag anser sitt yrke som det viktigaste. Vissa kroppsliga yrkessjukdomar medfölja handtverken. Sålunda få skräddare och skomakare genom hoptryckning af bröst och underlif lung-sot och leverlidanden. Men hvad som gör handtverkarens lif bittert är, att han ser det nyttiga arbetet ringaktadt och ju nyttigare arbetet är desto mindre aktadt, så att den som gör lyx-artiklar, till exempel guldsmeden, är mer aktad än den som gör det nödvändiga, till exempel skomakaren.

Fabrikanten,

hvilken sjelf hvarken frambringar eller förädlar, utan endast genom kapital eller kredit skaffar

råvaran, som arbetare under verkmästarens ledning förädla, står nära köpmannen, men ställes öfver handtverkaren. Kapital är hans drifvande kraft. Kapital säges vara samladt arbete, men om det är kapitalistens samlade arbete eller arbetarnes samlade arbete har man ännu icke afgjort. Arbetarne mena det senare och klaga därför öfver fabrikantens stora vinster och deras egna små. Det är på denna mark den stora striden om kapital och arbete står. Arbetaren har sin strejk, men till strejken fordras kapital och därför kommer striden i sista hand att föras mellan kapitalen. Det är ett bedröfligt borgerligt krig detta, och de skarpaste hufvuden och de bästa hjertan hafva ännu icke kunnat formulera sjelfva stridsfrågorna, ty så inveckladt är samhällsproblemet vordet. Att magten ingriper och ställer sig mot arbetarne är orätt, ty det uppskjuter frågans lösning och ger kapitalet ett sken af våldsmagt.

Fabrikanten är en jembörelsevis ny samhällstyp och har något odecideradt i sin fysiologi, i synnerhet när han drifver en rörelse hvars teknik han icke känner, ty då får han lätt utseende af att vara slafegare, helst då han vädjar till våldet för att hålla arbetarne kvar vid platsen och derigenom förnekar arbetarens rätt till fritt aftal. Och dermed öfvergår jag till

Arbetaren,

dermed menande hufvudsakligen fabriksarbetaren, lemnande handtverksgesällen till en annan gång.

Arbetaren är utan tvifvel den mest olycklige af alla samhällets medlemmar, ty hans ställning är den sorgliga att sitta i mellanhand. Han måste besitta en stor färdighet i sitt yrke, hvars förvärfvande är ofta svårare än att lära sig några läroböcker utantill, och han måste lefva ett lif i osund luft, förderfva helsan med att intaga onaturliga ställningar, som hindra kroppen att fritt operera med sina organ; han har jemförelsevis liten aflöning, och de sunda njutningar naturen ensamt kan skänka är han beröfvad i staden. Han söker ersättning i samlif och, liksom kulturmenniskan i allmänhet, i bedöfningsmedel. Hans själ kan dock aldrig bedöfvas så att han glömmer att han lefver på nåd. Han rigtar sitt missnöje mot kapitalisten, hvilken återigen är beroende af afsättningen. I dag kommer till exempel lackerade möbler på modet. Alla skola ha lackerade möbler. Fabriker uppstå i mängd och arbetare uppfostras eller inkallas. I morgon äro lackerade möbler ur modet. Ingen vill ha dem mera. Några fabriker stängas, arbetarne afskedas och stå på gatan. Ingen kan ge dem arbete. Då fordrar arbetaren, som fått lifvets gåfva, att få uppehålla sitt lif och han

begär att staten, det vill säga alla de andra medborgarne, skola ge honom arbete. Men staten anser sig ej ha rätt att lägga en ny skatt på de andra samhällsklasserna genom att upprätta verkstäder för lackerade arbeten, som ingen vill köpa. Och där står man i en ny återvändsgränd bland de många.

Ett annat exempel. Jag talade i inledningen om valen till råd i kantonen Vaud, ty jag ville ta föredömen ur de bästa samhällena, icke ur de sämsta. Demokraterna i kantonen Vaud yrkade på sparsamhet med kantonens medel och talade om den stora skuldsättningen. Nåväl! Under striden får man läsa ett nytt plakat på Lausannes väggar undertecknad af arbetare. I plakatet läses en varning mot demokraterna, hvilka vilja göra tusentals arbetare till tiggare genom att inställa alla allmänna arbeten. Så här resonera arbetarne. Sedan 1868 har kantonen Vaud utgifvit 6 millioner 9 hundra tusen francs för allmänna byggnaders uppförande, hvaraf så många mureriarbetare haft sin utkomst. Nu vilja demokraterna icke längre göra några byggnadsarbeten mer, utan äro nog omenskliga att ångra dessa för arbetarnes väl utgifna pengar! Hvad skall man säga om detta? Byggnaderna voro icke nödvändiga för kommunen, men kommunen satte sig (d. v. s. äfven arbetarne) i skuld för nära 7 millioner francs, blott för att en liten del (mureriarbetarne) af kantonens 250,000 medlemmar skulle få lefva. Hvilka ha rätt att klaga?

Se der de moderna samhällsproblemen, uppkomna genom att industrien framlockat en befolkning på artificiell väg, hvilkas intressen stå i strid mot alla de andras. Arbetarnes konsekvens är den socialism, som yrkar beskattning af samhället för ett fåtals skull; öfverproduktion* af onyttigheter och ny öfversvämmning af arbetskrafter! Men deras socialism är lika berättigad som embetsmannens när han fordrar nya embetens inrättande, eller universitetens då de inrätta nya professurer därför att de icke vilja se en hop framdrifna docenter svälta.

Huru vi skola komma ifrån socialismen skall jag i kapitlet Botemedel framlägga, ehuru med så ringa hopp om att man skall vilja antaga dem.

Arbetaren är emellertid kulturens stadigvarande offer tillsvidare.

* Att öfverproduktion på fabriksalster är rådande kan man se deraf, att dessa måste utbjudas för att kunna afsättas. Vore de af verkligt behof påkallade skulle köparen uppsöka dem. Nu genomströfvast riket af handelsresande, som bjuda ut. De flesta köparne köpa emedan varan lägges under deras ögon och de derigenom frestas att köpa.

På samma sätt är det med stadens bodfönster och skyltar. Om man skulle förlägga bodarne inåt gården, skulle troligen icke så många köpare upptäcka behof af den och den varan och icke hälften af varorna skulle bli sålda. Häraf till en del hemligheten med att en stad kan föda ett par millioner människor inrymda på några tunnland jord, som icke frambringa ett grässtrå.

Tjenstefolket.

Dess ställning är ett minne af trälldomen och kommer snart att undergå nödiga ändringar. Pigan förlorar sitt familjenamn och kallas vid dopnamn. Anna och Lovisa kunna tjena ett år i huset, utan att husbönderna veta hvad de heta, förr än vid mantalskrifningen. De hafva sålt sitt lif, hela sitt dygn åt husbonden, och de ha icke såsom arbetaren en klocka eller ånghvissla som förkunnar att dagens möda är slut; de ha icke ens hvilodagen fri, ty då har herrskapet vanligen främmande och helgdagsmottagningen tar mera arbete än hvardagens. Men husbönderna fordra icke blott ett oklanderligt arbete och insigt i de så mångfaldiga inom ett hus förekommande göromålen, de fordra äfven trohet och tillgifvenhet. Tjenaren får aldrig ha annat än goda tankar om husbönderna huru dåliga dessa än må vara; tjenaren skall ha intresse för främmande personer med för dem främmande intressen, ofta stridiga mot deras egna.

Husböndernas klagomål öfver tjenstefolket är endast ett tidens tecken att tjenstefolkets sjelfkänsla vaknat, och den onaturliga undantagslagen som kallas tjenstehjonstadgan har redan i praxis blifvit annullerad, förkastad af både herrar, fruar och tjenare.

Billighetens fordran kvarstår ännu, nemligen att tjenaren endast fritt lemnar sitt arbete vissa timmar om dagen och att hvarje timme som deröfver kräfves betalas kontant. Att tjenaren derigenom kan spara något för en oviss ålderdom, och att herrskapet lär sig litet mera att »hjelpa sig sjelf» blir en vinst för båda parterna, om ock några sysslolösa fruar derigenom finge mindre tid öfrig till de nöjen som kallas bazarer, till exempel för »troget tjenstefolk,» hvarigenom återigen det trogna tjenstefolket slapp förödmjukelsen att i form af välgörenhet mottaga en gåfva som borde vara en rättighet.

Striden som nu föres mellan tjenstefolk och husbönder är ganska skarp och gör otrefnad i hemmen. Det svider hårdt i »uppfostrade» menniskor att nödgas erkänna, att tjenaren har rätt i hufvudsak, då striden antar så vidriga former som den gör; men husbonden måste därför vara betänkt på att ändra vilkoren och framför allt träffa bestämda aftal med tjenaren om hur mycket arbete han skall lemna och derigenom lära sig betrakta tjenaren som en fri varelse, som endast lemnar sitt arbete i utbyte mot kost och lön och icke säljer sin själ.

Att hjelpa sig sjelf helt och hållet utan tjenare kan icke kulturmenniskan; det kan endast bonden och arbetaren, hvilka tillsammans

med hustrun äro sina egna tjenare, och dermed röra vi vid qvinnofrågan, som fordrar sitt särskilda stora kapitel och skall få det längre fram.

Kulturmenniskan företrädesvis. Den Lärde.

I forntiden sökte den vise att öfverskåda hela sammanhanget i skapelsen, att derur draga slutsatser nyttiga för medmänniskorna (jemf. Plato, Aristoteles o. s. v.). Då funnos visserligen inte så mycket böcker som nu, hvilka måste genomdykas och plockas på citater för att ordet skulle få vikt. I nyare tider har man genom en för långt drifven arbetsdelning fått en massa specialister, som, hvar och en, veta en liten detalj; deraf har den olyckan inträddt, att öfverskådligheten blifvit nästan omöjlig och att den lärde blifvit en krympling; men hvad värre är, vetenskaperit har blifvit en kult af det onyttiga. Ju onyttigare en lärd afhandling är, dess större anseende åtnjuter den; och vädrar man det minsta syfte till direkt välfärd för människorna, då är arbetet förkastadt såsom ovetenskapligt. Deraf också denna de lärdas fasa för alla populariseringar af vetenskapen, hvilken fasa endast är ett uttryck af den brutalaste egoism. Deraf dessa vetenskapliga stri-

der om ett skiljetecken och dessa bokmakerier om ingenting.

Kulten af det onyttiga är de lärdas brott, om vi få tala om brott hos sjuklingar. Att skriva om den förlorade näsan på en sönderlagen marmorstaty förlänar mer anseende än att skriva om fattigvården.

När många slå sig på en vetenskap så blir slutligen frukten, att den vetenskapen tillmätes ett ovanligt stort värde. Deraf våra dagars öfverskattning af naturvetenskaperna. Darwin sjelf, som mest af alla öfverskådat sammanhanget i skapelsen, kunde endast göra detta genom att underlåta studiet af vissa grenar af vetenskapen, ty huru skulle en hjerna kunna medhinna alla. Han får därför nöja sig med att anföra andras meningar i fysiologi och kemi, öfver hvilka vetenskaper han sjelf endast hann ta en hastig blick. Hade han försökt intränga i alla grenar hade han förlorat öfverskådligheten och aldrig blifvit Darwin. Buckle är ett exempel på den moderna vetenskapsmannens försök att vara specialist i allt; han stupade också på försöket och lemnade ett otillfredställande fragment. Han anför visserligen, begagnande ensidigt induktionsbeviset, 500 fall, hvilka ingenting bevisa, då 5 millioner återstående fall icke blefvo anförda.

Sedan nu Darwin ådagalagt arternas härledning genom utveckling, och alla upplysta inse

det förnuftiga i hans lära, fortfara ändock materialsamlare att söka bevis, genom att upptäcka nya arter, hvilka skola fylla luckorna. Det är ju att göra gjord gerning, eller vetenskaperi.

Vetenskapen åtnjuter ett öfverdrifvet anseende hos de utom stående, därför att konsten att bedöma en specialists arbete fordrar en specialist, och vetenskapsmännen hota därför att för utvecklingen bli lika farliga som presterna med deras föregifna höga vetande.

Då man vid vissa vetenskapliga upptäckter af omtvistadt värde frågar cui bono? Till hvad nytta för menskligheten? får man alltid det svaret: till nytta för vetenskapen! Det som är af nytta för vetenskapen erkännes sålunda icke alltid vara till nytta för menskligheten. Det finnes många stora upptäckter, som endast äro af nytta för vetenskapsmannen, men ändock upphöjas till välgärningar för menskligheten.

Nya vetenskaper göras oupphörligt och nya professurer vid universiteten blifva deraf en följd, ofta endast till nytta för professorn*.

* Det fins vid ett undervisningsverk i Stockholm en professur, hvars innehafvare under många år endast infann sig på de utsatta timmarne för att se efter om ingen åhörare var der, och sedan med lugn återvände hem. Och det var ändock ett nyttigt ämne, ett verkligt nyttigt. Samtidigt var Stora Börssalen öfverfylld med åhörare af föreläsningar öfver söndriga marmorfigurer.

Författaren.

Hvad skall jag säga om författaren, som sjelf har sådana synder? Kan jag se klart i den frågan der jag sjelf är inne, eller har icke ståndets yrkessjukdom också förvillat mina sinnen? Troligen det senare, men då är jag ju också ett lefvande exempel på min lära och har dock varit till någon nytta om också ej till oblandadt nöje; och om jag desavouerar en del af min föregående verksamhet som »lekare», så har jag dermed icke erkännt, att jag var någon bedragare, men väl en bedragen.

Här möta vi kanske den skarpaste skilnaden mellan det nöjsamma och det nyttiga. Författaren var ursprungligen en lekare som skulle »roa» den olycklige kulturmenniskan på hans lediga stunder, ty kulturmenniskan kan ju aldrig hvila, i stilla kontemplation öfver lifvet och sig sjelf och gissa öfver det kommande. När författaren blef led på att vara gycklare och ville undervisa, då blef allmänheten ond och ville slå honom. »Konsten är konst,» sade man, och filosofien är filosofens tillhörighet.

Hvad menade man då med konst? Det sköna!

Det sköna bestod i att för den osaliga kulturmenniskan restaurera lifvet sådant det var innan kulturmenniskan tog hand om det; det

sköna bestod i att afkläda människan hennes skröplighet och visa henne stor, ädel, dygdig; det sköna bestod äfven i en hop små lögner om ett och annat som passerat, särskildt i fäderneslandets och regenternas historia, och Nationalskrytet, det dummaste men tacksammaste af allt, blef genom skalden underblåst. Nu uppstod den vådan, att människan tog de restaurerade bilderna (som dock aldrig återfördes på naturen, utan på det för tillfället bestående idealet) för verkliga, och dermed uppstodo öfverdrifna fordringar på människan och lifvet, hvilket alstrade missnöje än mer. Men då voro skalderna till hands och sade antingen att allt var bra, att missnöjet bara var afund och allt det der, eller också sade de på ett blommeradt sätt att allt var bakvändt och allt det der.

Det fins folk som, när man vill upplysa dem om en illusion (synvilla), förklara att de icke vilja bli beröfvade sina illusioner; de säga rent ut att de veta (eller starkt misstänka) att synvillan är en lögn, men de bedja att få tro på sin lögn. De vilja ha det sköna skenet kvar, ty de skulle förgås i den förfärliga verkligheten. Äro de icke i sin rätt? Jo, till en del*. Om jag är sjuk så har jag rätt att förgifta mig med

* Detta är ett modifierande af hvad jag i en del af min föregående författareverksamhet uttalat, förblindad af författarens yrkessjukdom; men det är icke ett återtagande af allt.

morfin. Men jag gjorde klokare om jag sökte upphäfva sjukdomens orsaker. Men vi utgingo ju från att vi icke äro kloka! Det är nu skal- dens uppgift, sådan människorna fordra den, att han skall trösta de missnöjda med att det är ohjelpigt. Detta är således en ganska tarflig uppgift, och om den drifves så långt att den nedlåter sig till att hindra de flestes väl, så blir den vådlig, för att nu icke säga klandervärd. Onyttig är den, strängt taget, och kanske der- för den är mest skattad.

Den författare som deremot inbillar sig att illusionernas uppehållande hindrar arbetet på allas väl, som tror att det är bättre att vara nyttig än att roa, han skall snart inse att det onyttiga är mera aktadt än det nyttiga.

Vår tid har något litet börjat ledsna på vackra osanningar och fordrar veta hela san- ningen. Författarne hafva delvis gripits af en viss pligtkänsla att icke längre vara lögnare på god tro och i god afsigt. Ännu slår det i seglen, och det dröjer nog innan man får sku- tan att vända. Författarne, svaga människor de också, hafva så svårt att lemna poesiens fria lustgårdar, der man ännu har rättighet att vara som en vilde, bara man gör det vackert, hafva sökt en medelväg, en olycklig medelväg*. Man

* Detta är en sjelfbekännelse om en villfarelse — vi skulle ju icke begagna ordet brott.

vill till exempel angripa en institution. Men en institution är en abstrakt företeelse med §§ och romerska siffror. Författaren behöfver kött och ben. Han gör en typ i menskohamn af institutionen; men för att få sanning öfver den, så att menskorna verkligen kunna få den sannolik, plockar han ihop kända drag från alla håll, likgiltigt hvar. Som alla typer äro falska, emedan det icke fins typer i verkligheten, måste för den moderna människan typen individualiseras, och det sker just genom hopletande af menskliga drag. Nu kommer olyckan! A. känner igen det draget hos X. Haha! Der ha vi X. Men så känner han ej igen det draget. Haha! Der har författaren beljugit X. Författaren kan ändock ha varit så naiv att han, i full afsigt att icke såra, borttagit eller uraktlåtit begagna sådana drag, som skulle ha gjort modellen fullt igenkänlig, ty hans afsigt var ej att teckna en människa för människans skull. Denna åtgärd af humanitet ådrar honom beskyllningar för feghet att säga rent ut, och dylika beskyllningar som han, om han icke tar dem åt sig, dock må noga begrunda, till hvad resultat denna begrundan må föra honom. Är detta förfalskning eller icke? Afsigten är väl icke så, nu skola vi begagna ordet, brottslig*, ty hvem

* Att Zola och Daudet nu ogeneradt afrita döda eller störtade personer helt och hållet utan andra hänsyn än att de ändra deras namn, skulle kunna kallas feghet, om man icke visste att trycktvång hindrat dem förut.

vill väl dömas till förfalskning för ro skull, men ändamålet, institutionens angripande, är förfelad, emedan så många hjeltar anmäla sig som de kära institutionernas försvarare och genom att skydda dem med sina personer ställa sig för huggen. Det ligger också något af mensklig fåfänga hos en obetydlig person att få framträda som martyr för ett angrepp och derigenom vinna ryktbarhet. Ett exempel! Edouard Pailleron, författaren till *Le monde ou l'on s'ennuie*, gifven på Théâtre Français, försvarar sig i företalet till ny upplaga af denna pjäs, mot beskyllningar för skandal, på detta sätt:

»Att man har funnit kända personligheter i denna komedi, öfverraskar mig icke: man finner alltjemt personligheter i karakterskomedier likasom sjukdomar i läkarböcker. Sanningen är att jag icke har åsyftat någon individ mer än någon salong; jag har tagit i salongerna och hos individerna de drag, af hvilka jag gjort mina typer; men hvar ville man väl jag skulle ta dem? Och de äro så goda typer och så dåliga porträtter att man har uppgifvit ända till fem olika namn på hvar och en!»

Är detta ett antagligt försvar? Har icke skadan skett, att till och med fem personer känt sig sårade? Hade det varit bättre än om det bara varit en! Och känner sig Pailleron oskyldigare därför att han blef invald i Franska Akademien? Möjligt, i den händelse hans afsigt var

oskyldig, men omöjligt, om han lider af att ha gjort menniskor ondt, *utan att ha gagnat*.

Nu är frågan: hafva nutidens författare förlorat forna tiders förmåga att uppfinna figurer utan att ta drag ur verkligheten, hafva de förlorat fantasien med ett ord, eller ha männe icke alla tiders författare förfarit på samma sätt och ännu mera hänsynslöst? Dante var en fullblodig skandalist, som skickar alla sina fiender i helvetet och sätter ut deras namn, Shakespeare tar sina fordringsegare, Molière sina ovänner och Goethe sin förläggare, för att icke tala om Dickens, som till sin Nicholas Nickleby gjorde en särskild studieresa upp i landet för att rita af en skollärare, hvilket han öppet bekänner i företalet till ny upplaga, ehuru han ursäktar sig med att det var skolväsendet han ville åt. Hvarför har man då i våra dagar blifvit så ömskinnad, att sättet icke numera duger? Jo, våra dagars författare ha tidningarne öfver sig. Författaren är ju ett slags trollkarl, som med ganska vanliga och enkla medel, några lifserfarenheter, litet kombinationsförmåga eller fantasi skall trolle fram en tafla för allmänheten; får han nu hållas och i ró göra sina hokus pokus, så har allmänheten endast oblandadt nöje; men står nu en tidningsskrifvare bakom och ser i hans apparater och sedan skriker ut för allmänheten hur konststycket går till, ja då är trollkarlens magt slut att åstadkomma

illusion eller det intryck han åsyftat. Detta tror jag är orsaken att vår tids alla författare af betydelse hafva fått denna fläck på sig. Bekräftelsen härpå kunna vi ju finna, då ett arbete i sitt eget land är skandal, bara det kommer öfver gränsen der man mera ej känner de »lokala förhållandena» blir det litteratur, såsom Ibsens De unges förbund, Ett dockhem o. s. v. Att tidningarne hafva rätt, betyder icke att deras hjertan äro så rena, eller att författarne äro så orena, det betyder bara att demokratiseringen pågår på alla håll och kanter och att ingen får genom specialisering bli ett undantag.

Eller är det ett symptom till den så kallade skönlitteraturens förestående död? Eller hvad betyder den ohejdade skallgång efter hvarje uppstickande författare. Det ser ut som om man icke vidare ville utfärda några flera oktrojer på författareverksamhet! Har männe tiden ett dunkelt behof af att få rena, enkla sanningen utan några lätt igenomskådliga slöjor! Då är det ett i sanning vackert tidens tecken och då få vi böja oss, ty vi vilja ju icke skriva bara för att roa!

När nu författaren icke längre vill roa, allra minst roa elaka menniskor med att låta dem skratta åt andra, så får han också göra sitt offer, sitt stora påkostande fåfångans offer och upphöra att vara diktare. Om nu också icke hans dikt är förfalskning, så får den som skall tala sanningen icke begagna dunkelt tal, icke säga A när

han menar B, icke utsätta sig för den aflägsnaste misstanke att han ljuger, ty då har han ju förfelat sin uppgift, och då skall man icke tro att hans uppgift var så allvarlig. Vill han fortfara att vara »lekare», hvilket han ju helst vill, då det förlänar det mesta sociala anseendet i det upp och nervända kultursamhället, så skall han också leka vackert och efter tidens smak, ty eljes är han förlorad.

Språkbruket har flera namn på dem som författa. Det högsta är skald, sedan kommer författare, sist litteratör.

Skalden är den som skrifver vers, mer eller mindre goda. Han skall tala i bilder och oftast består hela poemets värde i en bild, det vill säga i att säga ett och mena ett annat. Poem få icke handla om några af lifvets viktigare frågor, ty poemet skall roa, väcka angenäma känslor; icke låtsa om att det finnes fula sidor i lifvet: elände, mörker, olyckor, brott; bör helst säga artigheter åt menskorna, helst dem som hafva öfvertaget. Derfor åtnjuter skalden det mesta sociala anseendet, och hans konst anser till och med fursten som en ära att kunna utöfva.

Författaren, som har det svårare, och om han tar saken rätt, nyttigare arbetet att skrifva pjeser eller romaner, är mindre ansedd än skalden. Han har att skildra hela lifvet sådant det i sin rika mångfald företer sig, att forska efter orsakerna till missförhållanden, påhitta botemedel

och ingifva förhoppning om ett sakernas bättre tillstånd. Detta fordrar ett öfvadt förstånd, stor erfarenhet och en stark panna, allt egenskaper som skalden, den lycklige, kan undvara.

Litteratören är en modern samhällsmedlem. Skall jag tala till hans lof? Ja! Samhället sätter honom lägst på författarskalan och ändock är han den nyttigaste. Icke som om icke litteratören kan vara förfalskare och säga Abdera när han menar Stockholm, icke som om icke han kan ljuga fastän han sätter ut namnen, icke som om icke han kunde lida af sin yrkessjukdom, att öfverskatta dagens fråga, därför att han lefver i aktualiteter. Men, det är han, som när han ärlig, säger det rena ordet i rättan tid utan alla kryphål, det är han som gör reformen som stunden kräfver, det är han som förbereder de stora frågorna och säger i dag hvad som icke gagnar om det säges i öfvermorgon. Det är framtidens skald och författare, och när menskorna bli leda på yrkes-lek och lära sig förstå att det nyttiga är mer än det sköna, att det nyttiga är värdt aktning, så skola alla de känsliga och fåfänga författarne ställa sig i den nyttiga litteraturens tjänst*. Vi som äro uppfödda vid romantikens blomsterprydda ho, vi skola ha mycket svårt att göra offret, och äro vi offervilliga så ha vi ändå

* Tidningsskrifvarens kända benägenhet att hålla efter författare är sålunda dikterad af en dunkel känsla af orättvisa, och icke bara rena afunden, som man påstår.

så många »gengangere» i våra hjernor som vi icke kunna utrota; vi äro så uppmatade med förfalskning (illusioner, idealer) att det skall dröja kanske tre släkten innan vi kunna lära oss tala sanning.

Men skall tidningen locka arbetare som vilja göra offer, skall tidningen locka skalden från lyran och lagern, teaterförfattaren från den öppna ridån, då måste han ge något bättre än hvad den offervillige lemnat. De stora kulturländerna gifva icke några goda föredömen då de förvandla tidningen till annonsblad och lynchdomstol för partiet, det lilla intresset eller den enskilda hämden. Om samhället gifvit den redlige tidningsmannen mera socialt anseende, skulle tidningen icke ha intagit en så låg ståndpunkt. Nu hämnas han på samhället och utöfvar på svaga själar en terreur som är både ömklig och bedräglig, ty tidningen begagnar såsom sitt mest fruktansvärda vapen det att beröfva folk deras sociala anseende, hvilket är en mycket enkel sak för den som har courage. Tocqueville, som redan på sin tid såg skräckväldet börja, anbefalde absolut pressfrihet som botemedel, ty, sade han, ju flera tidningar vi få, dess mindre betydelse får hvars och ens ord, som när de äro få, tillmätas en sådan vikt. Detta har redan bekräftat sig, ty i våra dagar kan t. ex. en författare fortfara med sin verksamhet och åtnjuta allmänhetens förtroende oaktadt han är svärtad af många tidningar. Tidningen är en magt som icke får bli terreur

och han skall godvilligt nedlägga det vapen, som under namn af anonymiteten eller pseudonymen »vi» förvandlar den enskildes lilla ord, som blott får verkan om det är sannt, till en opinion. Det är icke ärligt spel att en person, hvars utsatta namn skulle annullera hela verkan af hans utsatta ord, får imponera genom att tala i andras namn, som aldrig gifvit honom mandat. Publiken citerar en anonym, som han skulle vända ryggen om han kände. Författaren, som sätter ut sitt namn är ju också rättslös mot en mask och kan icke bemöta ett »vi»; han ger ju hela sin person till pris, talar i sitt eget namn, men mötes af en ofta på redaktionsbyrån tillverkad opinion.

Hvarför nu tidningsverksamhet är mindre skattadt än skönskrifveri, beror på det upp- och nervända samhällsförhållandet och på en ogrundad fördom, att det senare skulle vara svårare och fordra mera talang än det förra. Jag tror att konsten att just nu, medan sätaren väntar, behandla en fråga af vigt för kommande tider, fordrar mer sinnesnärvaro, klarsynthet och skarpt förstånd, förmåga att urskilja hufvudsaken från alla öfverflödiga detaljer, att just nu träffa det enda slående motivet bland så många som erbjuda sig, men som den smala tidningsspalten ej rymmer, fordrar mera talang än den långsamt hopknogade, på den tysta kammaren, i den stilla naturen samman-mediterade pjesen eller romanen; och en ledande artikels verkan är vanligen så

stor om den är sann, att statsmannen alltid skall tillgripa den, när alla andra medel svikit.

Skönlitteraturens värde som uppfostringsmedel är högst tvifvelaktigt, om man får döma af erfarenheten. Skratta icke hundratals högfärdiga studenter åt Erasmus Montanus än i dag så godt som om det endast var på 1600-talet det fanns högfärdiga studenter.

Är icke tidningsreferenten författare? Han skall öfvervara en ransakning, ett möte, en olycka af betydelse för hela samhället; han skall sen i ett ögonblick, ty sättaren väntar alltid på honom, skildra allt hvad ögat ser, hvad örat hör; han skall ta ut den ledande tanken och på samma gång sätta de handlande i »milieun», den förklarande mise-en-scènen. Sannerligen! Jag har läst referat som kunde vara kapitel i hvilken modern verklighetsroman som helst. Norge har Meltzer som fick ett *namn*. Jag känner två referenter i Sverige som sakna *namn* endast af det skälet att de skrifvit anonymt. Dickens lärde sig sin stora konst som tidningsreferent och Zolas storhet består i att vara referent.

När vi nu se tidningarnes nakna ord, under förutsättning att det är ett sannt ord, och dermed jemföra författarens i romanen eller pjesen, så må man erkänna att verkan af det blanka ordet är större än det förblommerade författarspråkets. Pjesen och romanen komma efteråt när det är för sent, publiken går af gammal out-

tröttlig vana till boken eller teatern för att roa sig, icke för att få dufningar. Fins det något som stöter, så stöter det alldeles förtvifladt och pjesen väcker harm, boken slänges undan. Nu finnas också vissa egenskaper i sjelfva skönförfatteriet som göra detsamma mindre pålitligt såsom förbättrings- eller upplysningsmedel. Författaren är en offentligt uppträdande person; publiken följer med hans lärospån, ser honom gå framåt; tidningarne följa hans verksamhet med kärlek och mikroskop; han går på en lina öfver ett vattenfall; så länge han går fint, så törs ingen hvissla, man öfverbjuder tvertom hvarandra i applåder för att visa man har smak, men man kan såsom publik icke undgå att känna en viss, hvarför icke säga förnöjelse, om han ramlade. Kritiken väntar bara på signalen, och den skall genast kasta sig öfver den ramlade, för att sätta knä på bröstet, men sedan åter, ehuru ogera, vara färdig att visa sin smak och sin opartiskhet, om den der lindansaren skulle resa sig och äntra upp på sin höjd igen. Hvarför åtar sig författaren en sådan lindansarrol? Jo, för att få bifall! Alltså icke för att vara nyttig. Detta att skriva för bifall medför nu under sjelfva arbetet sina vådor; författaren sätter sig i positur; ingenting får sägas enkelt, såsom det säges i hvardagslag, utan det skall ta sig ut; situationen skall vara spännande, figurerna stilfulla o. s. v. Det enkla, det sanna, det verkar icke; därför

finnas så många romaner der alla de talande försöka tala genialiskt; så många pjäser der en qvickhet skall fram på sanningens bekostnad, en spetsig replik göra ett scenslut, ehuru situationen kräfver en replik i en helt annan ton; det är författarens värsta fördömelse att han icke kan, äfven med bästa vilja, vara sann. Han ser alltid den månghöfdade publiken framför sig och han blir falsk som en festtalare. Kommer härtill en icke oväntad kroppslig feber, som alstras af det onaturliga arbetet och drifver blodet till hjernan, skall man icke förvåna sig öfver dessa exaltationer, som yttra sig i en onaturlig förstoring af föremål, tillmätandet af en oändlig vikt åt småsaker, i synnerhet den egna personen, som ofta, i synnerhet i vers, hvilkas framstäl ande fresta hjernan i högsta grad, jemföres med Gudar och djeflar o. s. v.* Jag glömmer aldrig det oerhörda jette-intryck jag fick af Zolas beskrifning på Hallarne i Paris, i romanen *le Ventre de Paris*. Jag hade visserligen sett dem förut, men kunde icke erinra mig huru pass stora de voro. När jag återkom till Paris, sökte jag snart upp hallarne för att kontrollera. Min häpnad öfver deras litenhet gaf mig uppslaget till en mängd tankar öfver författeriets hemligheter, hvilka jag på annat ställe vill sammanföra.

Hur skall man då kunna våga lita på en författares ord, då han har skrivit ner dem un-

* Jemför noten sid. 47 !!!

der ett tillstånd af partielt vansinne. Att han ofta icke vet efteråt när arbetet är slut hvad han menat, derpå har man lysande exempel, och när ett arbete slutar med en olöst gåta, då kunde det ju varit oskrifvet, så vida det ej nöjer sig med att vara »til lyst»! Ibsen har tre olika slut på sitt Dockhem. Visserligen sannt att den historien kan sluta på tre sätt eller flera, men hvilket slut har författaren bestämt sig för? Intet! Hans hjerna har gått på sin egen väg, och när den kommit fram till slutet, så är författaren icke med. Hvem vill tro att en nutidens nykter författare, som sitter med skrifbordet öfverlastadt af handböcker i lagstiftning, statistik, patologi, kan fattas af den der »yran» som förr i verlden spelade en så stor rol och gaf skaldens ord en betydelse som om de kommo ofvanifrån! Läs en betydande författares manuskript och se huru många dumheter som vid den nyktra genomläsningen äro utstrukna, plocka sönder riktigt alla djupsinnigheter och tag dem icke på god tro, och du skall kanske finna, att det djupa stundom endast var en obegriplighet, ett foster som kom för tidigt, ett omalet korn som slank igenom, eller kanske ingenting alls, några osammanhängande ord, som sluppo ur pennan under det hjernan stod stilla ett ögonblick. Skönlitteraturen är farlig och det är icke för ro skull, han är så strängt poliserad af kritiken. Jag skulle nästan, dock icke ännu, vilja hålla med dem som

vilja förneka författarne rätt att taga befattning med de stora frågorna, ty deras kongestioner gifva icke någon garanti för att de icke se rödt när ögat är blodsprängdt af ansträngning för att kunna få se syner på ljusa dagen.

Nu har jag sagt allt ondt jag vet om författarne, icke minst om mig sjelf, och kommer nu till

Artistern.

Ingenting har i nyare tider blifvit så öfver-skattadt som de sköna konsterna. De kallas civilisationens blomma och deras utöfvare anses födda med några högre ingifvelser. Konstnärdriften kan uppträda så våldsamt att den individ som beherrsкас af densamma kan lida allt, nöd, förödmjukelser, bryta alla band, och till och med gå under för att få uppfylla den. Hur har en sådan drift kunnat uppstå! Den fins icke hos vilden och icke hos andra än de vesterländska folken! Jag vill våga en förklaring. Konsten är ju en högt uppdrifven färdighet, och ingen födes konstnär; sysslar nu en konstnär hela sitt lif med att till exempel i färg återge hvad hans öga ser eller hans minne gifver honom igen, så skall hela hans fysiska person omdanas och hans efterkommande förr eller senare födas med driften och kanske också anlaget, hvilket senare icke alltid följer med, underligt och beklagligt

nog. Men man ser ju så ofta anlag eller drift bryta fram der intet påbrå finnes. Visserligen, men vid nogare efterforskning skall man i många fall hitta en anherre, som varit en okänd dilettant utan namn, hvilken slutade sin bana med ouppfyllda drömmar; kunna icke dessa så länge rufvade önsknningar gifvit en rigtning åt den efterkommande! Måhända: Mozarts far var en dålig musiker, Rafaels en dålig målare. Fröet behöfde två generationer för att gro och slå ut. En dramatisk författare som jag känner, började vid 21 års ålder skriva pjäser och bröt alla familjeband, slutade examina, slet ondt, misslyckades i tio långa år och var nära att förgås af nöd; han lockades in på andra banor med mera ära och bröd; han gifte sig, kastade sig in på det lärda, men fick aldrig någon ro; var aldrig nöjd, aldrig glad. Det grodde och grodde i honom och slutligen kastar han bort sin syssla, sin lärdom, sin ställning och skrifer pjes — och lyckas.

När han blef äldre och läst Darwin började han söka i sin genealogi efter något påbrå, men kunde intet finna. Hans far var handlande, hans farfar handlande och hans farfars far prest.

Slutligen en dag fick han af en händelse i sin hand en tryckt teaterpjes, som bar hans farfars, handlandens namn på titeln och var skriven, samt uppförd i ett ordenssällskap i början af århundradet. Hade han rätt att tro

på ett ärftligt öfverlemnande af den hos farfadern ouppfyllda driften? Han hade åtminstone anledning. Att det icke var författareanlag i allmänhet utan specielt dramatiska visade sig deraf att hans sju första arbeten och de bästa af hans senare voro pjäser.

Alla barn leka lekar, måla, rita och sådant. Det bevisar, att konsten ursprungligen är en lek, om den också sedan genom arbetets delning blifvit uppdrifven till den högre färdighet som kallas konst.

Att den i våra dagar är så högt värderad såsom till exempel dramatisk framställningskonst och sångkonst lär bero på att konkurrensen är jemförelsevis ringa, hvilket återigen har sin grund i att intet yrke är förlänadt med så ringa socialt anseende som en misslyckad konstnär, och att fruktan att misslyckas afhåller från konkurrens. Så förklarar den vise mannen Tocqueville saken. Men den kan äfven förklaras så, att intet yrke fordrar sådana specialstudier som den konstarten, och att dessa studier icke ligga i hvar mans skön att förvärfva sig, ty särskildt den dramatiska konsten kan endast studeras för öppen ridå och det ligger i teaterdirektionernas magt att bestå eller icke bestå sådana, för dem kanske, dyrbara lektioner. Att måla bra kan man lära sig utan att vara beroende af någons särskilda tillstånd och dervidlag hjälper flit på kammaren.

Definitionerna på det sköna äro legio, men ingen enda är nöjaktigt uttömmande. Att det sköna skänker glädje åt människan är ju en viss nytta, men att det endast njutes af kultur-människan inskränker dess nytta till surrogat. Den som har naturen för ögonen beständigt saknar icke konst, förstår den knappast; men den som endast ser stengator och bakgårdar i hvardagslag, kan fröjdas åt att få gå på ett museum och se några surrogat för naturen.

Det fins två riktningar inom konsten, hvilka alltid tvärs igenom konsthistorien stått emot hvarandra, ehuru de borde stå bredvid hvarandra: de kallas med de kända namnen idealism och realism. Den förra riktningen, idealismen, begagnar de yttre föremålen till att framställa huru naturen skulle se ut efter artistens önsningar, det vill säga om han fått vara med vid skapelsen; den senare, realismen, visar naturen huru den ungefär nu är. Den antika bildhuggarkonsten företer ett märkvärdigt exempel på en idealism som är på rätta vägen och nära på kan kallas realism. Den antika bildhuggaren har nemligen i sina skönaste bilder icke återgifvit den af kulturen förderfvade människokroppen, utan människokroppen sådan den var innan lifvet hopdrogs af gördeln, innan bröstkorgen böjdes öfver skrifbordet, innan sandalens remmar klämde ihop tårna, innan armarne förlorade sina muskler genom att göra

ingenting. Den är således ett återgivande af naturen innan den blef af kulturen förstörd.

Som nu ett modernt konstverk, till exempel en holländsk genre, innehåller både sköna, fula, till och med grofva saker, så kan icke begreppet skönt tilläggas hvarje konstverk, men i allmänhet skall man se, att så snart konstnären velat lägga in någon mening, idé, något »högre», så har konstverket gått sönder, blifvit mindre skönt, men har dermed icke förlorat i värde annat än som konstverk, och då är förlusten ringa då man fått något bättre. Alla stora konstverk af betydelse äro ganska osköna såsom Michel Angelos taflor och bildhuggarverk. Laokoon-gruppen är ful, särskildt äro sönerna gräsliga, helst de tillika äro osanna.

Begreppet skönt är äfven mycket beroende på nationalitet. Jag vill nu icke tala om det Ostasiatiska skönhetsidealet, utan bara hålla mig till det Vesterländska. Sålunda har Venus Milo efter våra begrepp för stora fötter, för lång hals och för litet hufvud. Vi få sålunda endast erkänna, att hon var skön för de gamla grekerna. För nygrekerna, såvida de ej tro på estetiska läroböcker, är hon icke skön, icke heller för oss. Hur långt afguderiet med antiken gått, kan man döma deraf, att alla bildhuggarverk som uppgrävas i antik mark anses som sköna. Hade då icke antiken också fuskare såsom vi? Och hvart ha deras arbeten tagit vägen?

Att de förnuftiga gamla grekerna icke satte konsten så högt, oaktadt de lefde i ett skönhetsdyrkande tidevarf, kunna vi döma af de två största tänkarnes åsigter om konster. Vi skola höra Plato (idealisten) och Aristoteles (realisten)*.

Båda äro genast ense om att (huru förödmjukande!) konsten är en efterbildning efter naturen och en lyxartikel. Plato säger i sin Stat (bok 2):

»Den sunda staten, om hvilken jag först talat, börjar bli för liten. Man måste öka till den och i den införa en mängd folk, som lyxen, icke behovet har infört i staterna, såsom jägare af alla slag, och sådana, hvilkas konst består i efterhärming (mimäsis), antingen af figurer, färger eller toner.»

Och i tionde boken är han nog hädisk att sätta målaren, som framställer på duk ett bord, i rang under snickaren, som förfärdigat det verkliga bordet. Rasonnemanget är långt men förtjenar återges:

» — Hör då eller snarare, svara mig! -- Fråga! — Kan du säga mig hvad efterhärming i allmänhet vill säga? Hvad mig beträffar, erkänner jag, att jag knappast förstår dess natur. — Tror du att jag förstår det bättre? — Det skulle icke

* Ehuru jag sjelf icke anser någons åsigt bindande, finnas ännu svaga käril som icke kunna tro på något som icke Plato eller Aristoteles sagt förut.

ligga något förvånande deri. Ofta se de som hafva svag syn föremålen förr än de som hafva stark. — Må vara. Men jag skulle aldrig i din närvaro våga säga min mening om någonting. Skåda, jag ber dig, sjelf. — Vill du att vi gå till väga enligt vår vanliga metod vid denna undersökning? Den består, som du vet, i att sammanfatta under en allmän idé denna mängd af föremål och som alla begripas under ett namn. Förstår du? — Jag förstår. — Låtom oss taga hvilket som helst af dessa föremål. Det fins till exempel en myckenhet sängar och bord. — Utan tvifvel. — Men dessa båda slag af möbler äro sammanfattade, det ena under idén säng, det andra under idén bord. — Ja. — Vi bruka också säga att arbetaren, som tillverkar det ena eller andra slaget af dessa möbler, endast gör denna säng och detta bord efter den idé han har derom. Ty det är icke idén sjelf som arbetaren arbetar. Det kan ju icke vara så? — Nej säkerligen icke. — — —

— Tag en spegel; vänd den åt alla sidor: och i ögonblicket skall du framställa solen, och alla himlens stjernor, jorden, dig sjelf, djuren, växterna, konstverken och allt hvad vi talat om. — Ja jag skall skenbart framställa allt detta, men icke något reelt som eger tillvaro. — Mycket bra. Du är fullkomligt ense med mig. Målarer är en arbetare af detta slag. Icke sant? — Utan tvifvel. — Du säger kanhända,

att det icke fins något verkligt i allt hvad han gör. Emellertid framställer målaren en säng på visst sätt. — Ja, en skenbar säng. — Och snickaren, hvad gör han? Har du icke nyss sagt att han icke gör idéen sjelf eller som vi kalla sängens väsen, utan en bestämd säng. — Jag har sagt det, det är sant.* — Om han sålunda icke gör sjelfva sängens väsen, så gör han intet reelt, utan endast något som föreställer det som verkligen är. — — —

— Det fins sålunda tre slags sängar: den ena som är i naturen (idéen säng) och som vi kunna, tyckes mig, säga att Gud har gjort. Hvilken annan skulle man kunna tillskrifva dess uppkomst? — Ingen annan. — Den andra är den som snickaren gjort? — Ja. — Och den tredje är målarens? — Ja visst. — — — Hvad skola vi nu kalla målaren i förhållande till sängen, är han dess arbetare eller upphofsman? — Ingendera. — Hvad är han då i förhållande till sängen? — Det enda namn man rimligen kunde gifva honom vore efterhärmare af hvad de två andra (Gud och snickaren) hafva gjort. — Godt, du kallar sålunda efterhärmare upphofs mannen till ett verk, som befinner sig tre steg under naturen? — Alldeles riktigt. — Sålunda är tragöden i egenskap af efterhärmare tre steg under san-

* Plato ansåg att de yttre tingen endast voro skenbilder af idéer, hvilka egde sin tillvaro någonstädes »högre» upp.

ningens konung. Det är samma förhållande med alla andra efterhärmarer — Ja det ser så ut. — — —

— Hvilket är målningens ändamål? Är det att framställa hvad som är sådant det är, eller det som synes sådant som det synes? Är målningen en härmning af skenet eller verkligheten? — Af skenet.»

Om vi nu såsom mera upplysta än Plato skulle gå en medelväg, så ha vi fått målaren, tragöden och alla de andra till imitatörer af naturen och då ha vi troligen kommit sanningen nära.

Af samma skäl som jag anfört Plato vill jag nu anföra Aristoteles.

»Epopén, den tragiska poesien, komedien, den dityrambiska poesien, auletiken, kitaristiken, befinnas alla i det hela taget vara efterhärming.»

Och att efterhärming är konstens kärnpunkt framhåller han i Poetikens fjerde kapitel. »Det fins två saker, två naturliga saker, som synas gifva upphof åt poesien. Efterhärminingsförmågan sitter i människan ända från barndomen; och det som skiljer människan från de andra djuren det är hennes tilbøjlighet till efterhärming; de första kunskaper hon förvärfvar får hon genom efterhärming och hela världen finner behag i efterhärming. »Detta må vara nog. Den som läst Aristoteles Poetik vet att ordet efterhärming (mimäsis) förekommer på hvarje sida.

Hvad rör oss emellertid hvad Plato och Aristoteles tänkte om konsten. Mera graverande blir för våra konstdyrkande landsmän en utsaga från deras egen profet, filosofen Boström, hvilken jag icke kan neka mig det oskyldiga nöjet att anföra. Han säger nemligen så här i sina Grundlinier till philosophiska statslärans propedeutik* (pag. 78 och 79):

»Den æsthetiska förmågan kan lämpligen kallas på svenska människans *förlustelseförmåga*, emedan det närmaste ändamålet för hennes funktioner är *förlustelse* eller det nöje, den tillfredsställelse — den behagliga *känsla* som ligger i sjelfva verksamheten såsom blott sådan, när den är öfverensstämmande med människans tillstånd eller bestämdhet för tillfället. Den æsthetiska verksamheten uppnår således ej, såsom den theoretiska och praktiska, sitt ändamål först i sin fulländning (i sitt slut eller resultat), utan den har det omedelbart inom sig sjelf under sin fortgång; den är, kan man säga, en verksamhet, endast för verksamhetens skull, d. v. s. den är endast en *Lek*, hvars hela ändamål är blott nöje eller förlustelse.»

Det var ju hårda ord, men det ligger en fin iakttagelse till grund härför, och den som utöfvat konst vet nog hvilken oerhörd njutning det lig-

* En underlig bok för öfrigt, som tyckes sammankommen af Platos filosofi, Lutheri katekes och Sveriges grundlagar före 1865.

ger i sjelfva frambringandet, hvilket äfven fått namnet skapa.

Den som tagit sjelf något i pensel och lefvat intimt bland målare har icke undgått att häpna öfver de olika betraktelsesätt kritikern och artisten anlägga på en målning. Artisterna tala aldrig sins emellan om annat än huru »det är gjordt» och konstverket får sitt värde för dem endast om »det är bra gjordt»; om idén, något högre och allt det der talar aldrig målaren. Han läser med håren på ända en kritik öfver sin målning och ber Gud bevara sitt förstånd, ty han kan ej fatta huru kritikerna (i händelse han fått beröm) kunnat se så många syner i hans tafla; eller också ler han i sitt skägg och håller till godo, hvaraf han finner sitt intresse. I Paris, der nu konsten har sitt högqvarter, yttar sig aldrig någon annan om konst än den som något sysselsatt sig med dess teknik; i Tyskland konstrueras konstkritik ur folianter af professorer. Härigenom har på det förra stället konsten, särskildt målningskonsten, blifvit en kottersak, som endast värderas af målare och deras vänner, hvarför också det finnes gällande moder för dagen. Sålunda har en sådan abnormitet som Edouard Manet, hvilken ovilkorligen hade fel på ögonen eller något ändå viktigare organ, blifvit i våra senaste dagar upphöjd till mästare och skolstiftare. Att jag vågar lita på mitt omdöme i denna fråga emot sådana bjessar som några

af de franska kritici beror derpå, att jag icke tillhör något målarkotteri, icke en gång Emile Zolas, och sålunda är befriad från yrkessjukdomens ensidighet, och yrkesafunden, vidare därför att jag något litet handterat pensel och känner till förfaringssättets svårigheter, samt därför att jag har en säker måttstock på konsten — naturen. Edouard Manet har för exempel målat en melon, bara en melon, men hvilken icke alls liknar en melon. Det är ett rundt föremål som reflekterar ljus, men icke synes hafva vuxit på någon känd art af melonplantan. Han har troligen velat framställa just det Plato kallar melonens begrepp och därför har han icke målat någon melon. Han har begagnat färger som icke finnas i naturen, och därför är han i mina ögon en dålig målare (utom i några stycken der han lemnat sin teori), hvilket han också var i hela franska allmänhetens, ända tills han dog, då han blef stor och man fick École des Beaux Arts' lokal till att utställa hans arbeten uti. Deraf ser man huru genom specialisering och ensidigt användande af förmögenheterna ensidighet kan utvecklas ända till oförnuft, och huru det som skulle vara lek blir yrke. Detta senare, att leken, som skulle vara en hvila på lediga stunder, blifvit ett yrke, förklarar också den djupa förtviflan i hvilken artisten kan råka, då han antingen finner det dåraktiga i sin sysselsättning eller känner sin lust att leka slås ner af det förfärliga arbete, som hans

konst kräver. Det fins å andra sidan ingen som artisten hatar så mycket som diletanten det vill säga, den som leker med hvad för honom är yrke.

Jag vet af erfarenhet, och en målare som reflekterade öfver sin konst har bekräftat det, att naturen ter sig helt annorlunda för artisten än för den vanliga människan. Naturen betraktas som ämne för en tafla i alla dess detaljer; de stora naturfenomenen såsom solens upp- och nedgång, vårens vaknande och så vidare kan han ej njuta oreflekteradt så som lekmannen kan det. Hans öga ser endast huru det och det skulle göra sig i tafla, huru det och det verkar störande och så vidare. Deraf har ett så till utseendet orimligt yttrande som det Marcus Larssons bekanta kunnat fällas när han gjordes uppmärksam på ett vackert månsken uti naturen: »då har jag gjort f-n så mycket vackrare». Han såg nemligen, att det månskenet icke skulle »taga sig ut» i en tafla, hvilken är afsedd att ses vid dagsljus i ett rum, omgifven af en hel mängd föremål, som eljes icke bruka ses vid månsken.

Upplärd i gängse målarteorier, van vid målar-synpunkter, målarintressen, kommer han slutligen så långt in i sitt yrkes alla ensidigheter, att han blir oförstådd af allmänheten och lefver ett litet kulturlif i sin klass. Och allmänheten som icke kan genomtränga hans mystiska hölje står utanför och tvingas af trycket oppifrån att be-

undra. Väljer målaren såsom genremålare eller historiemålare ett motiv som allmänheten känner igen eller älskar, då tystnar tadlet och en illa utförd målning vinner stort rykte och allmänhetens sympati, allt till de andra målarnes förtviflan, som beklaga att allmänheten icke kan se, att det »är illa måladt». Ibland är det åter det skickliga utförandet som slår allmänheten med häpnad, men då blir den lärda kritiken gråhårig öfver att allmänheten kan beundra ett innehållslöst konstverk. »Så många hufvuden så många sinnen»!

Som menniska löser sig artisen genom sitt sysslande med överkligheter från det samhälle i hvilket han lefver, och som hans språk är hela verdens, blir han lätt kosmopolit. Har man sett en enda artist bland rikets representanter? Är han mera oskicklig att yttra sig om landets angelägenheter än en bonde? Troligen, ty han vet oftast så orimligt litet om det land han lefver i och bryr sig så litet om andra, att han blir liksom en menniska för sig. Njutning är sjelfvisk och artistens arbete är njutning, derfor blir han lätt sjelfvisk. Hans konst lefver på nåd, ty om icke stipendier och statsunderstöd finnes, skulle han icke finnas. Efterfrågan på hans arbeten är ringa, och de kunna endast köpas af den mycket rike. För en tafla af en medelmåttig artist begäres ända till tusen kronor. Ett litet arrende som föder en familj på man, hustru, tre barn och tre

tjenare kostade i fjor tre hundra kronor. Taflan kostar sålunda mer än tre gånger så mycket.

Är det underligt att artisten blir aristokrat och håller sig i de rikes och styrandes farvatten? Konsterna hafva därför aldrig blomstrat så som under de »stora» despoterna Augustus, Ludvig XIV och Gustaf III. Konsten är nationens stolthet och stora lyxartikel, som man ogerna beröfvar sig, och därför votera alla samhällsklasser, äfven de som icke förstå konst, gerna anslag till dem, och göra några det icke gerna, så förmås de lätt dertill af den tvingande hedern att anses bildade.

Kastad mellan det djupaste förakt och det högsta anseende lefver artisten en underlig tillvaro, mera blygsam egentligen än hans beundrare, som låna glansen af hans sol.

Vår tids demokratiska försök att föra konsten ut i lifvet och pryda allas rum, allas bohag, och glädja alla har mött på starka hinder icke minst från konstvännerna. Man vill »dra ner» konsten, säger man, från hennes höga salar. Som vi sätta det nyttiga högre än det onyttiga, så har denna neddragning endast att betyda en ärofull upphöjelse, men om den meningen få vi icke många anhängare ännu på länge.

Missförståndet mellan artisten och samhället består deri, att artisten alltid anser att allmänheten icke förstår hans konst. Det fins intet så bittert som att vara missförstådd, men han glöm-

mer att det är hans fel om han talar i ett obegripligt språk. Missförhållandet mellan den stora tillgången och den ringa efterfrågan gör också att artisten har svårt att få lefva. Han skyller denna grymhet på allmänhetens obildning och ringa konstförstånd och det gör han med skäl, men allmänheten har också sina skäl, att den icke vill tillfredsställa behof som den ej eger.

Mest klaga bildhuggarne i vår tid på allmänhetens likgiltighet och okunnighet. Bildhuggaren framställer företrädesvis nakna menniskor I Grekland, der man stundom gick naken, kunde detta hafva något intresse, men för oss, som gå klädda, saknas alla jämförelsemedel mellan konstverket och naturen.

Arkitekten klagar öfver att menskorna låta bygga så fula hus. Menskorna vilja hafva varma och bekväma våningar der de skola bo om vintern, och de ha ringa nytta af om façaden är vacker men rummen dåliga. Ett glädjande tecken för estetikern är emellertid, att menniskorna börjat blifva så dåraktiga att de bekväma sig bo illa för att visa »den resande utländingen» en vacker gatuprofil.

Skådespelarkonsten brukar i estetiken räknas till de »vidhängande» konsterna, emedan den arbetar efter författarens eller kompositörens chabloner. Detta tror jag våra firade sångerskor i synnerhet ej vilja vara med om; men vinna de

en öfverdrifven ära som lyckas, så lida de deremot så mycket djupare som ej få lyckas.

Den öfverproduktion af artister som vår tid erbjuder skall kanske reglera missförhållandet och öfverskattningen reduceras. Men staten skulle icke genom skydd och understöd hindra denna naturliga korrigerings, ty den ådrar sig ansvar om den lockat in människor på banor, som ej kunna nära sin man, och den hindrar »det naturliga urvalet», som låter de bästa komma fram, genom att understödja en institution och icke en annan.

De urspårade.

Det moderna samhället uppträder med fordran att hvarje medlem skall intaga en plats i detsamma; det hjälper icke att opponera sig mot denna samhällets fordran; men samhället åtager sig icke att skaffa hvar och en plats; och den har icke plats för alla. Det har endast ett begränsadt antal, och en hel mängd reserverade; det anställer kapplöpningar om de samma. De som komma först eller ha starka hjälpare intaga snart sina platser, de som komma för sent, ja de bli utanför. Men samhället är nog obarmhertigt att behandla dem som komma efter såsom brottslingar eller i bästa fall som odågor. De som anses vådliga sättas inom lås och bom, de andra

få gå. Men de som kommit först invaggas snart i den föreställningen, att de hafva sin egen förtjenst att tacka för sin plats och se med värdnad ner på de svaga som blifvit utanför; ja de ha en hel mängd fula namn på dem, som jag icke vill återge.

Nu finnas sådana som vilja arbeta och icke få; och sådana som icke vilja arbeta om ock de få.

De förra äro sannskyldiga offer. Oftast kastas de in af föräldrar på banor, der de skola vinna mera socialt anseende än föräldrarne. De få uppfostran; men när föräldrarne lemna dem, examen är tagen, och den unge skall störta sig in i kapplöpningen, finner han alla reserverade platser upptagna, ty de bästa platserna äro alltid reserverade eller också ärftliga. Den genom uppfostran till nyttigt arbete ovanne stötes tillbaka och står på gatan. Att tigga blyges han och grafva har han icke lärt och oikar icke. Ett exempel bland tusen. Fattiga föräldrar, som ville att sonen skulle bli någonting, sparde och försakade, för att sonen skulle få lära något, det vill säga bli student. Han blef icke student, ty han kunde icke få fortsätta så långt. Han sökte plats på kontor, men fick ingen. Slutligen fick han plats i en musikhandel. Affären var obetydlig och kunde icke utvidgas. Efter några års trogen tjänst begärde han påökning. Musikhandlaren förklarade, att han ej kunde öka på. Vår man stannade; men efter ett halft år föll

han i en sjukdom, som höll honom sex månader på ett lazarett. Musikhandlaren var naturligtvis nödsakad ta ett nytt biträde och det kunde ju ingen förtänka honom. Vår man stod sålunda utan plats. Utan plats! Se der börjar urspårningen. Vår man går en tid att söka plats. Så länge han icke behöfver pantsätta de snygga kläderna till mat, kan han ännu söka plats. Men många dagar gå icke förr än de snygga kläderna äro förtärda och då börjar det gå utföre. Oregelbundna ofta uteblifvande måltider ersättas med en sup. När nu den olycklige går att söka upp gamla skolkamrater för att begära en skärf, luktar han bränvin. En sådan kan man icke rekommendera utan att chikanera sig sjelf och det aktar man sig för. Man ger honom en slant, ber honom icke vara högfärdig utan söka hvad arbete som helst. I förtviflans mod går han till en smed. Han får försöka sig, men får naturligtvis bräck af den tunga släggans handterande och kommer på sjukhuset. Utkommen söker han åter upp gamla kamrater, men hans eländiga yttre tillskrifves fylleri eller andra laster och han får visserligen en slant igen, men mera goda råd. I ett nytt anfall af blygsel går han till hamnen. Hamnen är solig och ljus, der är lif och folkmassor, i hvilka man kan försvinna. Han får slutligen tillåtelse att bära kolsäckar per styck. Der får han stryk af konkurrenterna och blir bortjagad; patronen, som icke är glad öfver en dålig

arbetare, låter honom gå utan att räcka ett finger efter honom. En af mina vänner, af hvilken jag har historien, berättar om sitt sista sammanträffande med den olycklige ungefär så här:

»Jag hade sjelf mycket smått och hade många gånger hjälpt honom. När jag slutligen en gång icke hade en krona i huset till min familj, kom förre kamraten och bad om hjälp. Jag svarade att jag ej kunde, utan skulle sjelf ut att låna pengar. Han trodde att jag ljög, och om aftonen slog han, i en bitterhet som jag nu kan förstå, in ett fönster hos mig (jag bodde nemligen på nedra botten). Så blef han borta en längre tid, men så kom han igen och ringde på min dörr. När jag såg hans eländiga tillstånd glömde jag fönsterrutan och bad honom stiga in. Han hade ett papper i handen som han bad mig läsa. Det var hans dödsattest, det var läkarens betyg på att han var obotligt sjuk i *alcoholismus chronicus*, hvilket skulle skaffa honom in på den afdelning af arbetshuset, som är för obotligt sjuka. Han bad om en krona för att kunna skaffa sig någon liten förmån hos vaktmästaren på stället. Jag bjöd honom först på ett mål mat; men han var så ovan vid att äta, att han icke fick behålla maten. Det var en förfärlig syn. När jag skiljdes vid honom bad han mig om förlåtelse och sade, att jag icke skulle vara ond på honom. Ond på en olycklig! Vi greto båda två i tamburen och jag tog afsked af honom såsom om han skulle

gå till döden. Och det gjorde han också, ty två månader efter var han död i en ålder af 32 år. När jag såg mina friska lifliga barn tänkte jag på hvad öde som skulle kunna drabba dem, om jag också skulle vilja genom »uppfostran» göra dem omöjliga för den blodiga kampen för tillvaron.»

Nåväl! Icke få vi anklaga föräldrarne för att de ville sonen skulle få uppfostran och bli »så god som de andra», icke få vi säga, att det var deras högfärd som vållade det. Om samhället gaf alla redliga arbetare lika anseende, skulle jagten efter anseende icke kräfva så hiskliga offer. Som samhället nu är, blir människan aldrig förståndigare. Att mannen i exemplet icke var ett offer för öfverbefolkning skall jag senare bevisa, ty jag tror icke på öfverbefolkning i sin helhet, men på öfverbefolkning inom vissa klasser och under nuvarande förhållanden tror jag, och begagnar tillfället gifva min värderade vän Knut Wicksell äran af att ha ledt mina tankar på det viktiga ämnet, om jag ock icke kan anse hans föreslagna åtgärder nog radikala, ty han räsinnerar med öfvergifvet hopp om en ändring i samhällsförhållandena.

Jag återvänder emellertid till de urspårade, som vilja arbeta men icke få. Samhället är ytterst ömtåligt om skenet, hvilket visar att det är en ömtålig inrättning. Det behöfver stundom blott komma ett sandkorn emellan hjulen, och

kuggarna hoppa ur, remmarne trassla sig och mekaniken är sönder. Att förlora sin plats kan gå till på många sätt utom genom sjukdom. X. var en ung man med god vandel, anställd på ett kontor. Öfver en söndag reste han upp till Upsala för att helsa på några bekanta bland studenterna. Vid sammanvaron åsåg han huru en skål beledsagades med att glasen slogos i väggen och krossades. Hemkommen till Stockholm sökte han vid första bästa tillfälle på ett kafé införa den effektfulla seden. Men värden skickade efter polis; herr X. »kallades» och kom i tidningen, hvarpå han erhöll afsked från sin plats, och som han icke kunde förete några rena be-tyg vid nästa sökning efter plats, blef han utan. Ett krossadt glas hade stjelpt hans lass. Och så började resan utföre. Han hade ju hvarken sårat moral, lagar, sedlighet, blott den yttre anständigheten och därför skulle han förkastas, hans lif afbrytas. Principalen skulle aldrig ha haft något emot glaskrossningen, kanske tyckt att det var roligt, om han åsett den, icke heller mot kallelsen till polisen, ty der hade han varit sjelf en gång, men att det kom i tidningen, se deri låg det; ty derigenom skadades firmans anseende och dermed dess kredit. Hvilken bräcklig byggnad detta anseende, som också anses som det dyrbaraste vi ega! Med hvilken förtrytelse utbrister icke den, som får höra att andra människor ha tagit sig friheten hysa min-

dre fördelaktiga meningar om honom och uttala desamma, med hvilken förbannelse utbrister han icke: »han har skadat mitt anseende!»

Det är uti detta, att kulturmenniskan genom att packa sig tillsammans och väfva ihop sig med andras existens, som detta det dåraktigaste af allt och orsaken till all dåraktighet uppkommit, nemligen att menniskan icke mera lefver för sig sjelf utan endast har sin varelse uti andras meningar om henne. Det är därför hon icke vågar kläda sig efter sin helsas och sitt tyckes fordringar, det är därför hon icke vågar äta efter sin smak, det är därför hon spränger sina barn för att de skola veta lika mycket (onyttigheter helst) som andras barn, det är det som förnedrar henne, så att hon till slut tiger när hon ser en dålig handling af dem som ha anseende, det är det som gör att så många sälja sina själar, det är med ett ord det sociala anseendet som gör kulturmenniskan så missnöjd — och så nöjd!

Nu finnas sådana som icke på några vilkor vilja arbeta, eller också högst obetydligt. Dessa behandlar samhället som brottslingar och tvingar dem till arbete. Har samhället rättighet att, af princip att alla äro födda att arbeta, tvinga någon att arbeta, då det icke tvingar alla? Det finnes sålunda i Sverige 215,188 husegare, kapitalister, pensionärer och dylika, som samhället icke tvingar att arbeta; det finnes af staten underhållna militärer (Indelta armén!), som endast arbeta 60 dagar

af årets 365, det fins prester, som arbeta på den sjunde dagen och hvila de sex i veckan och så vidare. Med sådana höga föredömen kommer lätt en person med klippsk slutledningsförmåga och ringa aktning för socialt anseende på sådana farliga tankar som att: hvad som icke gäller för alla, kan icke gälla för någon enskild såsom lag, utan endast som våld; ty i begreppet lag ligger just att det och det skall gälla för alla. Nu finnas också några moderna naturfilosofer som påstå, att människan icke är född till arbete, hvilket de vilja bevisa på följande sätt: hvarje oförderfvad människa har en instinktlik motvilja mot att arbeta, i synnerhet med sådana arbeten, hvilkas direkta nytta för existensen icke kan skönjas genast; sålunda är industriarbetaren olustigare till arbete än bonden, ty arbetaren kan icke se sammanhanget mellan tillverkandet af ett knifskäft och uppehållet af lifvet, då bonden ser fröets nedläggande i jorden, uppväxt o. s. v. ända fram till brödet; nu är arbetet enligt sin natur endast ett medel att uppehålla lifvet, sedan nemligen människan öfvergifvit de glada länder, der man endast behöfde skaka på ett träd för att brödet skulle regna ner, och der arbetet sålunda icke var nödvändigt, och sålunda icke heller kunde bli påbjudet af samhället, som hellre lekte än genom öfveransträngning skaffade sig lyx. Dessa människor i det kultive-

rade samhället, som icke vilja arbeta, äro tro-
ligen sådana der glada reminiscenser från den
gyllene åldern, då jorden gaf skördar utan ar-
bete (såsom den än i dag lär göra delvis i
Japan och på Tahiti). De veta att människan
behöfver så fasligt litet för att lefva, rätt och
slätt; beduinen kan lefva på en näfve mjöl med
vatten, och man har nyligen sett en amerika-
nare som svält i 40 dagar; bostäder äro i det
närmaste onödiga om sommaren, och om vin-
tern får man alltid låna husrum. Som dessa
sorglösa människor alls icke tycka om samhäl-
let, kan icke fruktan för att förlora samhällets
erkännande narra dem att offra sin frihet för
att få en sådan der eftersökt plats, hvilken då
lika hastigt kan förloras, om man icke genom
långvarig öfning lärt sig vara en maskindel.

Men samhället har sin point d'honneur och
vill inte visa sin skam offentligt, och därför
spärrar det in sådana der fribytare, hvilka icke
erkänna samhällsfördraget, eller också få dessa
fribytare tillstånd att söka en skylt, som anger
att en viss slags nytta medföljer deras lösdrif-
veri. Sålunda uppkomma fogelfångare, positiv-
spelare, artister och författare. Samhället har
nemligen grufligt tråkigt och blundar gerna
på ena ögat om det kan bli roadt; ja det har
så hiskligt tråkigt, att det till och med bevil-
jar den allra högsta grad af socialt anseende
åt dem som kunna roa det riktigt kapitalt, så-

som vi ofvanför sett i kapitlet konst; ja det går så långt att det, för att icke lemna sina teorier, inrättar ett begränsadt antal professorsplatser med löner och rang åt sina aldra bästa roare, ty man kan icke skänka högt socialt anseende åt andra än sådana som ha en plats; »man måste skaffa dem en ställning» heter det.

Och det är härvidlag samhället visar sin registrerande verksamhet och framställer sin fruktansvärda fordran på, att alla skola vara medbrottsliga. Men å andra sidan, om samhället är ett bolag, som repartiserar om religion, polis, gas- och vattenledning, gatläggning, trädplantering och dylikt, har då den, som icke bidrager med något, rättighet att begagna kyrkan och polisen, låta lysa sig af gasen, dricka af vattenledningen, gå på gatläggningen och svalka sig i skuggan af trädplanteringen? Det kunna vi ej säga att han har. Alltså, ut med honom ur staden! På landsvägen får han icke heller gå, ty den är anlagd och underhållen på andras bekostnad, i gräset får han icke trampa och i skogen, der vill han icke vara. Nu har dessutom samhället några, kanske icke ogrundade, misstankar, att dess ovän, om han blir utan mat några dagar, kommer att dra ut konsekvenserna af sina frihetsteorier så långt, att han tar af hvad andra arbetat ihop. Då upphör samhällets ovän att åtnjuta samhällets och mina sympatier, ty han uppträder i detta

icke övåntade fall såsom tyrann på det mest obehågliga sätt, det sätt hvarigenom alla tyrannier med slafveri uppkommit, nemligen genom att låta andra arbeta för sig och äta frukten af hvad andra sått, och då måste några åtgärder vidtagas för att hindra naturfilosofen att gå omkring och sprida slafveriteorier i praktik. Men hvilka? Ja det blir väl icke annat än arbetshuset! Bättre vore dock, som vi sedan skola se, arbetsfarmen, ty arbete i fria luften demoraliserar icke som i stångda gemensamhetsrum. Kanske också export till ett främmande, icke alltför nära belåget, land, der maten växte på trån, vore lämpligast och rättvisast, om det icke skulle stöta på fosterländska svårigheter.

Emellertid har denna atavism, detta återfall i utveckling till en gyllene ålders sköna dagar, icke så få offer, om också icke alla fall hafva så vådlig utgång. Hvilken svårighet har man icke att få barn att göra nytta, jag vill icke tala om läsa lexor och gå i skolan, hvartill de egentligen måste drifvas med käpp eller med retande af deras fåfånga. Huru svårt är det icke att få rike och förnäme mäns söner, som veta att de icke behöfva arbeta för sitt uppehälle, att bli något nyttigt. De flesta bli jemförelsevis nyttiga, emedan de äro äregiriga eller ha ledsamt. Jag vill nu icke tala om de olyckliga döttrarna, hvilka ofta vilja

arbeta, men icke få, emedan det i deras stånd ej är passande att arbeta. Men dessa alla senare spåra icke ur, ty samhället kan suspendera lagen om att »alla skola arbeta» i sådana fall, der det finnes rikedom, hvilket anses vara ett bevis, att föräldrarne arbetat så mycket, att det räckt för ett par generationer.

* * *

Nu har jag skärskådat arbetsdelningens för stora utsträckning, huru den bildat samhällsklasser, alstrat kunskapsförmågans inskränkning, framkallat dyrkan af det onyttiga och ställt samhället upp och ner, så att det som var nyttigast kom längst ner och det som var onyttigast kom längst upp, hvaraf uppkommit jagten efter det sociala anseendet, hvilken håller människan i en evig oro och öfvar henne in i falska föreställningar om ära, hvilka föreställningar ärfvas och blifva allt svårare att utrota — hvilket allt jag fann vara en af de väsentligaste orsakerna till missnöjet.

Den andra orsaken till det allmänna missnöjet vill jag nu angifva:

Kulturen, hvilken egentligen börjar med städernas uppkomst, är endast det samma som lyx; och med lyxens tilltagande har brist på nyttigheter uppstått, hvarigenom återigen kulturmänniskan samtidigt lefver det mest bekymmer-

samma lif, omgifven af en lyx, som non betalar med öfveransträngning. Kulturen har genom lyxen pressat ut de gamla kulturländerna, så att de redan länge måst införa en del af sina nödvändigheter från andra länder, under det att de sysselsätta sig med lyxproduktion hemma.

Jag kallade dem som producerade nyttigheter för de outhärliga. Dermed har jag icke förnekat nyttan af s. k. högre intressen, men jag kan icke finna något högre intresse än våra medmänniskors väl; härtill hänför jag hvarken Mose lagar eller konungalängderna, ännu mindre amo, moneo, lego och audio och allra minst oljefärgstaflor; jag är nog fördomsfri att anse det som ett högre intresse att skaffa bröd åt dem som svälta än att skänka negrer kasserad teologi. Som erfarenheten lärt att de flesta brott begås af nöd, så anser jag det vara ett högre intresse att undanrödja brottets orsaker, nöden, än att ställa sig och dundra emot brottet. Den som arbetar med sin kropp för sitt och de sinas, det vill säga det kommande släktets, bröd, han uppfyller ett mycket högre intresse än den som arbetar på sin äregirighets tillfredsställelse, och den förres själ skall icke taga någon skada, ty i en sund kropp bor oftast en sund själ, under det att den äregirige arbetar i fåvitsko, ty äregirigheten kan aldrig tillfredsställas, men den kan endast med stor kamp utrotas, om ock själen aldrig kan komma till ro.

Landet föder staden! Man vill till och med förneka denna enkla sanning, ty hvad vill man icke förneka? Staden suger ut landet; den tar bara emot, men ger dåligt igen. Stäng stadsportarne och staden skall svälta ihjel, ty det växer intet på gatorna. Det belägrade Paris fick lära sig, i hvad beroende en stad egentligen står till landet, men det var en dyr lärdom. Och när milliarderna skulle betalas, så var det de små bönderna som öppnade sina penningpåsar. Bonden skickar mat och bränsle, virke och ull och lin till staden. Hvad får han igen? Bränvin, tobak, kaffe och socker, det vill säga några fattiga lyxartiklar. Men staden är nog oartig att plocka ut det sämsta, ty af hvad beskaffenhet de varor äro som lemnas ut till marknader och landthandlare, det känna vi. När emellertid staden byter med bonden, och bonden är nöjd med de onyttigheter han får, hur kan då staden sägas suga ut landet?

Den som reser öfver Nordsjön ner åt Engelska kanalen skall, då han kommer nära engelska kusten, se att hafvet mister sin färg och att en stor grågul ström, stark nog att gå med egna vågor, stryker fram åt öster till. Hvad är detta för en flod som synes 75 engelska mil från dess källa och hvad heter den källan? Floden är landets must, och källan är staden London. I London, den fläck på hvilken det

största antalet människor packat sig tillsammans, förtäres årligen af öfver 4 millioner människor: 400,000 oxar, 1½ million får, 130,000 kalfvar, 250,000 svin, 8 millioner stycken höns och vildt, 2 millioner muids hvete, för att icke tala om fiskar och krustacéer. All denna mat tages till största delen från Englands jord, något införes från utlandet. Som man nu vet att materien har sitt kretslopp för sig, och att skilnaden mellan den af djurkroppen upptagna och af kroppen verkligen tillgodogjorda näringsmängden är betydlig, så skulle, om man tänkte på hushållning, denna differens återgå till jorden; men nu släppes den ut i floden och går ut i hafvet. Floden, vid hvilken staden ju helst brukar ligga, är således den ständigt öppna åder, genom hvilken landet förblöder. För att underlätta landtmannens sjelfruin och utpressning af jorden har man skaffat kommunikationer som kallas jernvägar. Hvem har icke hört det jubel som åtföljer en jernvägs öppnande, och hur skall jag våga höja mitt svaga rop mot denna flammande Jaggernautsvagn, under hvilken så många troende lägga sina hufvuden att dö. Jag vill försöka på, om ock utan annan påföljd än mitt eget ökade illabefinnande. Jag läste i min ungdom en bok som hette Upptäckter och uppfinningar, bearbetad från Figuiers franska original af professor Fock. I kapitlet om jernvägar läste jag med förvå-

ning, att jernvägar i Sverige (boken var nemligen skriven innan vi fått jernvägar), skulle aldrig bära sig, emedan befolkningen var för liten och landet för stort. Den svenske bearbetaren visar med siffror, att anläggningskostnaden skulle bli så oerhördt stor, att man aldrig skulle hinna amortera den innan materielen vore utsliten och skulden ökad med en ny sådans anskaffande. Han föreslog landsvägslokomotiv. Men hans röst nedtystades af patrioternas, och utförandet öfverlemnades åt Nils Ericson. När jag nu läser den vise mannens Betänkande rörande statens jernvägsbyggnader, afgifvet 1856, och sett de senare åren bekräfta hans farhågor, så har jag fått starka tvifvel om det förnuftigas framfärd här i lifvet. Med en generalsblick har han, utan alla intressen och små privatidéer, öfverskådat landets naturliga tillgångar, innan han med fullmagt satte det i en skuld, som kommande slägten skulle betala. Jag har aldrig läst ett Betänkande, som varit så fullt af storblick, af poesi skulle jag vilja kalla det, och så full af ren mensklighet. Grundtanken är ren, den stora naturfriska, hvarför icke Rousseauiska, tanken, att der man har naturkrafter, der är användandet af dyrbarare mekaniska medel slöseri. Han håller på våra, med de mest enkla medel såsom kanalisering underhjelpta, naturliga vattenkommunikationer, och hans alltid återkommande motivering är

den: der vatten fins, der är jernväg ett slöseri. Men hur har man utfört hans stora planer! Han dog i tid för att slippa se ruinen! Den första omedelbara ruinen består i bolagskonkurser med åtföljande skuldsättning af landet, orsakadt deraf, att man dragit jernvägsskenor på sjö- och flodstränder, ja på kanalbank, bara för att få jernväg i sina knutar. Hvad han ej fick se och hvad våra efterkommande först få se är landets utsugning genom frampressad kultur: landets förvandlande till en enda stad, der jernvägsstationerna äro lika många marknadstorg. Svenska jorden är myllfattig; den består hufvudsakligast af svårt bearbetad glacial-lera och rullstensgrus. Den mesta jorden är upptagen och den lille hemmansegaren måste skicka ut sina öfverloppssöner till staden, för att han icke skall klyfva hemmanet längre än till besutenhet, hvarmed menas förmågan att på jorden kunna föda ett hushåll af minst tre arbetsföra personer, en häst eller ett par dragoxar, två eller tre kor och fem eller sex får eller getter. När nu bonden finner afsättning så lockas han till öfverproduktion genom nyodling. Odling är ju ett godt i och för sig, men om såsom händt mellan 1865—75 man upptager 403,000 hektarer plogbar jord för att exportera afkastningen, så är ju detta att ta ut af reserven, ty de öfvertaliga sönerna och alla missnöjda som utvandra skulle haft detta att

tillgå. Nu tar man ut i förskott för kommande släkten och underhåller visserligen dermed den stora lyx som kallas industri, det vill säga lever öfver sina tillgångar. Men kulturen slukar äfven andra offer genom sin misshushållning. I Frankrike finnes numera icke en timmerstock på roten. Paris och de andra städerna lägga in sina golf, paneler och väggar i husen med plank och bräder från Sverige och Amerika. I Frankrike är veden så dyr, att man säljer de minsta pinnar och qvistar som ved och numera nästan allmänt begagnar stenkol. Stenkol är nutidsoptimistens käpphäst och stående motiv mot alla farhågor för skogsförödelse. Men när de engelska stenkolen ta slut? Ja, svarar man, då har Sibirien outtömliga förråd! Godt! Men hvad skall en tunna stenkol kosta i frakt från Sibirien till Paris?

Eller kån detta kallas förnuftig hushållning? Sverige utförde år 1880 ända till 14 millioner kubikfot pitprops eller grufstolpar, hvilka i England och annorstädes skulle tjena som stöd i kolgrufvor. Men Sverige införde samma år 43 millioner kubikfot stenkol (koks och stybb). Äter icke sålunda stenkolsgrufvan upp skogen i grufstolpar så ätes denna af jernvägsmaterielen som först medelst ved skall förvandlas i arbetsbart jern? Hvad få vi af Frankrike för Norrlands skogar, som lära skydda hela åkerbruket? Cognac (bränvin) och vin hufvudsakligen! Vi

ruinera oss sålunda och landet för att få cognac och vin, det vill säga lyxartiklar! Och hvilket vin och hvilken cognac! Det lär vara vårt eget bränvin, som skickas ut att färgas med våra egna blåbär, och det högsta fransmannen består är några plommon och litet bresilja!

Jag återvänder till kulturens *stora* miss-hushållning att icke använda naturkrafterna utan att gå omvägar.

Jernvägarne pinade ut jorden genom att locka till öfverproduktion; sjelfva materielen uppäter skogarne, direkt genom ökad jern-tillverkning, ty vår vän jernet har alltid ätit skog, och indirekt genom att äta stenkol, som åter i sin tur äter våra skogar och vår spanmål, som skall bytas mot stenkolen. Jernvägarne konkurrera med kanal- och sjöfart och Göta kanal, som kostat $15\frac{1}{2}$ millioner kronor och helsades som en nationalvinst, blir väl snart igenlagd.

Och ångbåtarne! Hvilka martyrer innan den uppfinningen kom till användning! Och nu, sedan de ätit upp kol och skog, har man nödgats återvända till det fortskaffningsmedel som kostar intet, vinden. Maurys tabeller är kanske nutidens största bedrift, större än uppfinandet af ångbåten, ty genom iakttagelser på vindarnes konstanta riktningar har man kunnat med fördel åter införa segelfartyg mellan Europa och Amerika såsom farliga konkurrenter för ångbåtarne, hvilka på den linien

göra falliter oupphörligt! Naturens väg är sålunda värd all ära och behöfver icke gå »på alla fyra» då den kan gå för fulla segel (bästa herr Voltaire!).

Hvarför utbytte man ångqvarnen, den skogätande ångqvarnen mot vattenqvarnen eller väderqvarnen? Derfor att tid är pengar! Tid att ruinera sig har man alltid, men det kostar mera pengar att ruinera sig än ge sig till tåls.

Skall jag våga säga ondt om telegrafan, som kan låta mig på några timmar få veta börsnoteringen i New-York eller få nys om Furst Bismarcks reumatism? Jag vågar knappast! Men telefonen? som tillåter mig beställa vagn till teaterns slut eller ordinera min middag på Lidingöbro, eller bjuda mina vänner på kortspel och sista nyheten? Ännu mindre! Eller elektriska ljuset, som förstör ögonen?

Alla hafva det gemensamt att de gagna industrien, och industrien ruinerar landet om ock den riktar den enskilde för stunden, ty industrien frambringar intet; den förädlar, det vill säga den förvandlar nyttigheter till lyxartiklar, och den slukar för sin tillvaro alla jordens nyttigheter. Detta var en grym anklagelse och har anspråk på en hel bok, hvilken ännu icke kan vara färdig.

Huru hafva emellertid dessa härdar för industri uppkommit, hvilka kallas städer och som nu hafva tagit suprematien öfver den öfriga

egentliga folkstocken och utvecklat sig till ett särskildt förkonstladt tillstånd som kallas kultur? De hafva tillkommit på många sätt, men det äldsta sättet är våld; det är smärtsamt för mina goda tankar om menskligheten att erkänna det.* I Sverige började en större grad af arbetsfördelning med alla dess vådor, när styrelsen, landförsvaret och själavården uppdrogos åt särskilda klasser. Der yrkeskonungen med sitt hof slog sig ner och der själavården bedrefs som yrke, det vill säga kring kungshus och offerplatser, senare residens och biskopssäten, uppstodo våra allra äldsta städer, Birka, Sigtuna, Upsala. Krigarne och presterna voro de första människor, som undandrog sig arbetet; alltså måste andra arbeta för dem och i skydd af deras fästen, detta blef borgerskapet; därför har man också vid alla våra äldsta städer träffat spår af fästen, af hvilka ett trettiotal nedrefs af Engelbrekt. Ett exempel i nyare tider är Mariefred. Den uppstod när slottet började begagnas mera flitigt som kunglig bostad, och dess befolkning utgjordes till största delen af hofbetjening, ända tills man i slutet af förra århundradet derstädes anlade ett kronobränneri, då den växte med fart, för att sedan åter förfalla. Ett an-

* Att andra författare hafva andra meningar om städernas uppkomst, utgör icke något hinder för mig att ha min, och min mening är derigenom icke heller vederlagd om den också är kullvoterad för tillfället.

nat exempel är Vaxholm och alla de små städer, som uppstått der en garnison är förlagd. Senare, när man ansåg lämpligt att förlägga marknadsplatser i städerna, flyttades handeln dit. Köpmännen, som ju icke heller frambragte sina nödvändighetsartiklar, behöfde sålunda handtverkare, och hela tiden framåt är staden en samling af embetsmän, köpmän och handtverkare. Bönderna, hvilka skulle bestå råvaror, funno sig emellertid ej belåtna med dessa inrättningar, hvilka bara gånge dem skräp i utbyte mot nyttigheter, och fortforo med byteshandeln till stort förfång för städerna, hvilka vid medeltidens slut hotade att förfalla. Det är då som våldet ånyo uppträder till städernas förmån under förbud mot landsköp, det vill säga genom våld på det fria bytet. Gustaf den I:ste som anses börja Sveriges »nydaningstid» utfärdade de flesta af dessa våldslag och satte som bekant pris på böndernas oxar. Staden med dess herrliga kultur har sålunda sin upprinnelse: 1:o) i ett misstag: arbetsdelningen, då försvaret, styrelsen och själavården gjordes till yrken; 2:o) i ett brott: då det fria bytet genom våldslag förbjöds. Hade man stannat vid 1:o) och låtit saken haft sin naturliga gång skulle städerna ha förfallit. Det är emellertid detta brott som går igen, då staten håller på att slitas i stycken af de två snart sagdt fiendliga magter den har inom sig: land och stad.

Storstaden är, sådan han nu visar sig, en orimlighet öfver hvars tillvaro man icke kan nog förvåna sig, och stadsbon är en helt annan människa än landtbon. »Menniskan är god, men människorna äro onda» säger min oförgätlige vän Rousseau. Och så snart människorna gyttra ihop sig bli de sämre. Då gifvas anledningar till alla möjliga sammanstötningar och deraf alla dessa polisreglementen öfver hvilka vi klaga, men af hvilkas välgerningar vi njuta. Utan dem skulle man bli öfverkörd och knuffad på gatan, icke få sofva om nätterna, få ökade utsigter att bli innebränd, andas ändå sämre luft, bli ändå mer bedragen i handel, o. s. v. Vi skola sålunda icke gnata på polisreglementena, ty de äro framkallade af nödvändigheten, utan vi skola undersöka om denna nödvändighet är så nödvändig — och dit komma vi strax.

Lyx och nöd lefva bredvid hvarandra i staden så som den icke gör på landet. Lyxen har i senare tider af vissa sofister fått ett sken af helighet omkring sig, emedan den skall ge arbete åt så många. Ja, men lyxen är en ombytlig herre, som i dag ger bröd, i morgon intet. Den framkallar en artificiell folkstock, som lefver på nåder och när som helst kan störtas i elände. Lyxen förderfvar människan, ty den gör henne hjälplös i den stora kampen, den låter kulturmänniskan svälta och frysa der

en annan skulle finna sig mätt och varm. Men lyxen är ett svagt ersättningsmedel för naturen. Stadsbon, som endast har att titta i en husvägg utanför fönstret eller se sig galen på de enformiga, om eviga qvalen erinrande, tapeterna, måste fylla sitt rum med föremål som trösta hans sjuka öga. Är han rik köper han en landskapsmålning, är han fattig klipper han ur en illustrerad tidning. För att mildra det olidliga grå ljuset, som störtar in genom hans fönster, hänger han upp brokiga gardiner, kläder möblerna i lysande färger o. s. v. På landet känner icke bonden detta behof, och om han också blir rik, köper han icke någon landskapsmålning af det skäl, att han ej behöfver kopian när han har originalet. Jag lefver vanligen fyra månader om året på landet i en bondes stuga, som jag hyr och begagnar sådan den står för hans räkning om vintern. Aldrig känner jag något behof af lyx i rummens utstyrelsel, och när jag en gång hemtade ut några taflor från staden för att hänga på väggarne, tyckte jag de togo sig så slätt ut, att jag tog ner dem igen. De taflor man stundom finner på bondens väggar äro mindre för att pryda än för att vara minnen, såsom de kända gratulationerna.

Stadsbon begagnar starka drycker i dagligt bruk. Bonden tar sig ett rus vid någon särskild, helst festlig anledning. Stadsbons dryc-

kenskap är motiverad af hans detalj-göra, som icke låter hans själs verksamheter förblifva i harmoni; han vill återställa jemvigten eller sätta sin af arbete ansträngda och nedslagna hjerna i rörelse, och alkoholen har ju den förmågan att röra fantasien, framkalla glada syner och gifva själen en viss känsla af kraft som den förlorat under arbetet. Superiet är sålunda ett symptom, som borde mana oss att söka efter sjukdomen, det vill säga orsaken, ehuru väl genom ärftlighet superiet också kan vara en enkel fysisk sjukdom.

Genom arbetsdelningen har samhället blifvit ett stall, der hvar och en har sin spilta, allt för öfverskådlighet och ordnings skull. Hvarje samhällsmedlem har blifvit så van att hitta den andre i hans spilta, att han känner sig bortkommen om den andre har gått i en annan och han skulle aldrig få tag i sin man om icke det förfärliga bullret väckte uppmärksamhet på hvar han fans, ty det blir ett förfärligt buller när någon går i en annan spilta. Häraf kastkänsla och klassificering. Herr X. har i femton år skrivit krigshistoria. Han var lyckligtvis militär och konkurrensen i krigshistoria var icke stor. På sextonde året ville han skriva historia. Då blir ett stampande och ett slående i stallet; historieskrifvarne gnägga och bitas och resultatet blir: han *får* icke skriva historia. De som förut

icke haft höga tankar om hans krigshistoria äro nu nog infama att berömma hans krigshistoria bara för att få komma åt hans historia, och de som förut berömt hans krigshistoria de erkänna nu med ånger, att de slösat sitt beröm på en ovärdig, ty det är ovärdigt att gå in i andras spiltor. Samhället är upprördt, ty det är rubbadt i sin grundval, som heter klassificering. Kommer då någon spjufver, som tycker det är roligt se på när andra slåss, så förklarar han herr X. berättigad att skriva historia efter som historia endast är krigshistoria. Men då blir samhället ändå mer uppskakadt, ty spjufvern i fråga har rubbat samhällets grundval, som heter sträng klassificering.

Samhället har ett hårdt ord för dem som vilja byta om spilta när de känna att de kommit i galen; de kallas äfventyrare. Det fins intet så missrekommenderande som att byta om lefnadsbana, såvida man icke byter en »sämre» mot en »bättre», ty då »stiger» man. Nu vilja alla förbättra sin ställning, och deraf uppkommer den blodiga fejden efter »lyckan». Den blir blodig, därför att i kultursamhället endast ett par platser finnas för hvar och en som skall lyckas, och hvarje succès är en annans undergång eller åtminstone en sten i hans väg. Aldrig är kampen för tillvaron så bitter och så omoralisk som i kultursamhället, ty äfven den bäste skall snart enligt sakernas na-

tur bli så låg, att han glädjes åt andras undergång då ju densamma befordrar hans framkomst.

Men utom att samhället gjort oss till maskindelar, då hvar och en kunnat vara åtminstone en hel maskin, till likplundrande hyenor, då vi kunnat jaga åtminstone som vargar, har det också gjort oss till dubbelgångare och det är der kulturmenniskan lider mest. Genom att bo ihop, har man måst lägga på sig band, som endast längta att få bli brutna; konvenans, artighet, etikett, allt sådant är nödvändigt, men det är en förfärlig nödvändighet, ty det är falskhet. Samhället har icke dödat vilddjuret i oss, endast förnedrat det genom dressyr, en dressyr som icke är mer att lita på än all annan dressyr, ty glömmet tämjaren sin revolver hemma, så är vilddjuret löst. Den upplysta kulturmenniskan lider af att utanpå sin enkla hvardagsmenniska behöfva bära en samhällsmenniska; det är den senare som håller festtalen, åt hvilka hvardagsmenniskan ler, det är den som skrifver de stora orden, som predikar den stränga moralen, besjunger den fosterländska äran. Det är samhällstvänget, samhällshyckleriet som förnedrar individen och fördubblar honom, så att han lär ett, men lefver ett annat. I våra dagar har man på vissa områden af forskning, särskildt litteraturhistorien, sökt härleda författarskapets alster ur författarens lif och lefverne, och bemödat sig att finna ett

sammanhang dem emellan, men man har endast sett ett stort svalg. Se hvilka klyftor mellan Tegnér i hans bref och Tegnér i hans dikter och framför allt i hans tal; mellan den fritänkande Thomander och den stränge biskopen! Hvem vill säga att de voro falska! Den som i likhet med mig har tagit dem som exempel på samhällslögnens offer, han har icke kastat sten efter dem, men väl efter samhället!

Det finnes tysta öfverenskommelser, offentliga hemligheter som hålla samhället ihop. Röj dem, lyft på förhängena och hela samhället skall rasa! När jag gjorde det en gång, glad i hågen, som när man gjort en upptäckt,* kommo hederliga, trohjertade vänner till mig och sade enskildt: »du har rätt, det kan icke nekas, men *det får icke sägas!*»

Jag mottog enskilda bref från vänner, som bådo om ursäkt för att de måste racka ner mig i sin tidning, men som gåfvo allt erkännande åt mitt vackra uppsåt att undersöka samhället, ty de insågo, att jag icke hade för afsigt att bara hålla mig till personer, ehuru jag då trodde rätt mycket på personligt inflytande på samhället.

Det fick icke sägas! — Jag sitter ännu som bedöfvad och söker efter meningen i dessa ord och det lilla jag funnit, det har jag skrivit ner här.

* I den berömda skriften *Det Nya Riket*.

Man har i våra dagar börjat skylla allt ondt på samhället, då man sett att människan är så insnärjd i samhällsfördomar, band och tvång, att hon blifvit så godt som ofri. Man har från höger, der man eljest brukar vara nöjd då man har det bra, hört skulden skjutas på samhället, därför att venstern är så omoralisk, och från venstern hört detsamma rörande högern. Missnöjet med samhället synes sålunda vara den enda punkt der vänner och ovänner råkas i broderlig endragt. Låtom oss alltså vara vänner, Cinna, och gemensamt angripa samhället för att sedan se efter om det fins några botemedell. Jag har gjort mitt angrepp efter bästa förmåga och öfvergår därför till

Botemedlen.

Som jag funnit roten till det onda hufvudsakligen ligga i arbetets för långt utsträckta delning, hvarigenom samhällsklasser uppkommit, hvilka genom långvarigt arbete åstadkommit den begreppsförvirring, att det nyttiga blifvit mindre ansedt än det onyttiga, och att samhället sålunda blifvit upp- och nervändt, och att derigenom en artificiell folkstock, som strängt taget icke arbetar, underhålles på de arbetandes bekostnad, hvilka i sista hand måste utpressa jorden, så kan botemedlet naturligtvis endast sökas i

i:o. Arbetets mindre utsträckta delning (= Sjelfhjelp).

- 2:o. Samhällets rättvändning, så att det nyttiga kommer öfverst, hvarigenom lagen om det sociala anseendet kommer att omgöras (= Sjelfstyrelse).
- 3:o. Hushållning, hvarvid särskildt bör fästas afseende på naturkrafternas användning (= Lyxens hämmande).

Med arbetets mindre utsträckta delning menar jag ingenting mindre än att kulturmänniskan, ifrån att nu uppfostras till en detalj, en krymping, som söker sitt lefnadsmål i att samla kapital för att undgå arbetet, uppfostras till sådant arbete, hvaraf hon säkert kan lefva, med bibehållande af kroppens alla färdigheter och dermed själens. Det är sålunda icke annat än hvad alla förnuftiga människor predika då de uttala ordet: *sjelfhjelp*. Gör dig oberoende af befordran, af arbetsgifvare, som i sin tur äro beroende af efterfrågan, af kapital, som kan förlora sitt värde, af äran, som är en dikt, af socialt anseende, som är ett misstag, och lef för dig och det kommande slägtet; utveckla alla din kropps och själs krafter och blif en sund, fullständig människa och slägtet, ja det sjuka samhället, skall bli sundt. Arbetsdelningen, som nu prisas som kulturens upphof, förer skenbart slägtet framåt, men dödar individen. Hur kan slägtet lefva friskt, när individerna äro döende?

Man talar i våra dagar mycket om lifsglädjen och dess försvinnande. Hvad är lifsglädjen?

Det är väl känslan af att vara en frisk människa, hvars alla krafter äro i verksamhet för tillvarons uppehållande. När är lifsglädjen störst hos kulturmänniskan? Mellan 15 och 25 år, innan ännu samhället hunnit klippa, putsa och spaliera upp den unga växten, som då är i safningen. Det är vid den tiden då den unge mannen skulle ge lif åt ett kommande slägte, men nu hindras derifrån af brist på en ställning, det vill säga mat åt de kommande. Att samhället fordrar äktenskap såsom varande en garanti för att de kommande skola få mat, det gör samhället rätt i, *under nuvarande förhållanden*, och det visar förnuftig omtanke hos samhället, men individen begår bestämdt ett brott, då han offerar det kommande slägtets lifskraft genom att uppskjuta äktenskapet för att eröfra sig en ställning i stället för godt bröd och god luft. Att han genom att gifta sig sent blott ger hvad som är öfver af lifskraft, det vet man. Men barnen få sedan uppfostras af utbrunna gubbar och gummor och det skall också göra dem snart till åldringar. Ja, man kan ju se barn, som födas lillgamla, riktiga underbarn. Men hvart taga alla underbarn vägen? Köp en i drifhus uppdragen växt och ställ den i ett boningsrum, så får man se om knopparne bli blom ens.

Denna känsla af aftagande kraft har hos våra dagars ungdom ändtligen brutit ut i en spasmodisk ansträngning att rädda sig; och sporten har

derför en betydelse af sjukligt symptom, ett i och för sig onyttigt arbete, då så mycken muskelkraft användes på att icke frambringa något. Ty den kraft som förnötes genom sport kan ju icke uppträda produktiv i den stillasittandes selsättning, och redan den tanken att intet direkt uträttas med att lyfta ett par jernkolor skall förtaga verkan. Sporten är ett surrogat, en omedveten dragning åt det rätta hållet.

När man i de Engelska fångelserna ansåg orätt att låta brottslingen konkurrera med den frie arbetaren, införde man ett arbete, som icke frambragte något; man lät fången trampa eller väfva ett hjul. Så länge fången lefde i den tron att han gjorde något nyttigt, mådde han väl, men så snart han fick veta, att han drog eller trampade tomning, blef han modstulen och föll af. Sporten är bara ett tramphjul om den också ökar matlusten. Hvarför inför man ej en nyttig sport? När Grefve Moltke stiger upp från sina kartor och depescher går han i sin trädgård, och Furst Bismarck lär vara en skicklig jordbrukare.

Athen, som var kulturstaten i sin glans, hade omkring 20,000 medborgare, som gjorde sport i palestran, och filosofer, som spatserade i pelargångar, och artister, som skulpterade gymnasterna och filosoferna. Men för att dessa kulturmänniskor skulle få vara kulturmänniskor så måste ett par hundra tusen slafvar arbeta jorden och öfva

handtverk. Naturen tog en gruflig hämd! Den förde filosofernas och gymnasternas sinnen på sådana afvägar, att de icke längre ville föröka sig, utan förföllo till onaturliga läster! Har man icke rätt att deraf sluta det naturen icke vill ha några gymnaster och filosofer på sådana villkor? Grekland gick naturligtvis under och kan i våra dagar knappast kallas ett kulturfolk i ny mening. Men Rom tog upp exemplet och gick samma undergång till mötes.

Man beklagar i vår tid den försvunna herrligheten och gräver upp bevisen på det förgångnas elände. Italienaren deremot, som återfått lifsglädjen, betraktar en tysk professor med sitt utvecklade kranium som en missbildning. Och hvad skall han tro, när han ser en gammal man komma ner till det sköna landet och i stället för att njuta af naturens alltid nya skådespel gå med en tumstock och mäta sönderslagna kolonner, hvilkas skönhet han icke en gång njuter af? Men den tyske professorn anser italienaren vara ett djur! Hvem är lyckligast och hvem är nyttigast?

Huru skola vi komma derhän, att vi skola få det kroppsliga arbetet aktadt, ty det är egentligen därför att det är ringaktadt, som man icke ger sig till det? Jo vi skola vända samhället rätt igen. Och det är återigen på denna punkt jag träffar samman med alla dem som

icke genom specialisering eller intressen förlo-
rat förnuftet. Det är genom *sjelfstyrelse*.

Om människorna icke hade intresse af att styra sig sjelfva skulle man få ha en polis för hvarje individ. På landsbygden, der man bor på längre håll från hvarandra, kommer man icke i så många konflikter som i staden. Derfor kan en landtman lefva ett helt lif utan att se annan styrelse eller ha direkt beröring med annan styrelse än kronofogden, åt hvilken han betalar skatten. Han kränker icke grannens rätt, icke därför att han fruktar länsman och ting, utan därför, att han är rädd grannen skall kränka hans rätt igen. Så går det till i verkliga lifvet.

Är det nu så svårt att styra ett land, så att man skulle behöfva ha en yrkesstyrelse, som skall skrifva upp allting, likt och olik? Staden förnekar det sjelf i praxis. Att vara förste anses vara det lättaste, ty det blir man vid aderton års ålder, om man nödtorftigt lärt sig rida, fäkta och tala franska. Nå, invänder man, i den konstitutionela monarkin är det ministrar och riksdag som styra. Godt! Staten fordrar ingen examen af sina ministrar, och till riksdagsman duger ju en handtverksarbetare, ja till och med(!) en bonde: och märk väl, man ser ju att riksdagsmannen kan sköta det svåraste af styrelsevärf, lagstiftarens, utan att öfverge sitt yrke! Det är dit jag ville komma!

Olägenheterna af att utbilda yrkesembetsmän har jag ofvan anført: ett till ärftlighet urartande embetsstånd, som tror sig ha rättigheter der det ensamt har skyldighet; som invagga sig i tron, att de stå högre än de andra medborgarne på den grund just, att de icke hafva något nyttigt arbete som håller dem vid samma intressen som medborgaren, hvarigenom de snart lösas från allmänna menckliga band och stanna i en icke kroppsarbetande klass.

Men, invänder man, embetsmannen har sin svåra examen?

Men, invänder jag, hvarför skall han på en lägre underordnad plats ha en svårare examen än riksdagsmannen och ministern?

Att svara på det blef en ny anklagelse, som jag spar med. Men nog antyder detta missförhållande en bristfällighet i statens organisation att så skall vara.

Vi hafva fått kommunallagar och landsting och vi peka med stolthet på denna sjelfstyrelse! Nåväl! Låt oss göra denna sjelfstyrelse till verklighet, och låt de centrala embetsverkens arbete delas ut på landtregeringen och låt riksdagen vara en kongress från provinserna och städerna, som endast beslutar om riket såsom statsförbund, bestämmer om krig och fred, slår mynt, o. s. v. Det är centralisationen, som på papper och i tabeller är så vacker, men i verkligheten dödar allt menckligt lif. Sverige är

sammankommet icke allenast af Svealand och Götaland utan äfven af Danmark, Norge, Finland och -- Mongoliet. Det är icke så länge sedan Skåne, Halland och Blekinge annekterades. Den ena provinsen har de sedvänjorna och den andra de; Skåne har mellersta Tysklands klimat och tar sin kultur från Danmark, Norrland har Norrlands klimat. Nu vill man lagstifta öfver en bank för alla dessa! Är det underligt att det stramar då? Den nationela enheten skall vinna derpå, och exemplet med Tysklands beprisade enhet skall endast om en viss tid ådagalägga, att enheten blir orsaken till sprängningen.

Det är det myckna styrandet som gör människorna så kinkiga, och när de ej kunna inse nyttan af en styrelse, tro de lätt att embetet är till för embetsmannens skull, och så kan det stundom vara. När staten har en hop zoologer som gå och svälta, så vill staten skaffa dem sysselsättning och bröd. Så gjorde den en gång, under föregifvande af allmänt väl, några fiskeri-intendenter, som skulle lära våra fiskare att fiska. Följden blef snart en lagstiftning, som bestämde bland annat om maskornas storlek i notkilen. Detta i den lofliga afsigten att skydda fiskynglet. Men nu började en razzia efter fisknotar, ty intendenterna skulle ju något göra. Deraf uppstod stor förbittring hos fiskarfolket, ty de till exempel, som hade

godt vassbuksfiske fingo numera, om de ville ha någon vassbuk, bli lagbrytare. Och de kunde ej finna, att lagen hade någon afsigt att skydda fiskynglet, som de sjelfva skyddade, ty de kastade alltid tillbaka i sjön den småfisk, som de fingo i noten. Förbittringen blef stor när man gjorde ett notbeslag, ty en not kostar 3 à 4 hundra kronor och är en liten fiskares förmögenhet. Några år senare, då de gamla notarne hunnit bli utslitna och man gjort nya, kom en gång en intendent och skulle syna en ny not. Han fann maskorna för små. Fiskarena bedyrade att noten var lagenlig. Tvist uppstod. Landshöfdingen, som händelsevis befann sig i närheten, tillkallades. Ny mätning verkställdes och se, maskorna voro ändå för små. Då upplyste en gammal fiskare, att maskorna voro för små på land, när noten hängde torr på gistena, men i sjön voro de laggilda, ty då spändes noten af hallarne (sänkena) och garnet tøjde sig, och, anmärkte han, här i socken bruka vi aldrig dra not på land. Anmärkningen befans riktig och intendenten besvarade sedan icke fiskarena med några syner. Men någon tid efteråt hade han grundat ut ett nytt sätt att salta strömming, och som han äfven ville hugna fiskarena med sin nya upptäckt, drog han ånyo ut att predika. Han hade nemligen funnit, att det var en stor nationalförlust att rensa strömmingen och att

strömmingen skulle bli mycket fetare, om han fick behålla råken då han låg i laken, ty inelfvorna voro särdeles fett-haltiga. Fiskarena invände, att den metoden var gammal och på grund af rön förkastad af deras förfäder: 1:o emedan det fetthaltiga innandömet fordrade så ofantligt med salt, att sjelfva köttet liksom brändes upp och blef som horn; 2:o ville ingen köpa deras strömming, då halfva tunnan bestod af salt, och 3:o kunde handelsmannen tala på dem för falsk vara, då en fjerdedel af tunnans innehåll bestod af afskräden.

Intendenten vidhöll sin mening och fick anslag att skriva en bok om strömmingssaltning; och fiskarena läste aldrig den boken af den enkla anledningen, att de i allmänhet icke kunde läsa, men de vidhöllo också sin mening om strömmingssaltningen och hålla vid den ännu.

Detta är ett exempel på öfvermått af välvilja från statens sida och på en besvärlig sådan. Det är att kränka gammalt förståndigt folk då man behandlar dem som barn, och därför blir ropet på sjelfstyrelse allt högre.

Med sjelfstyrelse följer sålunda af sig sjelf konungadömet's afskaffande. Detta kan aldrig ske med några våldsamma åtgärder, hvilka endast framkalla reaktion, utan kommer nog, när upplysningen stigit ända till samhällets höjder,

af sig sjelf att nedläggas, ty när det parlamentariska styrelsesättet blifvit en full verklighet skall ingen förständig menniska vilja åtaga sig den löjliga rolen att vara en mannekin.

Med sjelfstyrelse följer naturligtvis också rätt för hvar och en att bestämma om sin själs angelägenheter, så att man icke som nu skall af samhället tvingas att understödja en lära, som man ej tror på och dermed ytterligare inöfva sig i osanningar.

Med sjelfstyrelse följer också jury-domstolar och likhet inför lagen.

Med sjelfstyrelse följer äfven yrkesarméernas afskaffande, hvarigenom samhället befriar sig från en klass, som är försatt i den omoraliska belägenhet, att den har intresse af att folken retas ihop till krig.

Sjelfstyrelsen är naturligtvis byggd på allmän rösträtt.

Men de missnöjda? Ja, med samhällets rättvändning följer ju, att det nyttiga äras och det onyttiga får mindre efterfrågan, och arbetet med kroppen kommer att åtnjuta det mesta sociala anseende. Jagten efter kapital och succès skall bli mindre, och människorna skola icke spränga sig för att nå ett pris, som fallit i värde.

Men land och stad med sina olika begrepp om stort och icke stort? Ja de få väl göra

som Abraham och Loth! De få skiljas när de icke kunna draga jemt!

Men staden, som är en utväxt på samhället, som bygger pesthärdar, hvilka icke kunna hjälpas af sundhetspolisen, som ger anledning till alla dessa polisreglementen? Den får väl göra som landet en gång gjorde för hundra år sen, när bönderna packat ihop sig i byar med eviga bytvister. Den får göra ett storskifte. Man får, som den qvicke anmärkt, »lägga städerna på landet», hvartill de förmögne redan gjort en början med Villastäder, och kommunerna med esplanader och planteringar.

Och de olyckliga arbetarne? Jo dem skall staten gifva jord att odla! Det fins sådan i riklighet, och frågan om kronodomänerna var ju en handräckning åt min lära. Jag tror så visst, att det icke finnes en arbetare i fabrik, som om han är missnöjd med sin dåliga luft, sin dåliga mat, sina dåliga bostäder, icke skulle vilja byta den ohelsosamma verkstaden mot ett permanent sommarnöje; och jag tror han hellre skulle stanna hemma och odla sitt land än resa till Amerika och börja om samma kamp han så illa kämpat hemma; och kan icke den gamle arbetaren, som är född i staden, bryta med ett lifs vanor, så skola hans barn göra det, och det är ju för släktet som kommer vi tänka och skriva.

Men de missnöjda bönderna? Hvarför utvandra de i sådana massor? Är det verkligen grundskatterna? Till en del.* Dessa skatter äro nemligen icke en ränta, som bonden erlägger för att han fått jorden af staten, ty han har icke fått den, utan häfdat den med odlarens och den förstkommandes rätt. Dessa skatter äro till en stor del tillkomna med det våld regenten haft ett slags rätt att utöfva, hufvudsakligast genom krigsförklaring. Han förklarar ett krig: sedan frågar han för syns skull när fienden står i landet, om bonden vill försvara sig. Med knifven på strupen svarar man alltid ja. Staten skänker sålunda icke bonden något, när han återbördar tvångslån.

Men om nu också dessa skatter kunna gå till 60 procent af afkastningen, så skulle väl icke nu först missnöjet ha tagit en sådan våldsam form, att hela utvecklingsmaskineriet hållits stilla i nära tjugo år, att ett helt uppväxande slägte icke sett ett spår af frihet växa i 1865 års djupplöjning och därför blifvit modstulet, gammalt i förtid och allt hvad det ankla-

* I Upland finnas 5 hemman med en skatt af 50 à 60 procent af afkastningen. I Stockholms län finnas 7 med en skatt af 40 à 50 procent. I Stockholms, Upsala, Vesterås och Nyköpings län finnas 39 hemman med en skatt af 30 à 40 procent. I hela Sverige finnas 125 med en skatt af mellan 20 à 30 procent och 308 med en skatt af mellan 10 och 20. (Carlson, Grundskatterna.)

gas för, och att med stillastående, reaktion och radikalism kunnat ostörda drifva fram såsom de gjort. Nej, det är grundskatternas förhålliga natur, ett minne af trældomen, som dyker upp som ett spöke. Det är landet, hvilket stannat i sunda, enkla vanor, som reser sig emot staden, mot det dekomponerade kultursamhället med dess pockande på att bli födt af landet och födt gentilt. Det är missnöjet med att vara landets herrar och bli behandlade som lastdragare; det är rikets fyra millioner landtmän, som förklara sig icke vilja draga den halfva millionen stadsbor med dess misstänkta kultur och embetsmanna-institut och konstskolor och teatrar; det är naturens uppror mot en sig upplösande kultur.

Det är sålunda icke ett parti i mening af kotteri, det är helt enkelt befolkningen i stort taget som reser sig mot kotterierna.

Men ett eget tecken, liksom en blindlykta i natten, faller öfver de förhandlingar, som vid de offentliga mötena i riksdagshuset hålles mellan regering och bönder. Regeringen lofvar bönderna aflösning (ibland afskrifning) af skatterna om bönderna i erkänsla vill gifva regeringen (obs.!) en armé. Hvem är regeringen som uppträder som antagonist mot bönderna? Är regeringen en annan person med andra och motsatta intressen än folket (= bönderna)? Har regeringen (= folket) något att skänka

bort åt bönderna (= folket) mot en gengåfva af bönderna (= folket). Det blir sålunda uttydt: folket skänker sig sjelft en gåfva af skatte-lindring mot att folket i gengåfva får nya skatter i form af en armé. Eller är det regeringen i egenskap af antagonist mot folket som begär en armé? Hvad skall regeringen med en armé? Kanske för att införa nya grundskatter. Eller är regeringen helt enkelt ett parti?

Så ledsamma förvecklingar hafva emellertid uppstått i en stat genom yrkesregerings utbytande mot sjelfregering, att folket uppreser sig emot sig sjelft? Kan man begära något värre? Eller kan man föreslå något annat bote-medel än Abrahams och Loths?

Hvad skall bonden svara på de tillvitelser han får, att han är obildad och icke förstår statens höga intressen? Han svarar, att han skall be att få vara obildad som hittills, och att han icke vill ge ett öre för en bildning, som icke gör människorna bättre eller lyckligare, tvärtom! Han vill icke veta hvad Cæsar sade när han gick öfver Rubicon, han vill inte känna året när Karl Knutsson tredje gången blef konung, hvad amo heter i supinum eller på hvilken vägg Rafaels sittande madonna hänger; han har alldeles tillräckligt af att veta hvad Abraham sade när han icke offrade Isaac, men skulle gerna vilja, att staten lärde honom statens i stället för Mose lagar. Så obildad är han.

.. Jag tillskrifver sålunda bondens utvandring icke öfverbefolkning (i stort taget, ty städerna äro nog öfverbefolkade), ty Sverige är nästan lika stort som Frankrike med dess 36 millioner. Man säger visserligen alltid så, att landet icke kan föda sig med åkerbruk och boskapskötsel. Så säger man i Schweiz (der jag skrifver detta): »Vi skulle svälta ihjäl om vi icke hade industri». Men man behöfver bara resa omkring något litet, skall man se huru jorden är begagnad. De bästa kullarne äro betäckta med vin; stora sträckor ligga som betesmarker med fruktträdsodling. Derfor får man här dåligt bröd och dåligt vin, ty Schweiz är intet vinland. Hur odlar man jorden i Frankrike efter den kan ge så mycket? Jo, man hackar den, och samma jordlapp som under vanhäfd gaf 1 ger nu 2. Det är sålunda miss-hushållning, som vållar skenbar öfverbefolkning, eller att landet synes icke kunna föda så många som det kan. Och det är industrien som lockar folket från jordbruket, så att jorden knappt kan odlas. Det är der det kniper. Det viktigaste får ligga efter.

Skola vi tala om bränvinsbränningen, som nödsakar oss att införa spanmål? Jag, som icke är nykterist och unnar menniskan ett godt rus på en ledig stund, vill icke tala mot bränvinet; men det fins andra sätt att få rus och mycket godare rus och rus som man får laga hemma

utan att ha någon äldre officer som luktar i pannan. Hvarför lagar icke bonden sig ett starköl eller ändå bättre hvarför tar han icke upp det gamla mjödet? Bin föda sig sjelfva och litet malt kan han ju släppa till. Mjöd ger ett förträffligt rus och ett gladt sådant, under det att bränvinet bara döfvar och närer onda passioner. Hvarför gör han sig icke Bordeaux, när drufvan växer på blåbärsrisét och metoden kan läras i Lübeck; hvarför planterar han icke äppelträn, som trifvas så väl i vårt land och som gifva den sköna cidern, som skulle gå utanpå det dåliga, oftast kopparförgiftade svagdrickat? Hvarför äter han icke sina champignoner och sina sköna murklor, riskor, kantareller? Hvarför sätter han icke några tobaksplantor sjelf i stället för att köpa kålblad, susade med saften af på gatorna upp-plockade cigarrstumpar? Hvarför håller han icke ankor, gäss, dufvor, kaniner, som skulle ge honom köttmat litet oftare än han nu får, då han skall sälja slagtdjuren för att få bränvin? Hvarför håller han sådana dyrfödda, ömtåliga och olämpliga dragare i åkern som hästar? Hvarför har han icke en trädgårdstäppa som barnen få sköta? Der han kan ha sin kål, sina gurkor, sin persilja? Jo derfor att han är loj, svarar man! Ja. Men hur har han blifvit det? Han har blifvit misshandlad i århundraden! Han har blifvit van att få sina åkrar

nedtrampade, sina visthus sköflade, sina söner utskrifna och dertill ovett. Sådant kan i längden nedtrycka sinnet och slutligen bli ett slägtmärke. Han föraktar stadsbon som en krymping, den der icke kan gå öfver en gärdesgård och icke vågar att se en tjur i ögonen, men han vill gerna ha hans manér, då han ser att de ge anseende. Men när han icke kan göra om sig, så faller han tillbaka och blir likgiltig, så mycket mer då han hör på afstånd hur «herrarne i Stockholm» styra och ställa och jubla och regera och tala om saker, som han icke vet om, och som slutligen uppenbara sig i form af en kungörelse från predikstolen.

Han klagar öfver den styfva leran han skall bruka och den är styf, men han förbättrar den ogerna med dyjord från torfmossarne eller kärret. Han begagnar ogerna mergeln, som just skulle göra hans jord lika drifvande som sydländingens. Han har vid hafskusterna guldgrufvor af tång, men lemnar den i många provinser obegagnad. Han är stationär, säger man! Ja, men hur har han blifvit det?

Idealstaten vore den: der hvar och en födde sig sjelf, klädde sig sjelf, utan att schackra och byta: der sålunda intet utfördes ur landet, aldra minst af näringsmedel, som utbyttes mot lyxartiklar, der sålunda icke heller något behöfde införas. Det vore sjelfhjelp i ordets största och vidsträcktaste bemärkelse. Då skulle inte

kulturmenniskan behöfva lefva med andan i halsen för sin utkomst, icke begagna sport och sjukgymnastik för stillasittande lif, icke brunnar och bad för öfverflöd i mat och dryck, icke ådraga sig lungсот i kapplöpning efter en syssla eller ett äretecken och icke föda ett blodlöst slägte, som icke längre kan med bibehållen heder nära sig, utan måste begagna sitt öfverkloka förstånd i stället för sina krafter. Men hur skola vi komma dit? Icke går det med jordens delning, som några socialister vilja, och icke med egendomsgemensamhet, som kommunisterna tro, icke med styrelselöshet som anarkisterna mena! Kanske det icke går alls?

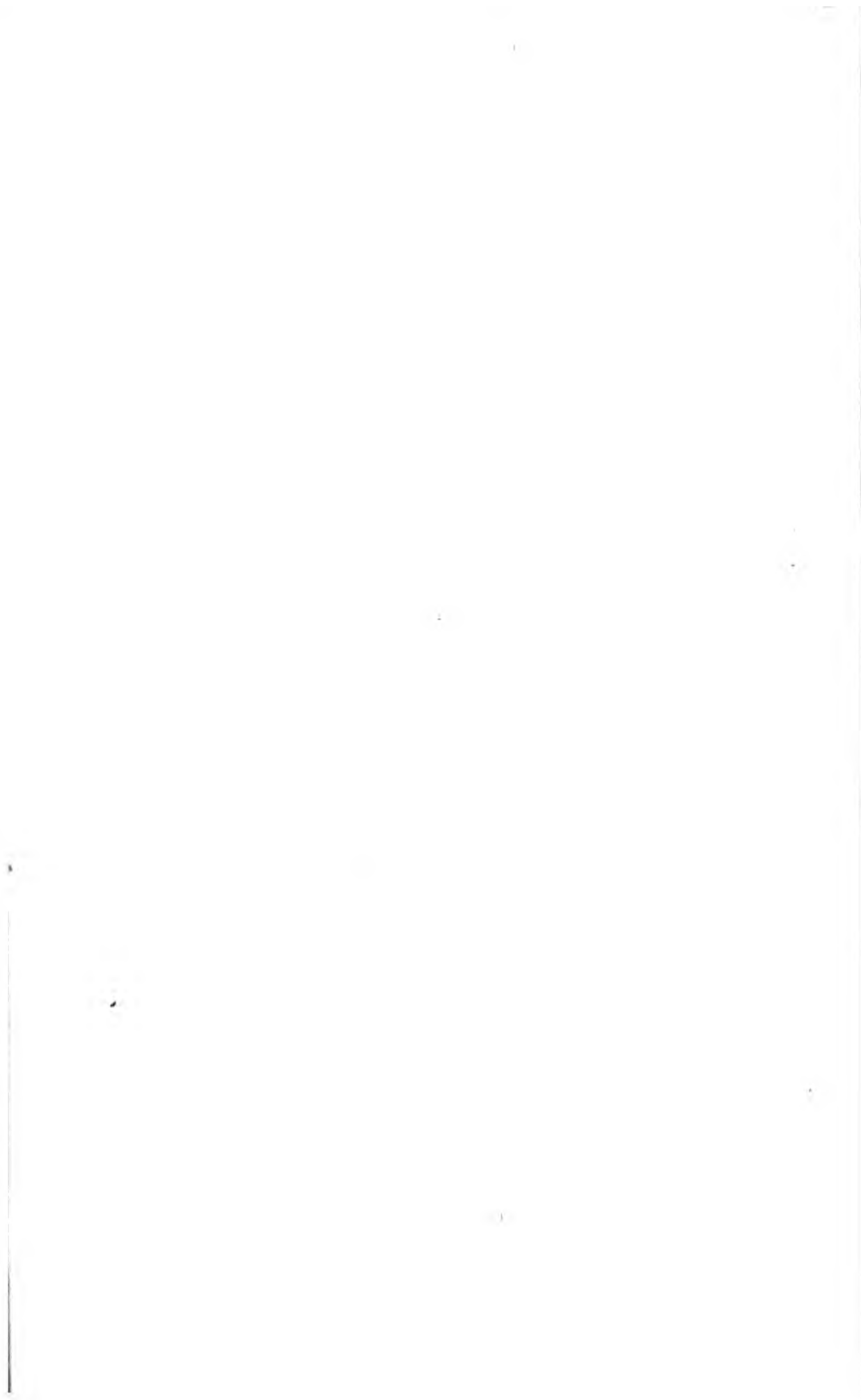
Ett hopp men ett svagt finnes, och det är: att nöden tvingar oss dertill! När verden gjort bankrutt, när tron på penningen och krediten upphört, när det nemligen visat sig praktiskt, att penningen var en dikt, att den icke var något samladt arbete, mycket mindre ett upplag af nyttigheter, då kanske!!

Stödes detta hopp något af den erfarenhet vi ega om naturens oändliga förmåga att bota sjelf, att lägga rättelsemedlet i misstaget, läkemedlet bredvid sjukdomsfröt, då kanske!!

Hvad ha vi då att göra? Icke att komma med knifven nu och operera, utan afvakta och understödja naturen. Icke åtminstone lägga några hinder i vägen för dess verkningar genom skydd och prohibitiv; icke plåstra med för

mycken lagstiftning men icke heller gifva laga skydd åt någon — med ett ord låta naturen verka — i frihet! Men detta kan icke naturen förr än vi återfått vår af naturen oss gifna frihet, som jag kallat: sjelfstyrelse! Den är utgångspunkten, från hvilken vi sedan kunna verka. Gif oss den på prof, och vi få se! Eljes hafva vi lagliga medel att taga den, och det är ännu blott försagdhet, som hindrar oss att begagna de lagliga medlen!

AUGUST STRINDBERG.

LIKT OCH OLIKT.

2.

ANDRA HÄFTET.

Innehåll:

Lifsglädjen.

Kulturarbetets öfverskattning.

Nationalitet och Svenskhet.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1884.

LIFSGLÄDJEN.

Hvem har icke känt behaget af att, väl utkommen på sommarnöjet, få lägga af löskragen, som hindrar blodomloppet i hufvudet och ger så trånga tankar, att få utbyta den snävt skurna lifrocken mot en kavaj, att få sticka fötterna i ett par tofflor eller sjöstöflar! Hvem har icke känt behaget af att från en société, der tanken arbetat på att finna ord, som icke säga hvad man menar, få gå ner på kaféet och bland personer af samma åskådningar få nämna hvarje sak vid dess namn, att få vara naturlig, att med ett ord få vara rå!

Det vill stundom synas som om människorna tröttnat på att vara uppspetade och gå och spela roller som äro dem motbudande; det vill stundom synas som om kulturmänniskan i ett enda tag af trötthet kastade af hela uppfostrans maskering och kostymering och

njöt af att få vara sig sjelf; då tystna de stora orden och löjet lyser vänligt eller föraktfullt öfver hela striden och vi le alla åt oss sjelfva, att vi kunna taga en sak så allvarsamt, då hela sammelsuriet icke är värdt ett så stort offer som en dålig middagssömn.

Efter långa tidehvarf af frivillig eller ofrivillig lögn, af förkonstling i seder och språk, vaknar stundom ett sådant allmänt behof af brutalitet, en yrvaken lusta att få rifva af sig kläderna och gå naken, att blotta det otillhöriga, att nalkas det fränstötande, att få vara ett lyckligt och muntert djur. Behofvet har nog funnits förut, men det tog sig icke uttryck i annat än i det enskilda samtalet eller brefvet, och efterverlden får stundom endast reda på det i en efterlemnad handskrift antingen den utges eller icke! Med hvilken fasa lästes icke Tegnér's bref af vissa personer, som hellre ville ha en gud än en menniska. Att Sverige fick en ny Tegnér och, tänk! enligt andras mening större än den som syntes i de Valda skrifterna, hvilka började bli föråldrade, därför att de icke voro nog menskliga, det var en lycka för Tegnér's minne, ty det uppvuxna slägtet fordrade mensklighet framför allt!

Den som läst Luthers stridsskrifter skall finna med hvilken vällust han begagnar de råaste ord tyska språket egde, efter att ha uttömt hela sitt förråd af latinska fraser. Den

som sett Teniers taflor, skall fråga sig om detta är skönhet, om detta är konst? Och han skall först förstå Teniers och njuta af hans nuditeter, när han sett sig mätt på Rubens gudar och gudinnor!

Frankrike hade under sin sista kejsartid, hvilken sjelf var ett brott emot naturen, ett enda kolossalt hyckleri, lärt sig att hyckla till en otrolig grad! Liderligheten fans nog och serverades i en halfklädd form hos Offenbachs librettförfattare, och romanförfattare sådana som Bélot, men den stötte icke, ty den begagnade icke de råa orden, men den retade i dess ställe desto mer. När så kejsardömet ramlade och det icke vidare fans någon att »göra sig till för», då föll masken och människan visade sitt satyransigte! Men det hade äfven inträffat något emellan, som förberedde sinnena. Vise män hade upptäckt, att människan var ett djur, och tillika öfvertygat verlden, att det icke var någon skam att vara ett sådant, då ju skaparen drog försorg om att icke den minsta sparf föll till jorden utan hans vilja. Då kom Zola, först sakta och, vi måste erkänna det, vackert, i sin *Fortune des Rougons*. Ännu söker han, och strider med gamla fördomar. Så bryter han ut och säger saken sådan den var! Då ryste kulturmänniskan, ty hon kände igen sig och hon måste erkänna, att hon icke var annat än ett utklädt djur. Så talade ungher-

rarne när de voro för sig sjelfva, så hviskade de unga damerna när ingen hörde dem! Blygsamhetskänslan grep som vanligt till lögnen, och formeln för motståndarnes bevisning blef den kända: »jag förnekar faktum». Så kommo de som gjort mest ondt i verlden, de dumma, hvilka hade skaffat sig auktorisation på att de voro upplysta! Som de bara kunde tänka med en half hjerna, så sågo de numera bara smuts! De hade glömt den herrliga *La Faute de l'Abbé Mouret*, ett kolossalt skaldestycke, de hade blundat för den fina och gripande *Conquête de Plassans*, som kan läsas af ett barn. Man sade, som vanligt: men lifvet är icke bara svart och smuts, hvarför bara draga fram den sidan! Det var ju en kapital lögn, ty Zolas roman heter *Les Rougon-Macquart* och i densamma finnes allt vackert (jempför *Au Bonheur des Dames*) och allt fult som lifvet ger. Och denna skildring skulle ha varit osann, om det fula fattats! Underligt är emellertid att nästan alla de gamla stötas af Zola och alla unga dragas till honom. Jag har aldrig funnit något retande i hans vidriga skildringar. Kanske de gamle äro annorlunda skapade än vi unga! Men så kommo imitatörerna och så var olyckan framme: Herrar Guy de Maupassant och Huysman m. fl. För dem synes menniskolifvet verkligen bara röra sig om könens umgänge! Allt annat har ingen betydelse för dem! Och ändå,

Zola, som berör alla frågor och har könsfrågan som detalj, blir icke omtyckt af de gamle, men hans imitatörer bli det, ty de förstå att reta! Man kunde verkligen tro, att omdömet slutligen hvilar ytterst på passionen! Eller är det ett medgifvande åt riktningen, oaktadt stoltheten förbjuder en att gifva Zola rätt? Eller är det medelmåttans offer åt medelmåttan? Må vara huru som helst! Zola anses vara den som tagit bort alla illusioner för ungdomen och derigenom beröfvat dem lefnadsglädjen! Lefnadsglädjen är ett nytt ord som börjar spöka i alla språk! Och mot ungdomen riktas oftast den förebråelsen, att den icke är glad mer! Jag som står emellan de båda partierna, ty de uppträda numera som partier, de gamla och de unga, kan kanske yttra mig något om den saken! Nog tyckte jag människorna voro gladare i min ungdom, men det kan bero på att jag börjar åldras och att allvarliga strider gjort min mannaålder mindre glad; men jag tror också att människorna verkligen roade sig mer i min ungdom, oaktadt jag sjelf icke hade någon öfverdrifvet glad ungdom! Man dansade till exempel, utan att anse sig vara på en borskapsmarknad, der honor utbjödos, man sjöng, utan att tänka så mycket på hvad man sjöng, man lekte lekar, gamla och unga, mest pantlekar, som då voro oskyldiga, men nu skulle anses liderliga, man gjorde utflykter i det gröna

med matkorgen och gitarren, till och med i embetsmäns kretsar, der man nu skall ha en vagn till Hasselbacken. Man gick och lade sig tidigt på qvällarne i stället för att sitta regelbundet på krogen, den stora musik-krogen som nu lockar ungdomen, och man steg upp uthvilad och med goda krafter! Man hade då ordenssällskaper i stället för diskussionsklubbar, och man gick på teatern för att ha roligt i stället för att få föreläsningar!

I höstas i Paris kom jag att på Théâtre Français få se *Le monde ou l'on s'ennuie*. Jag hade icke varit på den teatern sedan 1876, då jag såg en förfärlig tragedi vid namn *Rome vaincue*, der dramatik och skådespelarkonst visade sig på höjden af onatur, som gränsade till det löjliga. Det fans dock en skådespelerska, som då stack af mot alla de andra och midt i eländet gaf ett svagt hopp om något bättre. Det var Sarah Bernhardt. Hon spelade en blind moder och hon spelade med en sanning som krossade. Det var naturens återvändande! Så sitter jag nu här igen efter sju år och ser Paillerons farce på Théâtre Français. En farce der man skrattar åt tragedien! Hvad har då händt? Menniskorna ha vaknat! Först stöttes jag af den unge hjeltens moralkaka till det unga Frankrike, der han hyflar dem, därför att de icke vilja skratta längre, utan hellre läsa filosofi och vara allvarliga! Han hackar på

sina landsmän, därför att de äro allvarliga efter en riksolycka som 1870.—71, hvilken endast vållades af att nationen skrattat för mycket förut! Nåväl! Så dragas de fram alla som läsa sanskrit och kinesiska, och de gisslas. Det kunde vår hjelte ha rätt i, ty det gagnar icke att läsa kinesiska, när verdens öden skrivas på engelska och tyska! Men kinesiskan är ett symptom; det är ett opiat, som den tillgriper, hvilken icke har mod att se nutidsarbetet på en säker undergång. Men det förstod icke författaren. Och när han på samma Théâtre Français gör ett stort narr af tragedin, då var jag med och såg, att tiden har vunnit en stor seger! Tragedin är död! Gudarne äro döda, men Pan lefver! Naturen firar sin återuppståndelse — och realismen, den fulingen, går till himlen!

Så drager han fram ungdomens begär att analysera, plocka sönder allting, se efter hur det ser ut inuti; och der var jag med honom ett stycke på väg, ty, analys i all ära, men det fins något som kallas reflexionssjuka också! Och det är den ungdomen lider af! Naturens stora oändliga krafter, som yttras i passionerna, dem analyserar man sig icke ifrån, men man kan hindra deras stora, välgörande spel! Reflexionen hindrar handlingskraften, föder tvifvel och ger förtviflan. Derfor är en del af den uppväxande ungdomen

utan kraft, utan tro, utan mod. Den vågar icke slå till af fruktan för att begå ett misstag (som kan ändras), den tar skäl der den skulle vara oböjlig och den blir genom försigtigheten öfverklok. Och framför allt den får tråkigt.

Jag kan icke neka till att den gamla gummans temligen oklyftiga anmärkningar tilltalade mig understundom ganska lifligt. «Så var det icke i min ungdom» är visserligen icke något argument för, att det som nu är icke är berättigadt, men nutidsmannen, som vet att vi äro djur, skall icke glömma, att djuren äro glada oaktadt de slåss skarpt för tillvaron, och att leka är en god sak som icke en gång Gudar ha försmått. Spencer sjelf, den stora utilisten, har nyss predikat att människorna roa sig för litet, och han har haft mod förkunna för de unga utilisterna att glädjen är nyttig.

En del af vår ungdom har tillgripit sport och gymnastik, men man blir icke glad af excercisreglementen, och det offentliga uppträdandet ger en eggelse, som den besegrade åtminstone icke blir munter af.

Men vi skola se efter om de gamle äro i sjelfva verket så glada, och om icke tungsintehet är en hela slägtets sjukdom, orsakad af att vi ha varit för mycket glada förut och att ångerns dagar sedan kommit. Det fins något som ligger tungt öfver människan och gör henne olycklig, i hvilken ställning hon än må

befinna sig, och det hjälper icke att hon söker skratta aldrig så mycket. Pietisterna tro sig ha funnit det i synden, jag tror mig ha funnit det annorstädes. Man har upptäckt kroppsliga yrkessjukdomar i våra dagar, och man börjar spana efter de andliga. Det fins en kroppslig kultursjukdom, som i våra dagar börjar sticka upp i litteraturen. Jag har hittat den i Spencer och senast i Daudets Evangéliste. Det är hjernanemi, eller blodbrist i hjernan på grund af öfveransträngning. Många fall har jag hört omtalas hemma i Sverige, der personer med intellektuel sysselsättning stupat rent af. Andra hafva drabbats af sömnlöshet, hjernförslappning, melankoli, så att de måst nedlägga sin syssla för att stanna på ett sjukhus eller söka en ny sysselsättning.

Hvad betyder morfinsprutan? Hvad dryckenskapen och dess följder nykterheten och läseriet. Läseriet är en radikal metod, ty den vänder ryggen åt alltsammans och spanar mot himlen, och det må den göra, ty det fordras ett förfärligt långvarigt och mödosamt arbete till att reda ut en så trasslig härfva som samhället, och der hjälper inte att bara blåsa på den. Och de som taga befattning med den frågan och få ögonen öppna, de förlora snart all glädje, ty de kunna icke mer andas den qväfvande luften och icke se de pålångahåll hopp om ett bättre. Vår ungdom, som nu tyckes

•

ha vaknat, kan icke känna sig glad, då den ser sig född i en kongregation, der det nyttiga är ringaktadt, det onyttiga dyrkadt, der förnuft anses vara själssjukdom och oförnuftet prisas som snille. Den som fått upp ögonen och insett, att han befinner sig i en falsk ställning, der han antingen måste hyckla bifall till galenskapen, vörda det fåniga och sätta sin heder på spel, eller också gå under, den kan icke känna lifsglädjen. Den som vet, att sanningens enkla ord förbises och ändock vill gagna, den måste nedlåta sig till flärd, ty för honom fins endast ett, och det är att hans röst blir hörd*.

Kampen för tillvaron, för maten och ungarne har blifvit bittrare än förut, ty dels ha menskorna förökat sig, så att brödet är knappare, dels ha de lägre samhällsklasserna ökat sina fordringar, så att allting blir dyrare. Det är ett motiv! Men det fins en annan kamp, som i kultursamhället blifvit blodigare än eljes, det är kampen om det sociala anseendet. Socialt anseende är börd, ryktbarhet är pengar, titlar äro pengar, men allt tillsammans utgör hvad menskorna kalla lycka. I Schweiz har jag träffat de jemförelsevis lyckligaste menniskorna, ty de hade nästan alla samma sociala anseende;

* Ett försök jag nyligen gjorde att tala några allvarligt menta ord i en tidning, aflopp så, att jag därför åtnjöt mindre «anseende», än den gång jag nedlät mig att lyckas med allvarliga ting! Jag skall minnas det!

inga utmärkelser som sporrade till en hetsjagt, inga stora rikedomar som kränkte rättskänslan (väckte afunden). Jag var i en aftoncirkel, som roade sig vid bara vin och bakelser från klockan 8 på qvällen till 2 på morgonen med lekar, dans och sång; och jag kan icke säga om jag var bland fattiga eller rika, förnäma eller ringa. Jag har aldrig sett en så okufvad, glad, frimodig ungdom och ett så hjertligt otvunget sätt bland alla.*

Jagten efter anseende har två ändamål: äran och penningen, men äran är det första. Hvad äran är, det har Falstaff förträffligt sagt: ett ord! Det är en fktion, men en ohygglig sådan. Man sträfvar efter beröm af personer som man föraktar, och afundas. Dit har kulturen fört oss på sina vansinniga vägar. Det är för att icke vara sämre än andra, som en familj med 2,000 kronors inkomster köper på afbetalning ett piano för 700 kronor, som skall svältas ihop, för att sedan ungdomen skall pina föräldrarne och sig sjelfva med skalor och öfningar i kanske tio, tjugo år. Och därför skall ungdomen lära sig noterna, gråta öfver Kalkbrenners etyder, gnatas af en lärare med förstörda nerver, sitta inne med baklexor i stället för att leka, och slutligen komma i en barnkammare eller ett kök,

* Att missnöje finnes i hela verlden och äfven i Schweiz har jag i en föregående uppsats visat, dermed antydande att missförhållanden finnas som icke kunna afhjelpas med en republik. Pretentionerna hafva sålunda stigit!

under det att pianot tjenar som bord för hattar och andra ömtåliga saker. I min ungdom, som den gamla gumman sa', köpte man en gitarr för 10 kronor, och efter den dansade man, och efter den sjöng man glada och ledsna visor, och den var med ute i gröngräset och på rod-darbåtar, och att spela en vals eller ett ackom-pagnement, det lärde man sig på lediga stunder! Då var glädjen billig och den var ännu en lek, icke ett yrke eller en vetenskap, som skulle eröfras med tårar och förstörda nerver! O, du gamla gitarr, kanske du ännu kan bli ung igen! Kanske våra Bellmanssångare, som sitta med ryggen åt sina åhörare och hamra ihjel dikten, skulle komma att vända sig rätt igen, och man fick se deras glada ansigten lutade öfver den klassiska «kaffebrännaren», som icke behöfver stämmas af en stämmare som aldrig råkas hemma, och som aldrig öfverröstar sångaren. Kanske våra öron slutligen bli så förstörda af gratismusiken och fortepianot, att sundhetspolisen kommer att förbjuda dem och att läkarne slutligen ordinera gitarr!

Eröfrandet af det sociala anseendet har haft lyxen i sitt följe, och det är icke för att skaffa bröd kulturmenniskan stupar, utan för att skaffa lyx. Huru mycken lyx ingår ej i uppfostran, som gnager af sjelfva roten till lifskraften. I min ungdom lästes 3 lefvande och 2 döda språk i skolan, då ett lefvande kunnat vara nog, ty huru många komma i lifvet i tillfälle

att ens begagna ett främmande språk. Och på hvad sätt lärdes dessa? Jo, enkom på det «vetenskapliga» sätt, att man efter tio års studium af franska språket icke kunde meddela sig om de enklaste saker med en fransman, hvilket ju dock är meningen med språket. Jag förbigår med tystnad för denna gång latinet och grekiskan, ty de utgöra för sig tillräckligt ämne till satirer. Och matematik sedan! Jag läste sex böcker Euklides, trigonometri, stereometri, logaritmer och serier, och vid 35 års ålder kan jag bedyra, att i min praktik jag aldrig behöft använda mer än Regula de tri och Kedjeräkning och med det har jag redt mig bra. Min köksa, som icke kan regula de tri och inte vet hvad bråk är, kan ändock räkna ut hvad $2\frac{1}{2}$ ort kostar när skålpundet kostar $57\frac{1}{2}$ öre! Om vi söka orsaken hvarför barnen skickas i skolan, så är det ju icke för att förvärfva nyttiga kunskaper, utan för att de skola bli' så goda (det vill säga så dåliga) som de andra. Demokratien är ett samhällets försök att hålla klasserna i jemvigt, påminnande om lagen för vätskors jemvigt. När frökenreformen infördes i Sverige ströks strecket mellan frälse och ofrälse qvinnor. Det var en stor reform! Men jemvigten var störd och nu dök jungfrurna upp och ärfde mamselltiteln. Det var ju alldeles rätt, och det fins ingen anledning, hvarför en tjenare skall kallas du eller vid förnamn. Men, med den upphöjelsen i stånd, ökades tjenarnes fordringar på lyx och dermed kommo

anspråken på lika kost med husbönderna och lika klädedrägt, följaktligen högre lön, och dermed husböndernas klagomål på «dåligt» tjenstfolk. Tjenarne hade rätt! Men nu ökades också husböndernas utgifter, icke minst därför, att de unga fröknarne skulle spela piano och kamma i håret, men inkomsterna ökades icke, och deraf uppstod nöd och jemmer, som slutade med att man måste bedja bönderna om hjälp, och man fick dyrtidstillägg, — åt embetsmännen, de andra, köpmän och borgare de togo sig sådant. Men då stego prisen på alla varor och dyrtidstilläggen gingo åt till prisstegringen. Följaktligen uppstod balans och man måste låna eller arbeta mera, och man gjorde begge delarne. Och därför är man öfveransträngd, går med rep om halsen och ligger en vacker dag i sängen.

Det ligger nu i mannens natur en viss benägenhet att vilja ha hustru och något senare äfven barn. Ungkarlen, som har fullt upp att göra med att försörja sig, förälskar sig, gifter sig. Då skall han i vanliga fall börja försörja tre, ty med giftas följer en tjenare, det vill säga han måste arbeta tre gånger så mycket som förut. Detta går ännu an, ty han kan verkligen arbeta mer än förr, då han som gift förer ett ordnadt lif och icke behöfver söka enfaldiga nöjen ute. Men om ett eller annat år har han barn, och då får han försörja fem, ty med barn följer barnflicka och barnkammare. Hur går det att fördubbla sina krafter? Och året derpå sex

o. s. v. Förr då man hade pigor, som åto hvad som helst med fem kronor i månadslön, gick det bättre, men nu när de skola ha lika som husbönderna så går det icke bra! Det sociala anseendet skall uppehållas och inskränkningar få icke komma ifråga! Kan då en man sexdubbla sina krafter? Ja om han vill spränga sig som en häst under sporrarna! Men hvart tog lifsglädjen vägen?

När naturen en gång kommer att rätta dessa missförhållanden, och de lägre klasserna tränga på och jäsa som en vulkanisk grund, då springer alltsammans sönder och då först kan en ny grund läggas! Det går så småningom!

Men om vi hålla oss till närvarande förhållanden, så finna vi äfven andra orsaker till att lifvet blir så mörkt. Hvad ger man menniskan till andligt stöd för lifvet? Kristendom! Men hvilken kristendom? Kristus kunde icke vara så glad af naturen, då han varit nog olycklig få upp ögonen för det bakvända i verlden, och han gick ofta i ensamheten att låta tankar och tvifvel mogna ut. Men han var också med och var glad bland de glada, ty icke kunna vi tro att han gick på bröllop och gästabud för att bland druckna menniskor dricka och sedan predika nykterhet. De talrika förebråelser han erhöll, för att han tyckte om dåligt sällskap med tullvaktmästare och skökor, visa, att han icke var så noga på umgänget; och vid bröllopet i Kaana vardt

ju ganska skarpt drucket. Att han på söndagen föredrog promenader i naturen under lärorika samtal framför att gå i kyrkan, ådrog ju honom stort klander för att vara verldsligt, icke andligt sinnad! Och Kristus hade nog för afsigt att söka ställa om samhället på förnuftiga grunder, ty han har en hel mängd praktiska förslag, om ock han trött på alltsammans vänder sig från världen och för att hemta tröst pekar mot himlen. Han var stundom pessimist, som vi skulle kalla det, men han ville icke att människan skulle dö ifrån hela världen, utan endast att hon skulle skilja sig ifrån dess uselhet, äran, guldets, magten! Men hur har man sedan gjort sin Kristus? Icke kan han stå för nutidsmänniskan som något ideal, ty vi sakna hos honom sådana sidor, som kunde göra honom till en jmförelse. Han gick ut ur samhället; hade ingen anställning, ingen fast bostad; var icke gift, hade inga barn. Allt som binder oss vid lifvet fans icke för honom! Hvad lefde han på? skulle en socialist i våra dagar fråga? På kollekt, och när det var som svårast, på smulor från andras bord! Han tog ax af åkern och åt, står det! En sådan tillvaro erkänner icke vårt moderna samhälle och Kristus kan därför icke bli dess ideal!

Pietismens Kristus är pessimist absolut! Verlden är oss endast gifven med all dess ondskas för att härda oss mot frestelser. Jag vill nu icke tala om bibeln, som de unga få hemta ur,

ty det gamla testamentet har vackra herdedikter, som icke äro alltför mörka, men också offeringshistorier som drypa af blod; det nya testamentet är skrifvet för de bedröfvade, dock icke för att göra den bedröfvade glad, om ock det kan trösta en bedröfvad att se hur svårt man har haft det i alla tider, när man icke velat vara kejsarens vän. Men det fins utom bibeln så kallade andaktsböcker, som dragit de sista pessimistiska konsekvenserna ur kristendomen. En sådan är den vanliga konfirmationsboken Kristi efterföljelse af Thomas a Kempis. Den har endast i det glada Frankrike upplefvat mer än 1,800 upplagor. Detta måste något betyda och mer än annat tala för att hos människan måste ligga ett hemligt missnöje med lifvet sådant det ter sig, och att andaktsböcker måste smygläsas af människorna, hvilka blygas att visa sin tillfredsställelse med de sköna anordningar lysande förfäder, statsmän, snillen och hjeltar vidtagit.

Jag har icke haft någon viktigare anledning att läsa Thomas a Kempis på de sista aderton åren, oaktadt jag nog icke varit så alldeles nöjd med min verld. Jag fann nemligen icke hos honom de försök till förklaringar öfver verldens uselhet som Schopenhauer och Hartmann afgifvit. Nu har jag, då jag ville söka roten till den kristna pessimismen, som under namn af läseri i våra dagar gripit omkring sig, först af allt omläst Nya testamentet och sedan Thomas a Kempis, med hvilka båda jag för 20 årsen var intim.

Nu hade jag endast ett litterärt verk för mig, hvars alla förutsättningar jag kände. Jag visste, att Kempis var en munk som lefde och skref på 1300-talet, midt i svarta medeltiden, då alla de brott begingos, på hvilka samhället sedan upptimrades och hvilka brott ligga som lik, hvilka ge stank ifrån sig, så snart man bryter upp en jerndörr, som leder till de hemlighetsfulla hvalfven. Jag gick till verket som till en kemisk analys eller en dissektion. Det är en underfull bok! Det var det intryck den gjorde. Den är icke så tröslös som Schopenhauer, ehuru lika pessimistisk, ty den vill åtminstone inbilla den olycklige, att det är bättre i en annan värld; men hvad skall den ha för inverkan på ungdomen, det kommande släktet, som ändtligen tyckes ha beslutat sig för att icke vända högra kinden till när slaget kommer på den venstra, en ungdom, som icke har lust att bli född till världen för att beskedligt dö undan för dem, som ha lust att lefva! Hur skall man med denna bok kunna väcka mod och kraft att taga itu med det stora arbetet som förestår, då man får veta att alltsammans är elände och icke värdt att ta i. Sådana läror som dessa lär man än i dag in i ungdomen: «Fåfånglighet är att endast se på detta lifvet och icke betänka hvad som komma skall. Fåfånglighet är att älska de ting som med hast förgås, men icke hasta dit, der evig fröjd finnes!»

Och huru mycken sanning måste icke den förtviflade finna, som sett allt försök att upplysa vara fåfängt. Huru frestande för den trötte att hängifva sig åt denna stilla sorg öfver alltings ohjelpighet och fästa sitt hopp på det kommande. Och huru prägtig är icke denna predikan för de som rätten hafva, ty de få ju derigenom grassera i fred, under det att stillsamma, bedröfvade menniskor knoga och släpa för deras skull. Det är en farlig bok!

Hvilket förakt för all slags forskning i det förflutna, der bevisen om det närvarandes brott ligga gömda, finnes icke här predikadt. «En hvar hafver af naturen begär till kunskap; men hvad gagnar kunskap utan gudsfruktan (d. v. s. gillad och censurerad af prestadömet!) Bättre, är i sanning en ödmjuk bonde, som tjenar Gud, än en högfärdig lärd som betraktar stjernornas lopp, men gifver icke akt på sitt eget hjerta!»

Det är ju ett tveeggadt svärd, som med ena eggen sårar vän, med den andra fiende. Ty ofvan anförda språk kan ju vändas både mot lärdomsaristokraten, som med sitt magtspråk jäfvar det sunda förnuftet och mot den fria forskningens kämpe, som icke vill se gudsfruktan lika med tillbedjan af examinerade teologer.

Och detta: «Och huru kan man älska ett lif uppfyllt med så mycken bitterhet, underkastadt så mången farlighet och vedermöda? Huru kan väl det kallas lif, som alstrar så mycken död

och förödelse?» — «Min son, dig är nyttigt att vara okunnig om mången ting, och att anse dig såsom en, hvilken för jorden är död, och för hvilken hela världen är korsfäst.»

Att munken på trettonhundratalet skulle vända sig med grämelse och vämjelse från världen kan icke förvåna, men om nutidsmänniskan känner sig frestad att göra det, så är det blott ett uttryck af sorgen öfver att se ett lönlöst arbete på att få det bättre. Vill man därför på allvar, såsom man förebär, få människorna att vara mindre sjelfviska och förmå dem att angripa det stora förbättringsverket, då skall man icke göra dem modstulna med sådana läror, utan då skall man visa dem ut på lifvet och lära dem, att om ett misstag eller brott är begånget, det dock kan hjälpas, men om det icke kan hjälpas af oss, är det ändock vår pligt att börja, så att de kommande släktena finna något undangjordt. Och dermed förjagar man icke lifsglädjen, ty det är vackrare och större att få menskan att göra ett verk, hvars frukter hon icke sjelf får njuta än att narra henne med förespeglade hastiga resultat, som icke infinna sig, utan blott lemna ännu flera krossade illusioner!

Hastiga resultat! Se der ett af vår tids sjukdomsfenomen. Lefva för dagen såsom om världen ginge sin undergång till mötes, är en tidens lösen och tyder på att odödlighets-

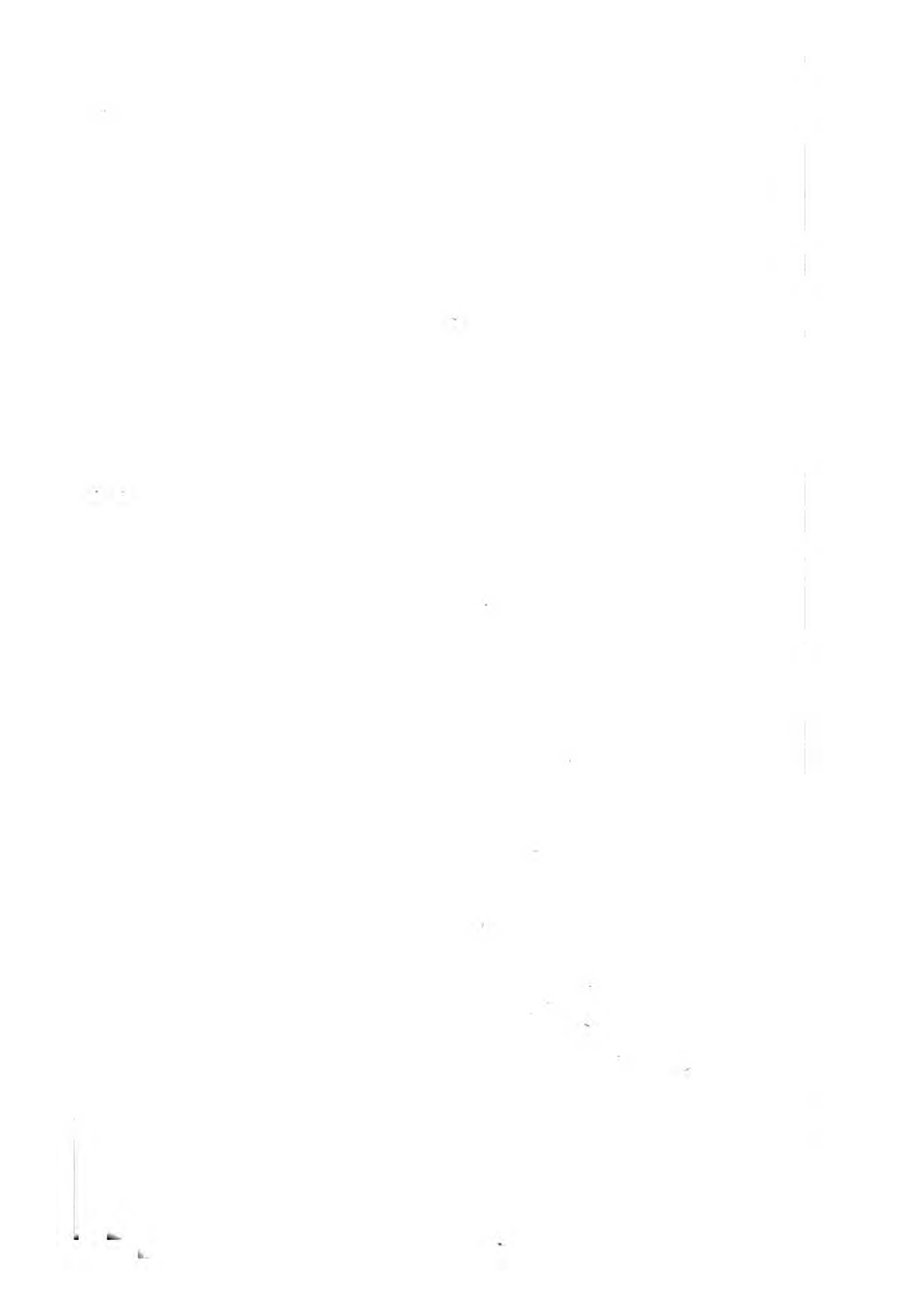
tanken börjar slockna! Det fins ingen artikel som är så efterfrågad hos trädgårdsmästaren som dvergträn. De ge frukt första året, men dö på 10 eller 15 år! De högstammiga bära ej förr än i 6:e eller 8:de året, men de kunna lefva i 200 år! Är icke detta ett symptom lika som skogarnes nedhuggande? De unga, de tro icke på den personliga fortvaron, men de tro på fortvaron i släktet, och när den tron blifvit lefvande, skola vi se en annan moral än den sjelfviska, som aftar goda gerningar och en tarflig välgörenhet i hopp om en personlig belöning efter detta. Jag har hört en nutidsman, som en afton bröt ett lag och gick hem att sofva därför att — han var familjfar och icke ville ha en sjuklig far åt sjukliga barn. Jag har sett en nutidsman, som lade bort att dricka starka drycker därför att han icke ville föda drinkare till verlden! Är detta icke moral? Men jag såg också många idealister sitta kvar till morgonen och dricka, emedan de ville unna sig lifsglädjen! Och de tro icke att det är lifsglädje att se ett blomstrande slägte växa upp under ens händer, ett slägte som skall få mera glädje af en frisk kropp än vi kunde stjäla oss till vid ett nattligt dryckeslag!

Den verldsåskådning som kallas idealism och som uppfann den lögnen, att allt på jorden var fullkomligt, att tron och hoppet voro nog, men gerningarna öfverflödiga, som predikade

en slapp sybaritism, att det icke var så farligt stäldt med våra orättvisor, att vi voro lika goda kålsupare allihop, att man dock måste lefva, denna åskådning, som var ett hopkok af glad hedendom och mörk kristendom, af rå egoism och teoretiskt missnöje med att rosen hade fått törnen, att fjäriln bara lefde en dag, att solen hade fläckar och att flickan blef gumma, denna verldsåskådning har icke gifvit någon solid lifsglädje, som den påstår, ty den har lärt menniskan att fordra det orimliga, såsom att månen alltid skall vara klar, menniskan alltid ung, könsdriften alltid vid vigör, magen alltid i skick o. s. v. Alla dessa fordringar äro ju enligt sakens natur illusioner och måste ramla. Alla ramlade illusioner medföra sorg! Derför bort med illusionerna! Utgå ifrån att solen slocknar, och du skall bli glad att den lyser ändå, utgå ifrån att vi skola åldras, och vi skola förvåna oss öfver att vi äro så unga! Och vi skola glädja oss! Derför, sätt ner fordringarne på allt, på lyx, på ära, på magt, framför allt på anseende och jag tror lifsglädjen skall komma igen. Återvänd så mycket som möjligt till naturen, gå icke med hopsnörd hals, hopknäppt bröstborg; vaka icke, när du skall sofva, och drick icke när du skall äta; kasta upp din bädd sjelf och spräng icke ditt hufvud på att hålla en husa som skall ha tio kronor i månaden och ta

provision på kaffebrödet, och skaffa dig icke hjernanemi på att få tråkiga och dyra nöjen; men lek, spring, åk skridskor, slå boll och var ung med de unga. Du skall få en sund kropp och en sund själ, som skall tro på lifvet och med mod gå i kampen, ty kampen skall komma, men den skall icke bli så vresig, så gallbitter; det skall slås friska sår, så att blodet rinner rödt, men der skall icke förgiftas, så att blodet stannar svart och tjockt! Och du skall slåss med glädje, ty din sunda kropp skall ge dig hopp om seger, och om du ligger som en slagtdad kalv, skall du ändock känna att det kittlar i venstra sidan och drar i mungipan, ty då har du lifsglädjen i nervändarna, och de hålla ut i det längsta; ja ända fram till den dagen, då vår ande får en ny luft att andas och våra själar få en annan föda, och då ha vi lifsglädjen på fullt allvar, men först då! Jag har läst för mycket af Thomas a Kempis för att få vara med om den, men jag vill ändock arbeta för den, ty jag tror på det kommande släktet!

**KULTURARBETETS ÖFVER-
SKATTNING.**

Du har varit nog oerfaren, att du i en teaterpjäs inlagt en stor inbillad upp-
täck, som du tror skall göra men-
niskorna stor glädje och stor nytta. Klockan
är sju på aftonen och vagnarne stå i en lång
rad gatan längs utåt. Salongen är i uppror
och skottet har träffat. Det är icke applåder,
som tillfalla en aktör eller en aktris, utan det
är skrik, som på ett slagfält der sårade tjuta,
segrare och besegrade slunga segerrop och
förbannelser mot hvarandra. Nu tror du, att du
har lyftat en sten från den grund, som bär
huset du vill rifva! I morgon slåss tidningarne
och i öfvermorgon vet »hela» Sverige — hvad?
Jo, att en teaterpjäs gått på den och den teatern.
Pjäsen går femtio gånger och är då beskådad
af omkring 30,000 personer, ty många hafva
såsom till exempel fribiljetterna, sett om den,
dels för dekorationernas, dels för aktrisernas,
dels för författarens skull. Den tryckta pjäsen

köpes högst af 1,000 personer. Låtom oss nu undersöka hur djupt skottet tog i det gamla pansaret, som tyckes ogenomträngligt. Riket har en folkmängd på 4,565,668 personer. Drag nu ifrån dem, som sett och läst pjesen, så få vi se om det stora talet är mycket förändradt. Så här ser det nu ut: 4,534,668. Det är bara två siffror midt i som ändrats. Skulle du ha sagt, att rikets folkmängd är 4 och en half million i rundt tal, så hade ändock de som *icke sett pjesen* utgjort 4 och en half million (och ändå 34,000 till, just dina åhörare!) Kommer då till att dessa dina åhörare endast voro Stockholmare (på få undantag när), så skall din blygsamhet nödgas erkänna, att du i detta fall endast skrifvit för Stockholms teaterhabituéer, vänner, recensenter och några till! Hur kan du då tro, att du skrifvit för hela landet, och hur mycket mindre för menskligheten? Se nu efter verkningarne af ditt förmenta grundskott! Tidningslarmet tystnar efter åtta dagar. Märker du några spår af din framfart i litteraturen, i lagstiftningen, i allmänna lifvet, i riksförsamlingen? Inte alls! Samma fraser, du hånat och fått människor att skratta åt, tryckas och talas om igen; samma lögner, du fått menskor att vämjas vid, upprepas och gå som guldmynt och vördas. Och skulle i bästa fall några Stockholmare ha blifvit väckta, så hvad betyder det! Flertalet, folket, för hvilka dina ord skulle ha varit nya,

de få aldrig höra dem. Arbetaren slutar sitt arbete klockan åtta, tjenaren är icke ledig alls, handlanden stänger icke förr än 9 eller 10, och de fyra millioner bönderna, våra lagstiftare numera, de få aldrig höra talas om att din pjes funnits. Och så tror man, att teatern är en uppfostringsanstalt för folket! Och tror man det icke, så inbillar man lagstiftarne det, eller inbillar dem, att de äro obildade, om de icke tro det.

Men en sak till. Af dem, som sågo din pjes, gingo de flesta för att se på de spelande, några för dekorationerna, några för att de icke vågade icke ha sett det sista teaterevenemanget. Hvilka blefvo öfvertygade? Jo de som trodde förut. Ingen blef omvänd! Skulle man icke kunna tro häraf, att det är omöjligt upplysa människorna! De tro endast hvad de veta; och hvars och en tro är en frukt af hans erfarenhet och hans tankar. Det högsta vi kunna göra är att reda någras begrepp och väcka de indifferentas egen tankeverksamhet. De som hafva sina åsigter färdiga, släppa dem lika litet ifrån sig som sitt rödaste guld!

Men, invänder man, kan det icke vara nog att ha tändt en gnista hos några? Jo, det får nog bli hvad vi måste nöja oss med, och deraf kunna vi se huru oändligt sakta kulturarbetet går. Res utanför staden ett par milar. Du är en ryktbar författare sedan tio år i hufvud-

staden. Tror du, att en bonde vet dit namn? Icke alls! Alltså icke läst de skrifter du skrivit enkom för honom. Vet han ditt namn, så har han det genom några smädelser han om det samma läst i en tidning! O, vi författare, som tro att vi skriva för folket! O, isynnerhet, vi teaterförfattare! Men hvad skulle vi göra der? Vi ha ju tidningarne, som är det enda folket läser, och som säljas på 1,785 postkontor under det vi endast hafva omkring 150 boklådor, och dessa i städerna.

Som de sköna konsterna anses, med stor orätt, såsom kulturens blomma, fins intet så öfverskattadt som dessa. Försök att konstruera fram, hur världen skulle sett ut om Rafael och Shakespeare aldrig lefvat? Troligen skulle den katolska världen varit mera protestantisk utan Rafaels förföriska madonnor, hvilka gifvit den kulten ett godt stöd! Troligen skulle icke så många ynglingar ha gått och Hamletiserat bort sin ungdom och mandom, om de icke förgapat sig på Hamlet; troligen skulle Drottning Elisabeth varit i verdens ögon en lågsinnad qvinna i stället för en stor herrskarinna, om icke Shakespeare skrivit Henrik VIII! Har Falstaff framkallat några nykterhetstendenser? Troligen icke, ty det man hjertligt skrattar åt, det hatar man icke. Men öfverskattningen har antagit ändå vidunderligare former; dels genom eftersägningen af dem som

frukta att anses obildade, dels genom bokskrifning af sysslolösa som gjort vetenskaperi. Gå i Louvre och se Salon Carré, der man uttryckligen tillkännager, att endast verdens största mästerverk i målarkonst äro samlade. Se då att börja med på Philippe de Champaignes döda Kristus! Den som i denna bild kan se mer än ett fult kadaver, den kan också se »kejsarens kläder!» Men den är väl målad? Den är icke det ens! Och om så vore; så blef den ju endast ett väl måladt fult kadaver! Hvar tog då det sköna vägen, som ju skulle vara konstens föremål? Fråga tyskarne! Taine och en nutidsman skulle lemna frågan om det sköna och säga så: »denna tafla visar huru man målade i det katolska reaktionära 1600-talets Frankrike på Champaignes tid, af målare, som hade Champaignes föregåenden och utveckling!» En utilist skulle inte alls bry sig om Champaigne utan vända ryggen åt kadavret och säga: »Denna afbildning har icke haft det ringaste inflytande på Franska utvecklingen, ty den har hvarken gjort Fransmännen lyckligare eller bättre! Hade målaren deremot i sin bild vetat framställa sanningskämpens öde här på jorden, då hade målningen kunnat tjena som tröst för dem som lida samma öde.»

Skall jag tala om Paolo Veroneses stora Bröllop i Kaana? som inte alls föreställer hvad den ger sig ut för, utan handlar om en fest-

middag i Venedig på 1500-talet, der Kristus på ett obegripligt sätt kommit med! Hvar är komposition, hållning, mening, idé, gode herrar estetici? Det är färg, svaren I!

Det har varit, påstår jag! Och der äro väl tecknade figurer sägen I! Godt! Men det är ju det aldra minsta man begär af en målning, ehuru väl man också kan få se mästerstycken med illa tecknade figurer? Men, hvad mer! Det är ingenting mer! Nej! Det är icke mer än väl målade och tecknade figurer! Se der allt!

Det våldsammaste utbrott af konstöfverskattning är väl Thorvaldsens museum. Hur skulle Danmark sett ut, om den store mannen icke gjorde sina vackra variationer på antiken? Skulle Slesvig kanske ännu varit Danskt. Jag tror, att Thorvaldsensdyrkan var ett symptom af det förfall, som alstras af konstdyrkeri, och den pånyttfödelse Danmark nu undergår har det icke att tacka Thorvaldsen för! Icke ett spår! Den lilla nationen behöfde förguda sig i den »Europeiska ryktbarheten» det var allt!

Men det fins äfven andra kulturens triumfer, öfver hvilka människan gjort ett fasligt väsen och hvarmed hon tror sig ha stormat himlen. Icke vill jag förringa värdet af läsa och skriva, men icke tror jag det gör en människa till ett högre väsen, och vår Svenska högfärd led ett betydligt afbräck, då bevaringsynglingarnes färdighet i dessa konster sattes på prof. Jag tror, att man kan

vara en förträfflig familjefar, en duglig medborgare och en skicklig ekonom utan dessa färdigheter; ja man kan ega den själens bildning, som icke böckerna förläna, och man kan till och med ha takt och smak utan dem. I fyra somrar umgicks jag i skogen, på hafvet, i hans hem och i mitt, med en arrendator, som var den skickligaste jordbrukare, den bästa fiskare och sjöman och jagtkonst öfverträfflig; han kände många yrken, såsom smedens, snickarens, och båtbyggarens; förstod veterinärkonst och letade brunnar, m. m. Han var dessutom kommunalman, och åtnjöt stort anseende i sin församling. Alltid hade han något att lära mig. Af honom fick jag reda på jordegendomens gifvande förmåga, skatternas natur, kommunalväsende och landtregering. Att han för mig skulle vara vetenskapsman i jordbruk, fiske och jagt behöfver jag icke säga. Hans uppförande stötte mig aldrig; han var aldrig taktlös vid mitt bord, fast han åt med knif, han sårade mig aldrig. Han hade också talanger; han kunde dansa, berätta historier, sjunga visor, spela något på harmonika och var en utmärkt värd. På fjerde året af vår bekantskap lemnade jag honom ett bref att läsa: Han måste bekänna att han icke kunde läsa skrifvet. Huru kunde han reda sig då i alla lifvets förhållanden, hvilka för honom voro af större mångfald än till exempel embetsmannens som bara kan skrifva? Han begagnade sitt minne och sitt förstånd!

Äro icke då skritkonstens välsignelser öfverskattade? Och af hvilka har då detta streck mellan bildade och obildade dragits? Jo, naturligtvis af skritkarlarne. Men skulle icke alla min okunniga väns färdigheter till utkomst i lifvet också kunna dragas som ett streck öfver alla dessa samhällets välsignade skrifverier?

Vi tala om bildning och bildade menniskor! Hvad begär kulturmenniskan af en bildad? Jo, att han skall ha galoscher när han går på visit, och näsduk med mille fleurs; att han skall ha sett sista pjesen, läst sista romanen, sett senaste taflan; att han skall kunna dölja sina tankar under betydelselösa ord, det vill säga föra ett samtal; vidare dansa, spela kort och om möjligt piano, och framför allt visa sig nöjd med allt, som göres af dem, som vilja ha allting ogjordt. Men det blir för långt att upprepa! Det som icke fordras af den bildade, det är förmågan att dra sig fram i lifvet, och vara hederlig! Är icke den så kallade bildningen, kulturen sjelf då något öfverskattad?

Så komma de stora uppfinningarne, som hvar och en helsas med brakande hurrarop i verdens 32 hörn! Den nya tiden brukar i historieböckerna inledas med kompassen, krutet och boktryckerikonsten. Nu kände Asien både kompass och krut förut, men Asien räknas icke med i Europas »Verldshistoria», oaktadt Europa endast är en koloni, förbrytarkoloni kanske från Asien.

Jag upprepar än en gång, att jag anser de stora uppfinningarne vara utmärkta i alla afseenden; men att icke de förändrat verlden så mycket som man påstår eller äro alldeles outhärliga, det vidhåller jag. Huru långt hade Fenicierna seglat utan kompass? Hade de verkligen sett Ultima Thule, och krånglat sig fram på solen, stjernorna, och landkänningar? Åtminstone vet jag än i dag en socken i Roslagen, der pojkarne bygga briggar och gå med dem till Holland och Frankrike — utan kompass! Inte vill jag därför råda någon att gå öfver till Amerika utan sådant instrument, men sjömän hafva försäkrat, att i tjocka kan man gå rundt med skutan fastän man har kompass! Jag har sjelf varit med att från öppna hafvet gå in i hamnen under snöstorm, då luften var svart. Vi hade tio kronolotsar ombord och fyra (bergade) kompasser, men vi gingo ändå fyra streck förbi hamnen och stannade mellar några stengrund, hvilka visade oss var vi voro. En gammal lots skall alltid mer lita på landkänningar, strömsättningar och båkar än på kompassens missvisningar, så att nog har den uppfinningen sina svaga punkter. Derfor är det första sjömannen gör, när han kommer ut till hafs, att ta sitt bestick, det vill säga observera solen; och den lär icke missvisa mera i Nya tidens historia än i den Gamla.

Så ha vi krutet! Det har sin obestridliga förtjenst, att ha afskaffat det gamla nobla krigföringsättet då man slogs massa mot massa. Nu ligger man i skyttgropar eller bakom buskar och sträcker sin fiende till marken under egen betäckning! Det är onekligen mycket vackert. Man spränger också berg med krutet! Hannibal lär ha öfvat bergsprängning i Alperna med eld! Dertill fordrades inga krutqvarnar, men det var enklare.

Der krutbössan absolut ligger efter är såsom jagtredskap vid den lilla jagten. Smällen skrämmer villebrådet och rödskinnen kunna icke nog förbanna Europeerna, som förstört deras jagtmarker, hvilket icke hindrar rödskinnen att med krutbössa bränna på de hvita, hvilka dock icke vilja låta skrämma sig. Men i alla händelser; hur långt går nu en Remington med hagel af den enklaste sorten? En skärkarl lossar aldrig skott på ejder och annan sjöfogel med hagel n:o 9 på längre håll än 50 à 70 fot. En storjägare som Barth, berättar i jägarförbundets tidskrift (3:e häftet 1883) att han icke kunde få död på ripor under 70 fot med n:o 9 (engelska). I samma tidskrifts samma häfte omtalas målskjutning med hagel på 40 yards, omkring 120 fots, afstånd för att utröna skilnaden i styrka mellan svenskt och engelskt krut. Hur långt gick nu medeltidens armborst? Man antager, att den skulle kunna nå fram mellan de torn som

flankerade murlängan, och det bör vara ett godt stycke.

Lubbock anför följande om de icke krutbrukande folkens kast- och slungvapen, hvilket visar att bågen, hvad jagt beträffar, kunde täfla med och öfverträffa hagelbössan. «Den nordamerikanska indianen afskjuter sin pil med sådan kraft, att den genomborrar en häst eller en buffel.» — «Kapten Grey förtäljer oss, att han ofta sett infödingarne i Australien döda en dufva med spjut på trettio stegs (60 fots) afstånd.» — «Om en hottentott, på jagt efter en hare, rådjur eller vildget, kommer på 30 eller 40 fots afstånd från djuret kastar han rackumkappen, och djuret faller vanligen alldeles genomborradt af vapnet.» — «Brasilianska indianer döda sköldpaddor med båge och pilar, men om de sigtade rakt på djuret, skulle pilen glida af det hårda skalet, därför skjuta de i luften, så att pilen faller lodrätt ned på skalet, som den då förmår genomtränga.»

Patagonierna träffa vildbrådet på 120 fots afstånd med sin bolas, bestående af två stenar förenade med ett 9 till 12 fot långt rep. Hvad skola vi säga om Australiens Boomerang, en krokig käpp, vanligen afrundad på ena sidan och platt på den andra, omkring tre fot lång och två tum bred samt tre fjerdedels tum tjock, hvilken har den sagolika egenskapen att återvända till slungaren

efter att ha träffat målet. Eller ändå bättre, samma lysande nations kastspjut, som slungades med en käpp. Cook säger «att på ett afstånd af 150 fot voro dessa indianer säkrare om målet, än vi kunde vara med en vanlig bössa.» Det vore ju något att tänka på! 150 fot med ett vapen, som icke smäller och som icke kostar något!

Måhända ett godt armborst på sin tid öfverträffade den dåliga och i fyrtio tempi laddade muskedundern? Hvem vet? Länge behöllos bågarne sedan krutbössan redan var i gång och motståndet mot nyheten var ganska långvarigt!

Saken har, som man ser, sina sidor!

Hvem vill tala ondt om boktryckerikonsten? Ingen förmodar jag, men det är här endast fråga om dess öfverskattade verkningar. Att mera lögn spridts genom tryckpressen än sanning, det vågar man påstå, ty uppfinningen togs genast i beslag af dem, som hade intresse af att hålla sanningen dold. Derfor är friheten att ha tryckpress än i dag inskränkt till städerna, och den sköna gåfvan stäld under vederbörlig uppsigt af den offentliga lögnens vårdare. Se i ett större bibliotek på paleotyperna, d. v. s. boktryckerikonstens första alster under 14- och 1500-talen. För typografer äro de roliga nog, men läs dem! Kyrkans handböcker och bibeln! Man helsar öfversätt-

ningen af bibeln som en händelse den der skulle ha gifvit andarne frihet! Vi fingo ju just i bibeln en ny ohygglig påfve, som vi ännu icke fått ner från stolen. Luthers ovettiga stridsskrifter äro uppfriskande nog, men torde för vår finkänsliga tid vara för «personliga.» Sedan kommer 1600-talet med mera teologi och tyvärr äfven juridik. En och annan filosof, hvars röst tonar bort i krigsbullret. Några fabelaktiga resebeskrifningar och rätt mycket kunglig krigshistoria; örteböcker och ekonomiska skrifter*. På 1700-talet kan man säga att boktryckarkonsten först kommer till gagns, ehuru ännu sådana män som Schiller och Goethe måste skriva med dedikations-tvång och därför icke alltid kunde tala så fritt som de velat eller bort.* Och litet läste man den tiden, ty boktryckaren, som var förläggare, kunde icke ge några arvoden, endast ett par presentexemplar, (hvilket icke senare hindrat Cottas Verlag att ta millioner på Schiller och Goethe). Huru liten skulle då verkan af deras ord vara och huru onaturligt låter det icke att Schillers Räuber och Goethes Götz väckte hela Tyskland! «Hela Tyskland» är väl en större myckenhet studenter och privatdocenter.

När vi höra talas om hvilket «ändlöst jubel» Tegnér's Frithiofs saga väckte vid dess

* En stor del af dem dedicerade till ett kopparstick af en furstlig herre, som bestått tryckning och censur.

utkomst i Sverige, så tro vi, att hela nationen sprang rusig och jublade. Jag har läst en samtida tidnings recensioner och de voro ganska svala. Och när vi nu höra talas om huru samma poem gick Europa rundt, så erinrar jag mig Goethes mycket måttliga beundran!

Hur långt sträckte sig verkan af Kants »epokgörande» Kritik der reinen Vernunft und Urtheilskraft? Litet utom Königsberg och Upsala! Fransmännen anse sig nu först efter kriget vara skyldiga att citera Kants namn! Förut kände de honom ej! Och Engelmännen? De hade sina »Upplysningsfilosofer», som gjort Rousseau och Voltaire och hela Franska Revolutionen! Hvad brydde de sig om Kants spekulationer, som sluta med en dogm! Jag vill inte tala om sådana länder som Italien och Spanien, ty der skulle man ha spärrat in honom!

När man läser Madame Staëls De l'Allemagne efter att ha i skola och Upsala erhållit en dundertysk uppfostran, så häpnar man öfver sin öfverskattning af den tyska litteraturen och filosofien! Hon skrifver om Tyskland i afsigt att presentera ett nytt okänt kulturland för sitt fädernesland. Med hvilken lätthet hon öfverskådar grumlet och blåser undan dammet! Goethes Faust recenseras som en annan teaterpjäs! Jag glömmer aldrig hvad detta sårade mig först, men roade mig sedan! Hvilken glädje att se en annan menniska, som icke led

under smärtan att nödgas hyckla beundran för ett djup, som endast var dunkel! Det var den första väckelsen till att tänka på öfverskattning jag fick!

Och ångan! Hvilka martyrer i Papin och Fulton! Och hvilket jubel sedermera! Tidehvarfvet kallas ju efter kokt vatten! Och nu! Nu har John Ericsson upptäckt, att alla jordens skogar och stenkolsgrufvor skola vara uppbrända inom en icke aflägsen tid, om ångmaskinerna få fortfara! Som han är en en man med tuber i hufvudet ser han längre än till halfmesyren elektricitet, som fordrar metaller och syror; han ser bortom trollkonsterna och får syn på solen igen, som skall bli och är den största kraftkällan, hvilken aldrig sinar, om icke hon verkligen skall slockna, men då behöfva vi inga maskiner mer! Hvaraf framgår att den nytta ångmaskinen medfört uttages af den ohjelpiga ruin den tillfogat naturens stora hushållning.

Huru farliga hafva icke de öfverskattningar visat sig vara, som nästan alltid komma betydelsen af dagens stora frågor till del. Hvad väntade vi oss af 1865? Klass-skilnadens upphäfvande, sociala reformer, kyrkliga sådana, demokrati med ett ord. Och hvad ha vi fått? Kapitalvälde med svindel, en ovärdig röstskala, stillastående och reaktion. Men vi ha också fått fördelar, det är sant, men vi ha icke fått det vi väntade, ty det få vi på andra vägar än

genom riksdagen, och det var endast det jag ville säga.

Huru har man (och jag icke minst!) icke öfverskattat arbetarfrågan? Jag trodde en tid, att samhällets väl hvilade på att rikets omkring 60,000 biträden vid tillverkningsindustrien hade ständigt och väl betaldt arbete! Det var kortsynt, ty arbetarfrågan har en helt annan rol! Arbetarens press nerifrån skall nemligen reglera det osunda i industrialismen, som ju till stor del förädlar råvaror, det vill säga förvandlar dem till i de flesta fall lyxartiklar, i några till nödvändighetsvaror. Det är sålunda arbetarnes nöd som skall forma om samhället! Arbetarens missnöje är berättigadt och det skall endast verka som ett lagligt sprängämne nerifrån, för att leda till allas väl, men icke blott till arbetarnes, som de oegentligt kallas, ty samhället består af 4 och $\frac{1}{2}$ million människor utom industriens biträden. I så måtto är arbetarefrågan öfverskattad just derigenom, att den är i sjelfva verket underskattad.

På samma sätt är det med böndernas grundskatter! De äro orättvisa och måste bort, men man skulle icke sätta hela samhällets väl på att de lyckligt lottade (= jordegarne) erhålla en lindring i skatten. Det är en half åtgärd eller ingen åtgärd alls, efter den icke kommer till stånd! Bondefrågan har deremot sin stora kulturhistoriska betydelse i, att den är en oppo-

sition mot de orättvisa privilegierna, på hvilka staden med all dess onatur och elände hvilat, dess falska kultur, dess öfvermodiga anspråk; den har sin betydelse i, att den är en rörelse till att få jemvigt i samhället, men det har troligen icke bönderna fått klart för sig under en aristokratisk ledare.

Hur har man icke begagnat Darwins lära om utvecklingen till sina ändamål? Hela det unga släktet har genom densamma blifvit optimister och anse, att vår nuvarande skenbara utveckling är en sund utveckling, och glömma att också en sjukdom kan ha utveckling, till kris med tillfrisknande eller död! Har icke aristokratien också fått sitt stöd genom samma lära, som lär att de starkaste (= de som ega medel till sitt och sin slägts uppehållande) hafva rätt, och att aristokraterna genom att skydda sin afvel i generationer genom jordegendomsbesittning, fideikommiss och ärftlig tillgång till inbringande sysslor, utvecklats till en fullkomligare art! Hafva icke nutidsoptimisterna i hans lära fått stöd för den hjertlösa meningen att de svaga *skola* gå under, att det är deras skyldighet att gå under, och att det är orätt att skydda dem? Har icke en sådan menniskovän som Spencer snärjt sig i den sofismen, att de för tillfället förtryckta äro de svagaste, ehuru de, om naturen fått verka, varit de starkaste, och gå icke arbetarne, hvilka af naturen äro de

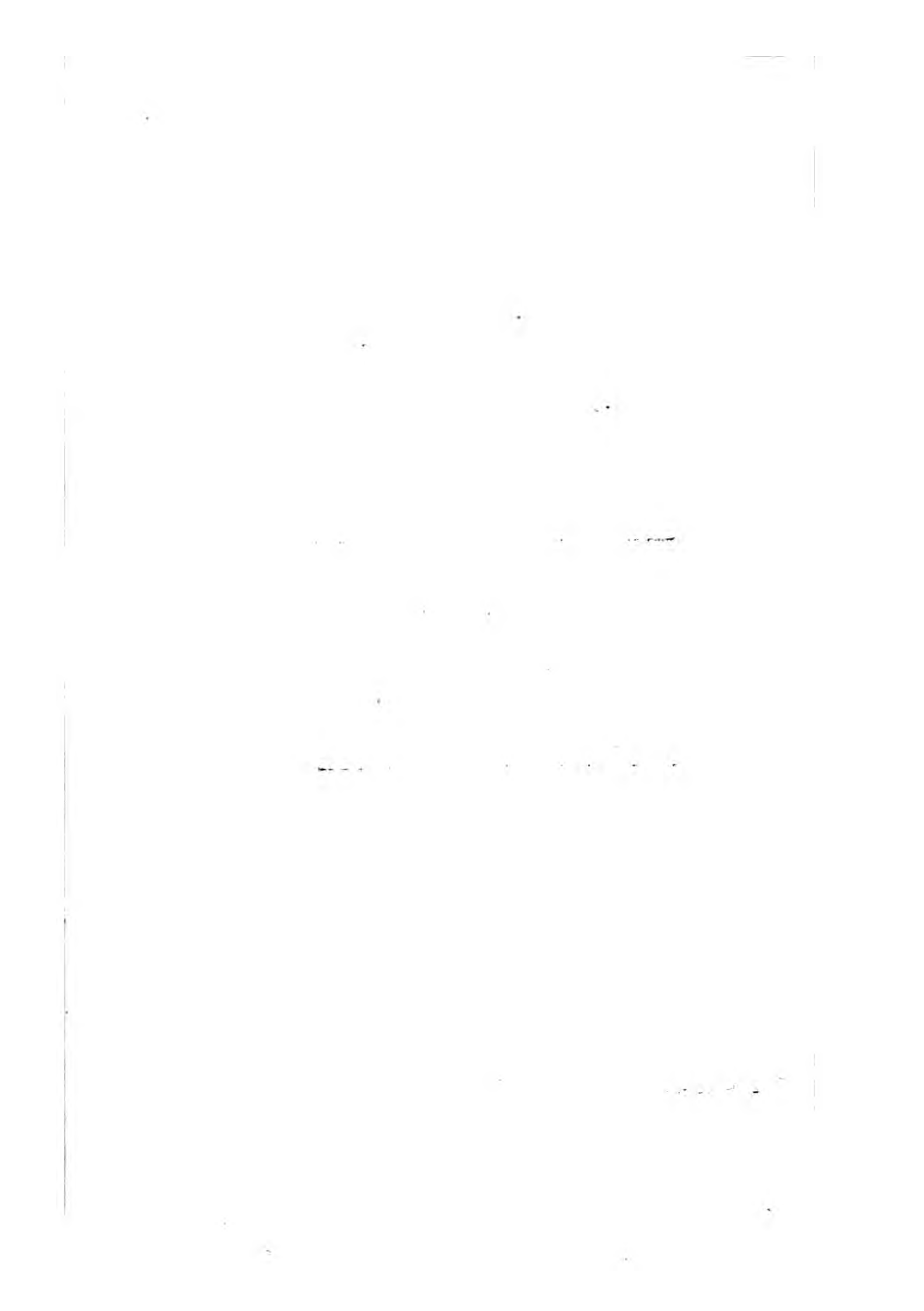
starkaste, först af alla, under i en ojemn strid, der de bleksigtiga och enerverade genom vapenmagt hafva skaffat sig en skenbar styrka, som icke är deras?

Låtom oss sålunda på grund af allt detta icke öfverskatta, vare sig vi se framåtskridande eller kräftgång, ty derigenom bespara vi oss illusioner, hvilkas krossande förlama vår kraft.

Det går framåt, framåt mot kris, det vågar ingen förneka, men det går icke så fort. De gamles hjernor hade stannat af trötthet efter krossade illusioner, men de ungas gå så mycket fortare. Det är en oskön tid vi lefva i, men den är gruffligt nyttig! Låtom oss dock icke öfverskatta verkningarne af vårt arbete, så att våra barn icke bli lika desillusionerade och trötta som vi!

NATIONALITET OCH
SVENSKHET.

Begagnande mig af den rättighet som detta mitt tidningsskrifveri skänker mig, nemligen: att få nedsätta tankar i tidens frågor utan att behöfva inlägga dem i skönlitteraturens konfektsaskar, att få gå med knifven ända in i dödköttet utan att känna obehaget af att ha skurit någon frisk, att få språka, utan att hålla tal, och få skriva, utan att författa, utan att uppträda för öppen ridå, utan att ha magistrar som utfärda betyg öfver framsteg, utan publik som väntar att bli road, vill jag nu upptaga några gamla trådar och njuta af nöjet att få fortsätta der jag sist blef afbruten af hvisslingar. Jag har sålunda till-egnat mig predikarens rätt att få ta om, och tidningsmannens att käxa, och det är godt det, ty det fins saker, som icke kunna sägas nog ofta. För att bespara mig obehaget af att bli interviewad om hvad jag menar, hvilket blifvit en följd af tidens fordran på att få höra författarens egen mening, då han lagt en hop ord

i andras mun, vill jag genast i början förklara att meningen med denna uppsats är att visa det Svensken är en Europé, med Europeiska rättigheter och skyldigheter, och vill jag dervid framhålla att svensken, om han vill utväxa till verldsborgare och tellurian, först måste lemna sina små synpunkter öfver det stora företrädet att vara Svensk, hvilket alls icke vill säga att han skall låta äta upp sig af en annan nation, eller af fåfånga lemna sina vanor och bruk, hvilka natur och klimat hos honom framkallat, och icke heller, att han skall taga utlandets små lysande fel i utbyte mot sina egna verkliga företräden. Min uppsats är sålunda i all välvilja en gensaga mot den skadliga patriotismen, som hindrar utvecklingen genom att oupphörligt ställa upp våra stora minnen från förflutna våldstider såsom mönster för vår ungdom; som vill i det Nordiska finna något säreget, som skall strängt söndra Norden från de andra Germaniska stammarne, och hindra den sammanslutning, hvilken ensam kan hindra en annektion, och som är framtidens önskan.*

* Sedan jag nedskrifvit min första uppsats om det allmänna Missnöjet har Nils Nilsson arbetskarls skrifter råkat i mina händer för första gången! Stor blef min öfverraskning att i ett svenskt arbete, mest skrifvet för tio år sen, återfinna mina tankar om samhället, men utredda på ett öfverlägset sätt. Jag skyndar sålunda, med tidningsmannens rätt, att låna de tankar jag af honom behöfver och hembär för-

Denna min uppsats blir alltså, som kanske hela mitt kommande skriftställer, en delvis gensaga mot mycket i mina egna föregående skrifter, ty vår uppfostran börjas ju först då, när vi hunnit arbeta bort hela den förfärliga uppfostran vi fått!

Länge har jag, som bekant, förföljt frågan om nationalitet och särskildt om Svensk nationalitet. Blindvis har jag gått fram och vräkt hvad som icke bort vräkas, behållit hvad som icke var värdt att behålla. För att få en rätt syn på saken har jag sedan sistförflutna års höst hållit mig på afstånd från fäderneslandet, sökt att dels först bland landsmän och utlänningar i främmande land låna deras ögon, och anställa jmförelse och slutligen i ensamheten utan att på tre månader hafva talat vid en svensk man, eller på sex månader läst en svensk tidning, med lugn tänka öfver hvad jag sett och hört. Äro mina tankar om mitt hemland och mina landsmän mera fördelaktiga än sanningen skulle medgifva, då är detta ett fel, som härrör af den naturliga saknad man känner efter det land, der man är född och uppvuxen, der man lidit och njutit, och då är väl det felet något ursäktadt.

* * *

fattaren därför min djupa tacksamhet, erkännande min stora förbindelse till honom i många fall, men icke rörande hans idealstat, som ännu är mig motbjudande emedan den dödar — andens frihet,

Det arbete, som för närvarande pågår i Europa i och för utredandet af nationalitets-sakerna, är af en dubbel natur. Det är som att titta in i ett qvarnverk, der somliga hjul gå framåt och andra bakåt, utan dock att det hela upphör gå framåt. Det är bedröfliga syner man stundom ser. Huru lider icke det lilla Finland under de förfärliga slitningar som olikhet i nationalitet der framkallar! Det lär vara ett tillstånd som är upprörande: familjer söndras, vänskapsförbund slitas och makar skiljas. Hela det stora arbetet på gemensam fredlig utveckling står nästan stilla, och de bästa krafter förspillas under fanatiska strider om — om något som endast framtiden i fjerran kan lösa. Detta är eröfringens, annektionens förbannelse. Ur-innevånarne, Finnarne, som med våld togos af en Svensk konung och tvingades bli svenska undersåter, hafva utvecklat sig sjelfständigt med bibehållande af språk och rasegendomligheter och hafva vaknat till sjelfständighetskänsla, finna sig vara ett eröfradt och till Ryssland bortskänkt folk, som till ersättning för den svenska »kultur» det fått, fått i alla tider spela den stackars bondens rol i schackspelet, att skickas före och sablas ner, blott för att svenska konungar von Zweibrücken, von Holstein och de Béarn, skulle få några lysande blad i historieböckerna! Svenska lycksökare hafva begagnat Finland som ett tacksamt fält för sina exploita-

tioner och man måste skämmas öfver sådana landsmän (obs. Svensk-Svenskar, icke Svensk-Finnar!), som då de på vissa banor icke kunde komma fram hemma, gifvit sig öfver Botten för att göra lycka, och der i det fremmande landet uppträda och ockra på en upprörd sinnesstämning, för att lätt burna af den väldiga strömmen vinna en popularitet, af hvilken de förstå att slå mynt och sedan vända landet ryggen. Den svensktalande befolkningen i Finland framhåller alltid och ädelmodigt de välgerningar Finland åtnjutit af Sverige, hvilka skulle bestå i ett barbariskt språk taladt af 4 och $\frac{1}{2}$ million människor, skydd (!) för Rysslands invasioner, och en kultur, det vill säga embetsinstitut under form af universitet, vid hvilka Finnarne haft nöjet underhålla öfvertaliga svenska professorer, för hvilka icke plats fans hemma. Svensk-finnarnes ställning är kanske lika beklagansvärd som Finn-finnarnes, dock icke så förödmjukande, och deras motiv, att de med sin motrörelse vilja hejda Rysk kultur med Svensk, mottages af de unga Finnarne med den invändning, att den nya Europeiska kultur, som, sedan öfverdrifterna blifvit modererade, kommer att från Ryssland strömma in öfver Finland, icke är Rysk Sarmatism utan Europeisk pånyttfödelsekultur med en frigörelse af alla andarnes band, som Sverige med sitt aflägsna läge icke kan skänka förr än det, och mycket långt

fram i tiden, frigjort sig sjelf. Och de unga Finn-finnarne tro icke på Zardömets framtid, hvarför ett Ryskt Finland i framtiden för dem är detsamma som ett fritt, parlamentariskt, emanciperadt Finland, hvilket icke som hittills skall sitta i efterhand och få aflagda kläder från Sveriges långsamma utveckling. Det är ett smärtsamt födelsearbete och det är en sorgens syn detta, men det skall gå en gång, ça ira! Som allt annat.

Skall jag tala om Norges-Sveriges, för oss, än sorgligare slitning! Det fins dock midt i dessa mörka tider stora ljusa punkter. Det ser ut, som om Norge höll på med ett ensidigt försök att komma till nationalitet, till frigörelse från Skandinavien, men det är ej så! Vägen går genom nationens sjelfbestämmelserätt till folkvälde och från folkvälde till folkförbund, fria aftal mellan folken och inga fideikommiss- eller familjefördrag. Jag vill lemna Slesvig och Holstein, Ungern och Irland och till och med Elsass och Lothringen med den fasta tron, att när orsakerna till missnöjet fallit bort, hvilka ju bestå i öfvervåld, sådana som fria folk aldrig skulle komma på idén att utöfva, äfven frågorna om nationalitet skola bortfalla. När Preussen (= Tyskland) och Frankrike en gång upphört att vara stora sträckbänkar som staterna nu äro, då skall Elsass och Lothringen hvarken vara Franskt eller Preussiskt, det skall

endast vara Elsass och Lothringen, och så med alla de andra!

Den som ännu tviflar på möjligheten af en anslutning till ett stort Europeiskt statsförbund, en gång i framtiden, med folk talande olika språk, den skall se Schweiz, der experimentet redan är utfördt och lyckadt. Der får man på samma bantåg ha att göra med franska, tyska och italienska talande tjänstemän och vid Edsförbundets assembléer i Bern talas de tre språken och äro mest förstådda af alla, och någon befarad osämja mellan nationaliteterna har ännu icke uppstått, ty, och deri ligger hemligheten, hvarje kanton har fått behålla sin frihet! Det är därför också som Europa flyr till Schweiz, när det vill göra något för menskligheten godt, det är därför Alabamafrågan afgjordes i Génève, det är därför den internationella post- och telegrafbyrån sitter i Bern, och det är därför den stora fredsligan, mensklighetens och århundradets vackraste tanke, bakom hvilken just det Europeiska statsförbundet ligger gömdt, har sitt säte i Génève. Det duger icke säga, att Schweiz har så gamla historiska förutsättningar för att kunna lefva lyckligt i ett sådant månggifte, ty det är endast de fyra urkantonerna som äro urgamla och de 21 andra kantonerna äro jmförelsevis unga såsom kantoner, ja några icke äldre än sedan 1815. Schweiz är Europas bättre jag, dess

samvete som lemnas respekteradt, ty, det är ingen hemlighet för världen, att Schweiz icke kan med sin milis försvara sig. Det lefver endast på Europas rättskänsla, på en nåd, som skänkes den af det allmänna rättsmedvetandet, hvilket ännu dock tyckes lefva hos den Europeiska menskligheten.

Rörelsen i det nationela sträfvandet är som jag ofvan anmärkte tvåfaldig, ett skenbart söndrande som slutar med allmän association grundad på fritt aftal. Och vi skola vid alla tillfällen märka, huru det icke är hatet mot nationen, utan hatet mot våldet, som ligger bakom allt nationalitetshat. Sålunda hatar Elsassaren icke tysken, utan Preussaren, med Preussaren menande sekulärning, som föra krig såsom man drifver affär; och till och med sådana patrioter som Erckmann och Chatrian foro icke ut mot Tyskarne, utan alltid mot Preussarne, hvilka de hata lika djupt som och i sammanhang med Napoleon och hans Franska-Preussare. Aldrig ha väl Norrmän och Svenskar (jag räknar icke de olycklige som lida af hjernförbening!) känt sig så dragna till hvarandra, som just nu i dessa schismens sorgliga dagar, ty de känna, att människans högsta goda står på spel och att det kan för en lång tid, dock icke för alltid, förloras. Det är icke Sverige som Norge hatar, det är Svenskt tyranni, i synnerhet när det hotas med utländskt i bakgrunden.

Låtom oss därför arbeta på nationelt oberoende, ett oberoende som icke består i att advocera till oss Norges konungasagor eller Islands Eddaböcker, icke i att skryta med förgångna tiders ogerningar, men i att vara oss sjelfva, utan att vara oss sjelfva nog — som Peer Gynt!

* * *

Fins det några specifikt svenska nationaldrag, något specifikt svenskt lynne? Låt oss först höra hvad grannar och utlänningar mena och lemnom de gamla anteckningar som Lagerbring gifvit vingar, och hvilka som bekant handla om afund, brist på laglydnad, kryperi för utlänningen och så vidare. I den samtida grannlandslitteraturen har jag lagt på minnet tvenne utlåtanden om Svenskarne som jag funnit något omotiverade. Den förträfflige, manhaftige författaren till Garman & Worse, har tagit som typ för Svensken en försupen gesäll! Der ha vi dryckenskapen! Men nu är saken den att hela menskligheten super! I Skottland och England supa till och med kvinnorna, i Frankrike befolkas dårhusen af absintörer, och för icke länge sen uttalades offentligt att Tyska nationen var försupen! Jag tror, efter hvad jag nu sett, att Svensken icke super mer än andra nationer. Svensken är fattig och måste ha

sitt rus billigt, därför får han ta dåliga drycker, som antingen slå ner honom eller göra honom vild, men icke glad. Det är sålunda en ekonomisk fråga. I den i själsanalys så otroligt fina romanen från Danmark Fru Marie Grubbe säges i ett längre anförande, att Svensken är lättsinnig så att det stinker af honom och att han är falsk. Hur vet den värderade författaren, att Svensken är lättsinnig då han aldrig varit i Sverige? Jo, han slutar af det förhållandet, att svenska makar begifva sig till Köpenhamn för att erhålla skilsmessa. Men detta är Svenska lagens fel, ty den är ännu nog grym att fordra det ena parten lemnar landet och låter lysa efter sig, och Köpenhamn är nu den närmaste utländska ort der den missnöjde parten kan på konsulatet afgifva sin förklaring, att han eller hon icke ämnar fortsätta äktenskapet, ty de andra alternativen, att anklaga hvarandra för brott (hvilket är så svårt, då i de flesta fall intet brott är begånget) eller underkasta sig ett års skillnad i säng och säte med förödmjukande varningar af presterskapet, underställer sig icke gerna en vuxen människa. Men nu är författaren till Marie Grubbe Darwinist och borde sålunda icke anse ett äktenskaps upplösning osedligt, utan snarare finna ett olyckligt äktenskaps fortsättande vara osedligt! I Schweiz, kantonen Vaud, der »sedligheten» står högt, upplöstes år 1883 omkring 70 äktenskap

på en folkmängd af omkring 270,000 innevånare! Månne icke just därför sedligheten står högre der än annorstädes. Och en sak till! Lättsinne! Hvad är det? Stark natur, skulle Darwin säga! Kinesen anses vara den lättsinnigaste af alla nationer. Hvaraf beror det? Jo, säger en fysiolog, emedan han dricker så mycket té! Är nu sedligheten beroende af sådana yttre omständigheter, då faller den under fysiologien och icke under moralen.

Den andra anklagelsen för falskhet är en sådan vanlig anklagelse, som alla rivaler rikta mot hvarandra. Dansken vet nog, att Svensken har samma omdöme om Dansken, ehuru han vid ett besök i Danmark vanligen kommer hem till Sverige med mycket höga tankar om sina goda grannar! Jag har dock hört samma anklagelse mot Svensken af en Tysk kavalleriofficer, som var nog oartig, och efter segerruset öfvermodig, att hemma i min bostad i Stockholm säga mig i ansigtet, att Svensken spelade en ful rol under sista Fransk-Tyska kriget, ty han trodde så fast, att han skulle ha Svensken (och Dansken naturligtvis) i ryggen, om han förlorat de första bataljerna mot Fransmännen. Att hans dåliga tankar om Svensken sedan icke blifvit minskade, förundrar väl icke, då han såg Svensken före kriget votera med Fransmannen, men efter detta lands olyckor sluta sig till den segerrusige Tysken och öfverge sin

gamle vän, numera olycklig och sörjande. Svaga människor nödgas ofta använda list, då de ju sakna kraft. Svensken är svag och tvingas därför begagna sitt goda förstånd mot öfvermagten. Men man skall också taga i beräkning, att folkens öden ännu icke styras af folken, utan af ett litet försvinnande sällskap diplomater, hvilka ju ega sin största merit i att vara falska!

Som korrigerung af detta ofördelaktiga omdöme, från Danskens sida, måhända härledande sig af Svenskens tillbakadragande under kriget 64, vill jag anföra ett helt annat från en utmärkt norsk siare. Han har funnit något ridderligt hos Svensken, och detta just i hvad många svenskar anse som ett fel, nämligen i hans ofantliga undfallenhet för utländingen. Denne norrman fann verkligen något storartadt i den gästfrihet Sverige visat Norge, då Sverige till exempel, för att börja med 1866 års utställning gaf norrmännen sina pris, fylde sitt museum med norska taflor, anställde Dietrichson vid sin konstakademi och sitt nya museum (som byggdes af en tysk); huru Sverige öppnade sin första (kungliga) scen för Ibsens «skandalpjäser», som norrmännen sjelfva knappt vågade spela emedan de innehöllo personligheter, huru svenska operan och musikaliska akademien stodo tillbuds för norska sångerskor, huru svenska studenter fylde sin sångrepertoar med norska sånger och huru

i hvarje svenskt hem Björnson och Kierulf voro hemma såsom hos sig, under det att de infödda svenskarne behandlades såsom styfbarn. Om nu en välvillig sinnesstämning dikterat detta och funnit något ridderligt i detta, så har Svensken, om han är uppriktig, endast deri funnit ett nödvändighetens tvång, då han ej hade något eget att komma med, och mången har i denna ridderlighet funnit just ett drag af det der vördandet af utländskt och åsidosättandet af eget.

Ty hos Svensken finnes en underlig sammansättning af kärlek till sitt och ett underskattande af sitt! Han älskar sina stora minnen, men är hård mot sina egna barn! Han vill så gerna vara Svensk, men på samma gång erkänner han icke gerna något Svenskt, förr än utlandet erkänt det förut. Det är i denna punkt man skall råka på hans mycket beryktade afundsjuka mot egna: den »kungliga Svenska afundsjukan.» Hvad skall man nu säga om denna! Är den en last såsom vi så ofta vilja påyrka, en last, egendomlig för Sverige?

Jag tror det knappast, men kan icke, af helt naturliga orsaker, frigöra mig från den tanken, att en sådan last finnes till, och jag har sökt en förklaring på saken utan att därför vilja ge något försvar. Svensken är undansatt, därför att hans land ligger undan. Han

kommer till utlandet och får aldrig höra sitt land nämnas, aldrig se det i tidningarne,* och när han vill tala om det samma för utländingen, visar denne en sådan tankspriddhet, som om han vill säga, att man satt och ljög om något sagolikt land, som icke fans, eller om hvilket man icke behöfde ega kännedom. Europas öden afgöras utan att han frågas till råds, och han har lidit förödmjukelser i alla tider. Svensken är förödmjukad och tyckes mig något ha förlorat tron på sin kraft, sin förmåga! Han tror sig icke om något, och deraf kommer också hans omtalade brist på företagsamhet. I många fall saknar han rent af sjelfkänsla! När nu under denna rådande misstillit till sig sjelf, någon landsman stiger fram, ja, då tror han icke att denne skall duga något, eller kanske det mest är af fruktan och blygsel att se honom misslyckas, han bemöter dennes sträfvanden utan uppmuntran. Men har han väl lyckats, då är han glad att få erkänna honom och ser med tacksamhet på den, som spridt glans öfver hans lilla land. Det är ju ett mycket enkelt förlopp, men min förklaring må ju gälla hvad den kan. Men när Svensken åter känner sitt missmod, sin misstro mot sin förmåga och rent af finner sig krossad under utlandets konkurrens, då tar han upp sina stora minnen och

* Nu har han fått det — genom Norge!

med dem sveper han sig, för att dock känna, att han en gång varit något! Detta är *en* sida af jubelfesterna; de hafva också en annan, om hvilken mycket är taladt. Ty rifvandet i stora minnen antyder skryt och kan verka förlamande på dem som nu arbeta.

Svensken vill framför allt vara Svensk men vill också gerna vara utländing, skada blott att han icke vill höra mera talas på allvar om att han är utländing-Europé. Och dock är Svensken mer Europé än andra Europeiska folk! Ja! Engelsmannen födes engelsman, med Franskförlakt och något Tyskhat; Fransmannen födes fransman med Tyskhat och Engelskt förlakt; Tysken är tysk med omvexlande Franskhat och Rysshhat. Tyskarne lära sig på sin höjd ett språk utom sitt eget, Engelsmannen nästan intet. Fransmannen intet.

De läsa alla dessa folk, exclusiva Franska, Tyska och Engelska läroböcker, och anse hvar och en sitt land vara jordens medelpunkt. Deraf ensidighet och nationalitets-skryt. Svensken deremot sitter i sin afstängda vrå; låter de stora nationerna utföra dyrbara experiment, som han sedan begagnar; Svensken lär sig alla tre de stora språken; väljer i tre litteraturer, tre filosofier, utan några större fördomar, och tar det bästa. Det är ju en ganska förmånlig ställning och som också måste göra honom mera universel än de andra nationerna. Derfor,

när han kommer i fremmande land är han lika hemmastadd med Fransmannen, som med Tysken och Engelsmannen, oaktadt han kan känna sig mera dragen till den ena eller andra; det beror på individen han träffar, eller på hans egen individualitet.

Svensken har sedan långa tider bäst funnit trefnad med Fransmannen och älskar icke ogerna höra sig nämnas Nordens Fransman. Hvadan kan detta komma, att den egentligen lyrisk-romantiska Svensken mest finner sig dragen till den strängt förståndiga Fransmannen, som är nästan i saknad af all romantik. Är det därför, att han hos honom finner hvad han själf saknar, eller är det af något befryntadt i ättledning och smak, eller är det deraf, att Svensken under århundraden insupit Fransk bildning, som sedermera gifvit hela hans rigtning något Franskt? Och hvarför känner Svensken sig mer slägt med Fransmannen än med sin broder Tysken, hvars språk är syster till hans! Orsaken må väl sökas deri, att Svensken icke är så exklusiv german och Fransmannen icke så exklusiv (utom i vissa fall) fransman. Frankrikes befolkning är ju en blandras af romare, vestgoter, kelter, franker och nordmän. Franken var af germanisk härkomst och har ju äfven gifvit landet dess nya namn. (Erckmann och Chatrian hafva i sin stridsskrift mot Preussarne Le Banni visat sig vara fullblodiga sen-

timentala germaner.) Svensken är äfven en blandras af kelt, fris, got; och hela hans bildning ifrån lands- och staðslagarne äro germaniska, hans kyrkolag romersk; hans hof ha varit tyska och franska, hans högre undervisning romersk. Hela hans utvecklingshistoria är så universelt europeisk, att han därför numera, då han, också gripen af nationalitetssträfvandets ström, söker att samla minnesmärken efter sitt förflutna, endast finner spår af all verdens kulturer. I stället för att känna sig sårad af detta och fattig, borde han känna sig stolt, men det gör han knappast. Aldrig har jag fått en så klar bild af vårt förgångna och dess utvecklingsstadier, som, då jag för några år sedan, under ett tremånaders dagligt umgänge med en bildad Japanes sökte gifva denna en föreställning om vår svenska kultur och dess upprinnelse. En Japanes, menar man, har sneda ögon och kan icke se saken rätt! Ja, om man så vill. Men denna det yttersta österns son hade gjort om hela sin uppfostran i Italien, Tyskland, Frankrike och England och var mer Europé än vi alla, ty han hade inga af våra fördomar och hade börjat sin Europeiska bildning utan några meningar eller omeningar och utan några nationela hänsyn, och Japan hade han lemnat så långt bakom sig, att han, då han af sin regering skulle återkallas, endast väntade sig komma till ett nytt Europa.

Jag började med att föra min gäst ut i hufvudstaden, der jag skulle visa honom hur en svensk stad såg ut. Han började med den iakttagelsen, att Svenskarne icke voro blonda, såsom man sagt honom. Han fann vidare, att de alla voro klädda såsom man är klädd i Paris, Bryssel, London och Berlin, och han fann gatorna och husen likna alla andra Europeiska städers. Han bad mig visa sig en Svensk byggnad. Jag visade honom Slottet. Det är ett Italienskt palats, invände han, med dekorationer från Grekiska och Romerska byggnader. Jag visade honom Riddarholmskyrkan. Den liknar en gotisk pagod, menade han, med påbyggnader i renässans. Det kunde jag icke förneka. Men så ledde jag honom ner till Nationalmuseum. Han sökte i sitt minne efter ett Venetianskt-Florentiskt palats, ty han hade sett hela Europa, som jag endast läst om. Han kunde icke finna namnet, men han betviflade husets, stilens Svenska ursprung, hvilket jag icke kunde draga i bevis, då det var bygdt af en tysk. Men så ledde jag honom in i huset. Vi började på nedra botten. Vårt barbari, våra stenyxor, menade jag, skulle väl då få vara Svenska, och jag pekade med stolthet på våra an-yxor. Han var nog artig icke betvifla deras Svenska ursprung, men han meddelade samtidigt, att dylika hade man också i Europa. Så kommo vi till brönssakerna! Jag visade honom

gjutformarne! Han trodde mig, men menade att bronsgjutning icke var något särskildt för Sverige. Vi kommo till Jernåldern, och jag lyckades få fatt i några runor, mot hvilka *han* icke kunde invända något. Men sedan var det slut. I medeltidens messhakar, altarskåp och kyrkliga kärl fann han endast gotik; i Vasatidens smycken och väfnader renässans, och i 1600- och 1700-talens minnen endast barock och rococo, och sedan Louis XVI och Empire, hvilka stilar både i möbler, kläder och smycken, gingo igenom hela Europa.

När vi kommo ut igen stannade han vid Oden och Thor och frågade, hvad de skulle föreställa för Romare; han gissade på Jupiter och Vulkan. Jag upplyste honom, att de förestälde Oden och Thor. Han anmärkte, att de sågo så nya ut. Jag svarade, att de voro gjorda i nyare tid. Han frågade, om man ännu trodde på dessa Dioser, efter man reste bilder åt dem. Jag svarade, att man icke trodde på dem, men att man ändå roade sig med att afbilda sådana ibland. Det förstod han icke alls! Jag kunde icke svara honom mera. Då frågade han, om icke Sverige bekände den Judiska religionen. Jag anmärkte, att Sverige bekände Kristendomen, som visserligen var en ursprungligen . . . Judisk sekt, hjälpte han på; Ja! Det var den Svenska religionen! Derpå frågade han om Svenska nationens härkomst. Jag måste med

skam erkänna, att vi voro från Asien. »Slägt! alltså!» sade han. — »Kanske på långt håll,» sade jag, »men vi ha några bröder, som heta Finnar, hvilka påstå sig vara kusiner med herrarne!» — Han kände den Ural-Altiska stammen och dess grenar in i Europa. Jag förde derpå gästen på Operan, der han fick höra en Italiensk opera, på Dramatiska Teatern, der han fick se en fransk komedi. Han for till Upsala och tog kännedom om undervisningen, hvilket var honom lätt, då de flesta läroböcker voro affattade på lefvande språk.

Resultatet af allt detta blef, att han fann Svensken vara en Europé helt enkelt i nivå med den Europeiska bildningen och med Europeiska fördomar. Och det är allt hvad jag sedan funnit bekräftadt. Men något Svenskt-Svenskt kunde icke vi utleta och deröfver fann han icke något att undra, ty hela kulturen är ett stort ändlöst samarbete. Han hade varit i England och sökt engelskt, men endast funnit antik, gotik, renässans, rococo, och så vidare. Han hade varit i Tyskland och funnit detsamma, och han, som jag, var icke säker på om gotiken är af franskt, tyskt eller nordiskt (normandiskt) ursprung, men han hade sett spetsbågen användas i Indiska byggnader. Antiken kom från Rom, men allt romerskt kom från Grekland, och Grekland tog sitt från Asien och Egypten. Den tyska operan, öfver hvilken

den stora nationen är så stolt, hvilar ytterst på den Italienska, och den Italienska på kyrko- och folkmusiken. Hvarje litterär företeelse har sina rötter långt in i tiderna och finnes, om man lägger den under mikroskop, bestå af atomer plockade på alla Europas allmänningar.

Bildningen är mensklighetens, och Sverige har äfven sått in i verldsbildningen tankefrön, från män som Linné, Berzelius och John Ericsson, men dessa män hade också lånat sina första tankar från andra nationers män. Det hela är ett beständigt utbyte, ett enda kolossalt samarbete!

Ville jag nu, efter väckelser i utländingens sällskap, efter senare studier och nu på afstånd med temligen lugna blickar, öfverskåda vår Svenska bildnings skeden och ingredienser, så skulle de få följande perioder, med följande rubriker, hvilka en gång kunna tjena till stommen eller innehållsförteckningen till en Svensk Etnografi. Men med allt detta har jag icke förnekat, att något svenskt finnes, såsom små egenheter i lynnen, vanor och språk, jag har endast velat visa, att »Vår bildning står på ofri grund» och att »barbariet blott en gång var fosterländskt», hvilka kända meningar alltför ofta och med orätt blifvit tagna och citerade såsom poetiska talesätt, ehuru de äro rena sanningen.

Svenska bildningens urämnen:

Asiatiskt ursprung.

Svensken har i likhet med de andra Indo germaniska stammarna en gång i tiderna så småningom dragit sig från det urgamla Indien (Hindostan) till Europa. Sanskrit är moder till såväl Grekiska som Svenska språket. Vid utvandringstiden hade alla en religion, dyrkan af naturkrafterna solen och, kanske senare, elden. Spåren af denna kult lefva ännu i Midsommarsbålen, som vid sommarsolståndet än i dag tändes såväl vid Medelhafvet som Lac Lemman, Kattegat och Östersjön. De Indiska Vedaböckerna innehålla urkunderna till den äldsta gemensamma Indo-germaniska religionen, ur hvilken så väl Olympen som Walhall leda sitt ursprung.*

Thorsdyrkan synes vara äldre än Odinskulten och Thor var ingen annan än Indra, himmelens herre, af kelterna (Druiderna) kallad Tarann-dundraren. Kelterna anses vara de Indogermaniska förtrupperna i Europa, hvilka

* Se Svenska Folket sid. 170 der Wallmarks sammanställning refereras.

- länge bibehöllo den ursprungliga naturkulten i lunder och med menniskooffer. Till Thors- och Druidkulten hör den skara af andeväsen, som än i dag lefva hos oss under namn af elfvor (och tomtar). * Ett annat minnesmärke från gemensamt Indiskt ursprung är det bekanta tecknet hak-korset, hvilket träffas på smycken och vapen öfver hela Europa. Det kallas i kinesiska lexikonet Swastiska och tecknas der än i dag precis som jag nyligen sett det på ett spänne i Lausannes museum, och som ock kan ses i vårt historiska museum på många föremål, ja till och med träffas som bomärke i häradstingshandlingar. Det tecknas så ; har i Indiskan flera betydelser, men i kinesiska lexikonet (der det angifves såsom lånadt från Indien) betyder det endast ett lyckligt förebud, motsvarande korstecknet läkaren ännu i min ungdom tecknade öfver receptet $\#$. I Sverige kallas det stundom Thors hammarmärke och Kristendomen behöfde bara ta bort hakarne för att af det samma få ett kors. **

* Att den Indiska Indra och Thor voro samma personer har jag på annat ställe sökt visa, då ännu folktron åt båda helgat ett litet djur, med vidskepelse omfattadt af hela Europa, eller den bekanta sedan döpta Maria Nyckelpiga, som i Indien helgades Indra och än i dag i Norrland helgas Frigg (= Thor).

** Att hak-korset äfven var en bokstaf i Europeiskt alfabet skall jag längre fram påvisa på annat ställe.

För öfrigt äro alla Svenska fornfynd i hufvudsak lika dem som träffas i öfrig Europeisk mark, om man undantager vissa små afvikelser, hvilka äro af mindre vikt.

Att Sverige icke lefde afstängdt från världen, utan tvertom lefde i den intimaste förbindelse med Europa och Asien, visa de otaliga fynd af Romerska och Arabiska mynt som ännu räkas i Svensk jord.

Hvad nu de så omtvistade Eddorna beträffar, hvilka af Svenskarne först gjordes exklusivt svenska efter Preussens anfall på Danmark och af Tyskarne intogos i Universalbibliotek efter Preussens krig med Frankrike, kunna vi endast säga, att de äro Nordiska uppteckningar och bearbetningar af äldre germaniska guda och hjeltesagor, hoprörda och med kristna åskådningar vanställda. Ingen tror emellertid, att Niflunga och Völsungasagorna spela i Sverige, eller Norden, då de ju handla om gamla Burgundiska hofkabler, och ingen tror väl, att Atle (Hunnerkonungen Attila), som bodde i To-kay, var Svensk; ingen tror väl att Thor och Oden voro exklusivt svenska Gudar, utan alla upplysta menniskor anse nu för tiden, att Thor och Oden voro germaniska variationer på Indiska tema.

Historien om Runorna lemna jag ännu åt sitt öde, tills jag kan visa, att de begagnats som skriftspråk i det öfriga Europa.

Förträffligt har för ett par år se'n Kreüger i Lund påvisat det Ariska (gemensamma Indogermaniska) elementet i våra äldsta familje- och kommunala institutioner och jag kan endast hänvisa till hans förträffliga, men af våra arkeologer något förbigångna arbete.

Kristendomen.

Läran *Judisk*; kyrkolagarne *Romerska*; apostlarne: *Franska, Engelska, Tyska* och *Italienska* munkar.

Att vår religion är Judisk är ju en känd sak och de tio Guds bud, som ännu läsas i skolorna såsom sedelärans grunder äro uppgifna vara författade af Moses. Bibeln, hela lärans rättesnöre är skrifven på Hebreiska och en Grekisk dialekt. I från år 1152 till 1527 står Sverige under Romerska påfvens medelbara öfverherrska och hela Svenska folket lyder samtidigt under Svensk och Romersk kanonisk lag.

Af apostlarne var Ansgar *Fransman* (född i Picardie), Sigfrid, som döpte Varend och Vestergötland, *Engelsman*, David, som döpte Vestmanland, *Engelsman*, och Stefan, som döpte

Norrland, *Tysk*. Men nu skall man icke fästa sig blott vid det inflytande dessa utlänningar utöfvade på folkets religiösa föreställningar, utan äfven tänka på, att dessa utlänningar lärdeut från klostren en hel mängd nyttigheter, såsom nya metoder i jordbruk, jagt, fiske, väfnads- och byggnadskonst med mera, för att icke tala om huru de tusentals munkar, som sedan öfversvämmade landet, måste ha sått ut fremmande bildningsfrön, ehuru det numera kan vara svårt att spåra de olika nationaliteterna, hvilka då icke i sig sjelfva hade så stora afvikelser.

Kristendomen har emellertid, och den katolska kyrkan mest, tryckt en bestämd prägel på hela Europa och mest af alla närmat de Europeiska stammarne till hvarandra.

Folkungatiden

införer genom Riddarväsendet fullständig Europeisk kultur och de bildades drägter, seder, litteratur och åskådningssätt blir Europeiskt. Städerna inrättas efter tysk modell, och handtverkerierna läras från Tyskland, hvadan våra stadsrätter och skråordningar äro fullständigt tyska.

Kalmar-unionen

gör Sverige till ett Skandinaviskt land med mest utländska regenter och försök att införa feodal väldet (länsväsendet). Slutar med en stor nationel väckelse genom Engelbrekt.

Reformationen

inför ny tysk bildning, på samma gång den från Italien kommande hednabildningen (humanismen, renaissancen) sätter en ny gladare färg på kristendomen.

Stormagtstiden

gör Sverige till en Europeisk magt under tretioåriga kriget och de hemvändande arméerna införa bildningsfrön från alla Europas länder, mest tyska. Regenterna uppfostras af utländska drottningar och Riddarhuset befolkas med utlänningar; 84 utländska friherrar mot 26 svenska; 739 utländska adelsmän mot 690 svenska. Kristina inkallar utländska lärde i stor myckenhet och skalderna dikta på franska, tyska och italienska.

Karl XII och med honom Sverige går under i kampen mot zar Peter, ty Karl har stannat vid ett föråldradt exklusivt svenskt ideal, men Peter är genom sin uppfostran blifven Europeiserad.

Frihetstiden

söker på en rätt väg oafhængighet af utlåndingen, oberoende ekonomi, sjelfständig, men af naturförhållandena begränsad nationalitet, utan inskränkt afsöndring från Europas bildning. Den franska smaken blir rådande. Näringarne upphjelpas ånyo genom inkallande af utlåndingar.

Enväldet

sätter landet i en obehaglig mellanhand mellan Frankrike och Ryssland, men ger ännu Sverige tillfälle att inom egna gränser lefva ett storstatslif och underhålla förbindelserna utåt med utlandets, mest Frankrikes kultur.

Efter 1809

draga återigen svenska härar ut på kontinenten, denna gång mot Frankrike, och komma

hem med det nyvaknade Tysklands frihetsideal, romantik, känslsamhet och dunkel.

Den tyska filosofien herrskar sedan vid universiteten och i litteraturen ända fram till våra dagar, der den nu dras med den romantiska lungsotens säkra död.

Men på 1840-talet vakna nationela rörelser öfver hela Europa, och Nordens ungdom känner fördelen af en sammanslutning mellan de tre Nordiska rikena.

Skandinavismen står upp, men dunkel, opraktisk och med ansatser till inskränkt afsöndring. Upprunnen i romantiska sinnen, strandar den snart mot verklighetens hårda kraf och den inser snart, att en politisk sammanslutning icke gagnar mot en öfverlägsen fiende. Rörelsen dör såsom utrikes politisk, men vaknar ånyo i våra dagar såsom en början till en gemensam demokratisk väckelse, och medför i sitt följe frågan om neutralisering, internationela skiljedomstolar och längst i bakgrunden ett allmänt Europeiskt fristatsförbund.

Hvad jag med allt detta velat säga, är sålunda, *icke* att Sverige skall uppgifva sin nationalitet, *icke* att Sverige skall ställa sig i beroende af någon starkare makt, *icke* anhålla om något beskydd; utan tvertom hålla på sitt, men icke glömma arbetet på framtiden.

De nationela sträfvanden vi i det närvarande Sverige hafva under ögonen, yttra sig

på tvenne områden: samlandet af landsmålens ord och samlandet af lemningar från det svenska arbetets utveckling.

Att friska upp språket genom gamla goda svenska ord är en stor vinning, ty derigenom göres det svenska skriftspråket, hvilket nu genom fremmande ords inblandning är hardt när obegripligt för allmogen, tillgängligt och förstått af alla. Det ligger något förnuftigt och demokratiskt i detta. Men saken får icke bedrifvas så, att målsträfvandet blir ett arbete som går ut på att göra oss sjelfva nog. Och får icke heller dras ut i sina yttersta konsekvenser, ty då komma vi ju till Isländskan, Keltiskan eller Gotiskan. Sitt eget språk skall landet ega och detta rent och begripligt af alla innevånare, men vid dess sida ett fremmande, men blott ett också, ty ingen kan fullständigt beherrska mer än högst två språk. Detta universalspråk behöfva vi icke leta efter; det är icke det döda latinet, utan det är franskan, den nu lefvande franskan*, hvilken synes vara antagen af alla Europas bildade folk såsom samtalsmedel, ja äfven af de Franskhatande Preussarne och de stolta Engelmännen. Så att den angelägenheten är redan ombesörjd.

* Nils Nilsson misstager sig då han vill ha engelskan till samfärdsmedel mellan Europas folk. Engelskan är ett kolonispråk, utom-Europeiskt, men icke Europeiskt. Det är lättare än franskan, men det är svårare att få infördt.

Att vi samla minnen från vår gångna bildningshistoria är godt, ty det visar oss på hvar enda sida, att vi äro delegare i den stora Europeiska utvecklingen, på samma gång det visar, att vi äro en nation! Men det får icke bara visa oss det senare.

En annan och större yttring af nationalkänslan är den stora försvarsfrågan. Sverige kan nu icke försvara sig med 100,000 man, ty Frankrike, som dock hade haft många och svåra krig att öfva sig under, kunde icke med öfver 1 million försvara sig mot Tyskland; och 700,000 Fransmän med 21,500 officerare måste sträcka vapen! Hvarför gå emot det ormliga och ruinera det fattiga landet? Det är ingen ära att förstöra sig på ett dyrt sätt, då man kan göra det billigt. Och de män, som först nämde om Sveriges neutralitetsförsättning med milishär, de hafva uttalat det allmänna förnufkets mening, och framtiden skall gifva dem rätt!

Svensken skall lemna något af sitt skryt, men vinna mera verklig sjelfkänsla! Han behöfver icke alls anse sig underlägsen, därför att han, såsom varande en fattig nation, producerar mindre af dessa lyxartiklar som kallas konstverk. Jag hade förleden höst tillfälle att se Salon Triennial i Paris. Det är en treårs utställning af urval, prisbelönt urval ur de tre senare årens måleri-utställningar. Jag kunde bland allt dåligt och godt der var, dock icke

underlåta att sätta de två svenska taflorna af Hagborg och Salmson bland de aldra förnämsta, och detta oaktadt jag för tillfället icke var intagen af öfverdrifven fosterlandskärlek. Men Svenska voro de icke!

Sedan dess har jag i flera månader bott i ett land, der man saknar konst, litteratur och teater. Det är det lilla underliga Schweiz. Hvarför söker man förgäfves i boklådan efter en Schweizerförfattare (utom Toepfer med sina eviga Nouvelles Génèvoises), hvarför letar man förgäfves efter en konstutställning och en Schweizisk teater? Jag tror, dels därför att konsterna icke beskyddas som i de andra ländernas drifhus, dels därför, att Schweizaren har sin stora herrliga natur, och därför icke behöfver surrogat, eller därför att han icke bryr sig om konst. Är han mindre begåfvad därför? Icke alls! Jag har icke träffat så allmänt vakna och för sina medmänniskors och mensklighetens allmänna bästa så intresserade människor som der, och det kallar jag bildning. Tänk då på oss svenskar, om vi icke äro litet öfverkultiverade, då vi anse, att hela nationens andliga lif skall slockna, om vi icke få ha en *kunglig* teater, och om vi icke hvarje dag få läsa i tidningen om aktören den och aktrisen den; på samma gång vi uttala förbannelser öfver hvarje försök att intressera landsmännen för de högsta frågorna, mensklighetens framtid!

Att Sverige icke har något specifikt svenskt-svenskt konstverk (hvilket dock kan vara om-tvistadt), det bör icke alls bevisa, att Sverige icke kan få något sådant, och kan deremot bevisa, att Sverige icke bryr sig om att ha något sådant, och det kan Sverige göra rätt i, ty man har verkligen annat att tänka på. Det ligger för öfrigt något inåtvändt, något grubblande hos Svensken, som liksom blyges att ta form och visa sig, och ett konstverk, som visar honom inför sig sjelf, gör på honom samma intryck som om han får se det nakna. Det är ett nordiskt drag och minne på den gamle Isländaren, som, när han fick sorg, gick in i sin säng och låste in sig i den tills sorgen var öfver. Och med denna hans blyghet går hans blygsamhet hand i hand, stundom, när sjelfkänslan vaknar, brytande ut i brutalt skryt.

Ett vackert vedermäle och framför allt träffande synes det, som en ganska fördomsfri Tysk gifvit Svensken, och med hvilket, jag slutar mina betraktelser för denna gång förbehållande mig tidningsmannens rätt att få återkomma!

Det är Egon Zöller i dennes år 1882 utkomna arbete: Schweden, Land und Volk, som med några korta uttalanden synes mig bäst af alla ha träffat hjertpunkten i det svenska lynnet, ehuru han finner de båda lynnena (keltiskt och germaniskt?) i harmoni, der jag

funnit dem ännu i strid med hvarandra. Han säger nemligen:

«Ett starkt utprägladt sinne för sjelfständighet, en djupt rotad personlighetskänsla, förenad med ett sundt praktiskt förnuft, som lär att hålla den rätta måttan, det är den svenska karakterens grunddrag . . . Hvad vi tyskar såsom tecken på stamfrändskap dela med svensken, är denna personlighetskänsla, detta begär till utpregling af individuela egenskaper, detta karaktersdjup, som drifver oss att alltid intränga i sakens innersta väsen. Under det att svensken eger sitt rättelsemedel i sitt praktiska sinne, ega vi deremot detsamma i otillräcklig grad. Derfor urartar så ofta vårt känslodjup till svärmeri och utsväfning, vårt vetande till doktrin, vårt frihetssinne till partikularism (gynnande af enskilda intressen i politiken.) Derfor bli vi så ofta hängande med våra bästa sträfvanden och förlora så ofta den oss jordiska människor och våra sträfvanden gifna naturliga marken under fötterna. Svensken dömer deremot klarare och bestämdare och med större objektivitet än den af subjektiva känslor beherrskade tysken. I det praktiska sinnets framträdande, hvarigenom svensken behandlar äfven de mest abstrakta frågor med sitt realsinne, och därför också uppträder såsom mer verldsmenniska än tysken, liknar svensken vår granne fransmannen, ehuru han öfverträffar honom i djup och

icke delar dennes ytlighet. Under det att bristen på praktiskt förstånd ofta förde till onyttigt slösande med kroppsliga och andliga krafter, bildar den harmoniska föreningen af ett högt, etiskt sinne och praktiskt förstånd lifvet så lyckligt för svensken. I staten, liksom i privatlifvet, förstår han, att med de minsta hjälpmedel uppnå de största möjliga resultat. Derigenom förmår han att utjemna de ogynnsamma naturförhållandena, och icke blott tillfredsställa lifvets behof, utan också vårda de andliga intressena och framför allt att skapa det hos oss aldrig uppnådda jemmåttet mellan arbete och kroppslig och andlig vederqvickelse, utan hvilket icke ett lyckligt folklif är tänkbart.

Denna lyckliga förening af ett djupt idealt och ett sundt praktiskt sinne uppenbarar sig icke blott på alla områden af det dagliga lifvet, utan äfven i Sveriges vetenskap och konst. Just dessa trycka på samhällslifvet, denna karakteriska prägel af harmoni, hvilken vi i våra betraktelser öfver svenskt lif och lefverne alltid skola återfinna såsom det originelt svenska.»

Och för öfrigt, hvad gagnar talet om nationalitet! Hvilken utlänning som helst kan ju bli Svensk, om han bor på ett hotell och drar omkring och handlar i landet under tre år!

Schweizare kan man till och med bli på två år!

Innehåll.

Lifsglädjen	3.
Kulturarbetets öfverskattning	29.
Nationalitet och Svenskhet	49.

T M

